

ГАЛИНА БАЗАРЖАПОВА

ЗАЛЬБАРАЛ

Уянгата шүлэгүүд

Улаан-Үдэ
«НоваПринт»
2017

УДК 89
ББК 84 (2Рос=Буря) бу
Б172

“Буряад Уласта буряад хэлэ сахин хүгжөөхэ” талаар Буряад Уласай гүрэнэй программа бээлүүлгэтэй зохилдуулан, Буряад Уласай Соёлой яаманай мүн-гэн һангай тэдхэмжээр энэ ном хэблэн гаргагдаба.

Книга издана при финансовой поддержке Министерства культуры Республики Бурятия в рамках реализации Государственной программы Республики Бурятия «Сохранение и развитие бурятского языка в Республике Бурятия».

*«Зальбарал» - замби түбиингөө захигуй баяли-
гые болгоомжотой наринаар хэрэглэе, арьбажуулан
ажанууя гэхэн удхатай. Оюун болбосоролто, одо за-
яата замаар хүмүүн түрэлтэн дабиһанай – иигэжэ
зальбаран, нигүүлэсхы боди сэдъхэлээ бисалгая, нии-
гэм зондоо тунхатай ябая.*

ISBN 978-5-91121-184-4

© Галина Базаржапова, 2017

© Национальная библиотека Республики Бурятия, 2017

ОРОЛТО ҮГЭ

ЗАМЫН ТҮБИЙН ЗАЛЬБАРЛАЛ

Уран зохиолшын шэнэ ном арад зонойнгоо ухаан бэлигтэ нэмэри болон ерэдэгынь мэдээжэ.

Бидэ мүнөөдэр Галина Базаржаповагай “Зальбарал” гэхэн шүлэгүүдэй томо бүтээлые сэдхэл зүрхөө хүдэлгэн, зальбаран хүгэдэн, захынь нюурые нээхэ, захагүй ехэ уран шүлэглэлэй дээжэһээ хүртэлсэхэ хубитай байшабабди.

Галина Базаржапова буряад шэнэ шүлэглэл арад түмэндөө асаралсаһан аргагүй ехэ бэлигтэнэй нэгэн.

Эхэнэр шүлэгшэдэй бэшгэһэн зохиолнууд бэшэнһээ ямар нэгэн ондоо гэжэ би тоологшоб: аялгань ирагуу нарин, сэдхэлэй сэбэр зөөлэн, нигүүлэсхы хайрлал дуран хоерые нэгэдүүлгэн нэлэнхы ехэ дэлхэй....

Уран зохиолой түүхэдэ, ородой поэзи абаад үзэхэдэ, “эхэнэр поэзиие” буруушаалгын аргагүй үйлэ ушар бии ха юм: XX зуун жэлэй эхиндэ Россида Анна Ахматова Марина Цветаева хоер ялагас гэлдээд бии болошоо.

*...И гибкий мой стан так воздушен и строен,
И нежит кудрей аромат.
И тот, кто со мной, тот душой неспокоен,
И негой объят...-*

гэжэ Анна Ахматова уянгалаа бэлэй.

Анна Ахматовае түрүүшынь шүүмжэлэгшэд ородой Сапфо гэжэ, эртэ урдын Грецидэ байһан инаг дуранай эхэнэр дуушантай сасуулаадхео бэлэй.

*...Ты, Азия – родина родин!
Вместилище гор и пустынь...
Ни с чем предыдущим не сходен
Твой воздух – он огнен и синь... -*

гээд, Анна Ахматовагай шүлэг зохиолоо үргэдхөөд ябашаһаниенъ мэдэнэбди.

Галина Базаржапова уран нарин, ульһа дулаан уянгаяа
баһал холуур дэлидэг лэ...

*Мянган жэлнүүдэй уулзуур дээрэ зогсоноб,
Зуун жэлнүүдэй хилэ дээрэнээ золгоноб,
Һүни үдэрэй нэлгээн соогуур мүндэлнэб,
Һара наранай толон соогуур тодорноб.*

*Ульгэр домогойнь Шамбала хаанаб?
Үржэн Хандын орониинь хаанаб?
Нара Хажатай үзэсхэлэн хаанаб?
Будалын ороной гуламтань хаанаб?
Сансарын хүрдэнөө сүлөөрмөөр аал, тээд?
Газарай татасаһаа таһармаар аал, тээд?*

Галина Базаржапова иигэжэ буряад шүлэглэлдэ шэнэ шэглэл, шэнэ уянга, шэнэ бодол асарна. Энэ ном соо ороһон “Боди сэдхэлэй мүннүүд” гэхэн олон тоото шүлэгүүдһээ бүридэнэн хуби энээниие гэршэлнэ. Нүгэл хилэнсэхэ огтолон холодожо, нигүүлэсхы ёһоор хүн зондо туһалан ябаха сэдхэл – боди сэдхэл гээшэ. Будда бурханай номноһоор, Зүүн Зүгэй гүн ухаанай эшэ үндэнэн болоһон, Бүгэдэ Дэлхэйн Боди сэдхэл гэгдэнэн үер ехэ эрмэлзэл тээшэ Галина Базаржаповагай зохоол уряалан даллана.

Тиибэшье, шүлэгүүд соонь сэдхэлэй ехэ тэмсэлэй боложо байһанай үзэгдэл бии. Энээниие, илангаяа япон аялгаар бэшэгдэнэн мүннүүдын гэршэлнэ; “Сансарын хүрдэнөө сүлөөрмөөр аал” гэхэн асуудал гараад ерэнэ.

*Уурхайһаа унаһан
Уймар дальбараагаа шаазгайд
Мэгдэн далиһаань үргэнэ.-
энэмнай тэрэл сансарын хүрдэ соо ха юм даа!
Үдэшэ болоходо,
Дэльбэээ хумидаг сэсэг соо
Зүгы жииганана.
Таабари мэтэ одоол япон янзын шүлэг!*

Зүүн Зүгэй маягаар Дондок Улзытуев болон Лопсон Тапхаевнаа эхилээд, ородоор бэшэдэг Баир Дугаров болон Намжил Нимбуев хүрэтэр зохеолшодой дунда Галина Базаржапова өөрынгөө нуури эзэлнэ.

Эндэл баһа “эхэнэр поэзи” тээшэ абаашамаар мүннүүд байна.

*Тэнгэрийн мандалда
Түһөөлөөб шинии шарай
Түр зуурахан...*

Цырендулма Дондогойн, Галина Раднаевагай, Дулгар Доржиевагай нэрэнүүд үгыгөөр буряад шүлэглэлэй үндэр хэмжээниие яагаад ойлгохобши... Галина Базаржапова онсо нэгэ оюун бэлигтэнэй тоодо ороно: үдэр бүрийнгөө ажалда мэргэжэл шадалаа, уран зохеолой хэрэгтэ зориг хүсээе бүри мүнэн зорюулһаар. “Буряад үнэн” сониной олон жэлэй редактор, “Байгал” сэтгүүлэй хүтэлбэрилэгшэ гээшэ; эдэ хоер хэблэлэй буряад уран зохеолдо буурашагүй ехэ нүлөө үзүүлдэгынь булганда мэдээжэ.

Ород уран зохеолой хүгжэлтэдэ “Современник” журналай үүргэ һануулая: А.С.Пушкин эмхидхээ, агуухэ поэдэй һаһа барахада, В.А.Жуковский үргэлжэлүүлээ, хожомынь Н.А.Некрасов, И.И.Панаев хоер хэблэжэ эхилээ; гол харааень В.Г.Белинский тодорхойлдог һэн; А.И.Герцен, Л.Н.Толстой, М.Е.Салтыков-Щедрин, Н.Г.Чернышевский, Н.А.Добролюбов журнал дэмжэжэ, өөһэдынгөө зохеолнуудаар нэрыень үргэжэ байгаа.

Латиноамерикан зохеолшод Г.Маркес, П.Неруда хоер хэблэл эмхидхээд ударидаа, олонийтын ажалда хабаадалсаа гэжэ мэдэнэбди.

Галина Базаржапова Буряадай Уран зохеолшодой холбооной түрүүлэгшээр (Монголда баһал түүхэдэ түрүүшынхиеэ Сономын Удбал гэжэ бэлигтэ шүлэгшэн эхэнэр хүн зохеолшодоо толгойлжо ябаа һэн) ажаллаа; буряад уран зохеолшодоо, “Буряад үнэн” Хэблэлэй байшаниие түлөөлжэ, Хитад, Монгол, Хакасси, Хальмаг ороннуудта үнгэргэгдэһэн уласхоорондын уулзалга –

хуралдаануудта хабаадаа, Сибирийн сэтгүүлшэдэй дээдын шанда хүртэһэн байха. Буряадай арадай поэт, Россиин соелой габыата хүдэлмэрилэгшэ нэрэ зэргэдэ хүртөө, “Буряад Республикын үмэнэ габыатай байһанай түлөө” медаляар шагнагдаа. Ударидажа ябаһан “Буряад үнэн” сонинийн 2008 ондо Россиин хэблэлнүүдэй харалгада “Гран-При” шагналаар тэмдэглэгдээд, Россиин хэблэлэй Алтан Жасада оруулагдаа һэн. 2012 ондо Ород Уласай Үндэһэтэнэй эрхим сонин гәһэн үндэр нэрэ зэргэдэ хүртэһэн байна.

*Үлгэн дэлхэйн аянишад бидэ –
Үншэрһэн ганса һэлюур бэшэ,
Үшүүхэн досоогоо замбиие багтаанхай,
Үльгэрэй далайда тэгүүлнэ аалди?*

“Поэзия – езда в незнакомое” – гээ бэлэй, Владимир Маяковский.

*Үльгэр домогойнь Шамбала хаанаб?
Үржэн Хандын орониинь хаанаб?.*

“Ты Азия, родина родин!” – гээд, “миралзаа мүшэдэй урасхал соогуур Буряад ороноо Дэлхэйн үбсүүнһээ энхэрэн”, алдар суута арадаймнай оюун бэлигтэй охидой нэгэн бүхэдэлхэйн омогорхол болохонь болтогой гэжэ юрөөн, “Зальбарал” номой нюурнуудһаа зальбархамнайла даа!

*Ардан АНГАРХАЕВ,
Буряадай арадай уран зохоолшо, түүхын эрдэмэй доктор*

ЗАЛЬБАРАЛ

*Дагшан орон Алхана. Намнанай багшын
Дам арюудхан, бурханай орон болгоhon
Дайдын элише, залитай нюуса шэдише
Дуһал дуһалаарнь суглуулан нөөсэлһэн үргөө мүн.*

*Бишыхан бунхандал обоохой жаахан гэрхэн
Бисалгалай байра, бүрин түбынь гээшэл ха,
Байгаа замбише бүхыдэнь досоогоо багтааһан
Бишэрэл һүзэгэй һүрэ һүлдэнь гээшэл ха.*

*Намнанай багшын даяанай орон гээд шэбшэн
Наманшалан зальбаран, мүргэн байһамни сэнтэй һэн,
Набша намаагай забһараар алтаран нэбтэрһэн
Наранай элише найхашаан шүтэһэмни гоёл һэн.*

*Элиэ соохононь - энхын дуун, соло суу
Эгээлэй гэгээрхын эхин тэмдэг энэ бэлэй гү?
Энхэжэн бууһан олзо бэлэг олоһондол
Эршэдэһэн зүрхээ эрхэбэшэ намдуулаа һэн гүб?*

*Обоохой шулуун орбогор гэрхэнише тойроод,
Одоол гороолбоб, үгэлыгэ мэтэ сэдхэлээ үргэн
Оршолон соогуур ортожо төөрөзгүйб, таарааб
Олохол замаа онон дабшаһаарби - үнэнишь.*

Жэгтэй үзэгдэлтэй ушархаб гэжэ ханаагүйб
Жэригэд гэжэ досоом гэнтэл ороо нэн гү?
Зэндэмэни зүйлые адаглахаб гэжэ хүсөө нэн гүб,
Зүй зүгнэлдөө, заяандаашие бодоо бэлэй гүб?

Уни бутарма улаанаар үнгэтэн бадархан,
Сахилма сагаанаар сасаран ошотон гэрэлтэһэн,
Алтан шаргалаар арюуханаар задаран будархан
Агуу гайхал - түхэреэн дүхэриг үзэгдэлэй!

Харасаһаам дальтиршана аа гү - нэргылхэм тэрэ
Хасараарни эзэлүүдгүй урсана нулимсын зүргэ,
Хайрлан адислаба ёһотой - Намнанай багша
Харюугай амаршалга хүргэн эльгээбэ гү, намда?

Үлүүдүүлжэ ханаһамни ойлгосотой - өөдэгүйхэн би
Үндэр, үнэтэ үршөөлдэ хүртэхэ - хэн бэлэйбиб?
Үеһөө үедэ, түрэлһөө түрэлдэ аянишалан
Үлэмжэ үлүүгүй үенүүдые залгажа ябаһан би?

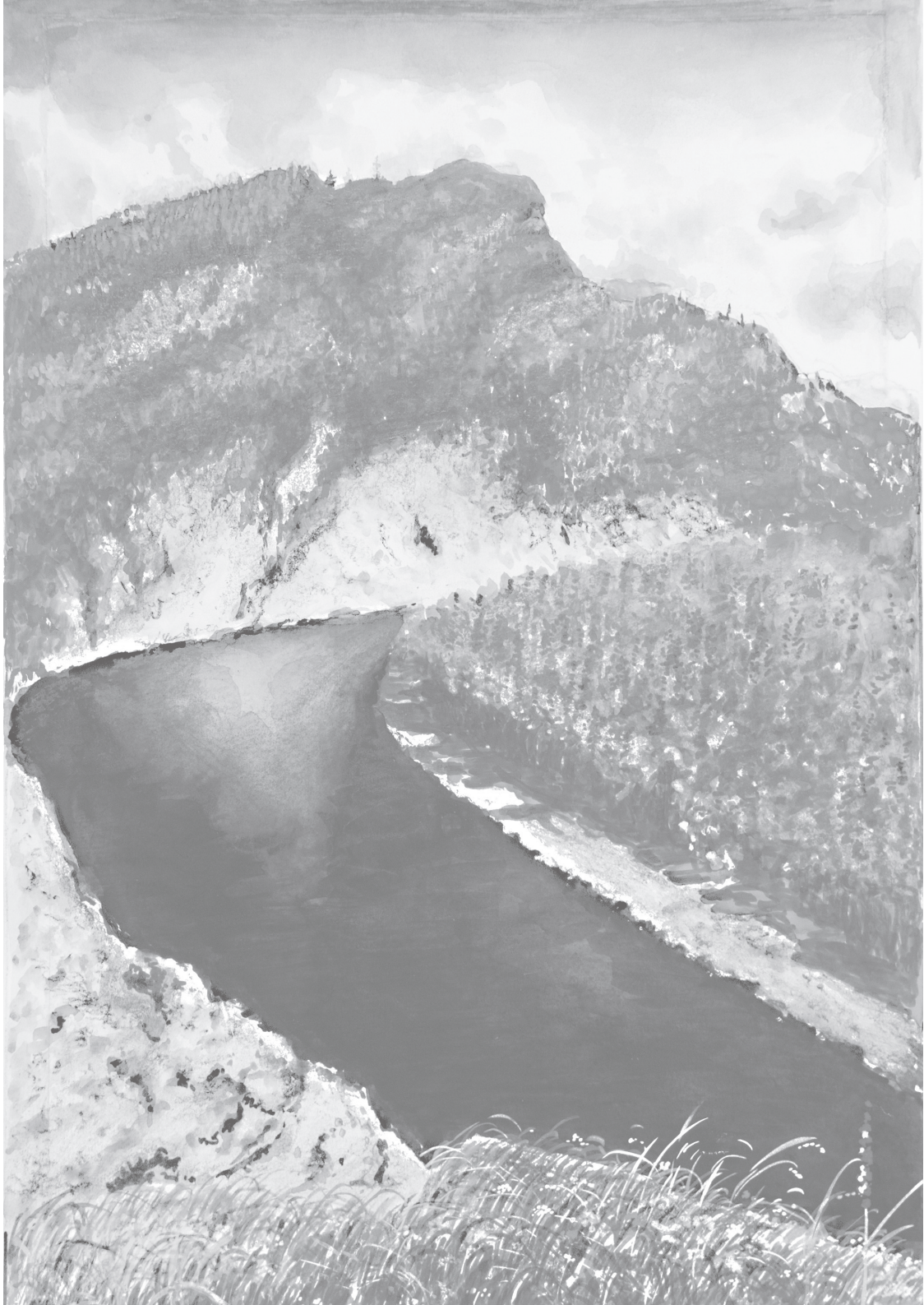
Али уншаһан тобшоохон тодо маани мэгзэмни
Арюусалда таатайгаар Алханада үзэгдөө нэн гү?
Аятай аянгаараа алибаа зохидоор дуулдаа нэн гү?
Абаралай дуугаар намдаа һөөргөө эрьеэ нэн гү?

Жэгтэй үзэгдэлнүүдые зэрэлгээн мэтэ мартангүй,
Жэлнүүд соогуур жэгдэ нэгэтэшие маргангүй
Жэрэгэс гэмэ задатай хүсыень бөөмэйлэн,
Жэн мэтээр зүрхээ жэгнэн – эмнэн ябалтай.

Намнанай багша тухай домогууд нэргэн
Нашан бүргэдэй ниидэсэдэл дэлгэрхэнь болтогой,
Нангин эрдэнитэ соло суунь эдэлэн
Нарата дэлхэе шэнээр гайхуулхань болтогой!

ЗАМАЙТ ЭЖИН- ЗОЛЦОЙТ ҮЛГЫ

***

Замбуулин ехэ дэлхэйн зулай
Дзадын газар, заха мони
Замайм эхин. Золойм үлгы
Захаамин суутай заха мони.

Абай Гэсэрэй аба хайдагай
Алтан, мүнгэн абдар бии юм,
Эргэнэ хүнэй эхин түүхын
Эртын Монголоу удха бии юм.

Арад зонойнь сэдхэл соохоно
Асари һүлдын тэмдэг бии юм,
Агуу буряад нэрые үргэхэ
Ашата буянай хүсэн бии юм.

ЗАХААМИН НЮТАГАЙ ТААБАЙНАР

Загууридын ороной эрдэмые шудалхан,
Забһарай шанга шэдиие хуряаһан,
Заяа залажашье, дуудажашье асарха,
Замай һаалтые зайлуулжашье шадаха -
Захаамин нютагай таабайнар.

Эртын хиидэй хүрдые эрьюулһэн,
Эрдэни Зуугай зула бадарааһан,
Эрьехэ наранай Хии мори хиисхүүлһэн,
Эгээлэй шажанаа хэзээдэ гиигүүлһэн -
Захаамин нютагай таабайнар.

Амар Баясхалингын амарлингы хиидтэ,
Богдын суута хүреэндэ, Ваан хүреэндэ,
Аша ехэтэй Даян Дэрхи сабдагта
Болзорто сагтаа болбосорон гараһан -
Захаамин нютагай таабайнар.

Хамагые арюудхаха хаба шэдиес
Хангайн санзайда хам шэнгээгээд,
Харгын талааниие харуулжа үгэдэг
Харьяатанаа үргэдэг, хододоо туһалдаг -
Захаамин нютагай таабайнар.

Бөөлүүр сагаан тэнгэридээ мүргэһэн,
Бөө мүргэлэй нюусые дэлбэлһэн,
Угай хэрэгые удхатайгаар бүтээдэг
Урданай үеые мүнөөнэйхитэй холбодог -
Захаамин нютагай таабайнар.

Зүүн зүгэй оюун ухаанай дээжээр,
Зуун нюуса шэдеэр зоноо аргалаад,
Залан сагуудай хиисэн ошобошье,
Заяан соохононь хэтэдээ мүнхэрхэ –
Захаамин нютагай таабайнар.

ХҮМҮҮН БОЛОЖО ТҮРЭХЭДЭМ...

Энхэхэн мүнхэхэн дэлхэй дээр
Эрхэхэн минии түрэхэдэ,
Эжымни, хайрата эжымни
Энхэрэн намаяа угтаа һэн.

Хүрьһэтэ алтанхан дэлхэй дээр
Хүмүүн боложо түрэхэдэм,
Хүгшэн эжымни намайгаа
Хүндэлэн, хүхин угтаа һэн.

Үлгэнхэн ногоохон дэлхэй дээр
Үхибүүн боложо түрэхэдэм,
Үбгэн абамни намайгаа
Урматай, хүгтэй угтаа һэн.

Нарата, намаата дэлхэй дээр
Нарайхан минии түрэхэдэ,
Нагасам, нагасам намайгаа
Нааршаан, хөөршөөн угтаа һэн.

Арюухан сэлгээхэн дэлхэй дээрэ
Аабайхан минии түрэхэдэ,
Абгайхам, абгайхам намайгаа
Абаһаар баяртай угтаа һэн.

ХАН ЭЛШЭ

Хабсагайн хабтагай шулуунууд дээгүүр хүрэн,
Халуунхан зүүдээ манадаг бэлэйб хүниндөө,
Шулуун бүхэнийнь гүндүү хоолой хүүюулэн,
Шүлэглэн дуугархань элихэн бэлэй, зүнхэндөө.

Замхашагүй бэлэй, залиндаг абьяас үгэнүүдынь,
Залиршагүй бэлэй, залд гүүлэхэн абяаниинь,
Заяа холын аяндаа хэргэг бай гэхэндэл,
Замай хүнгэниие бэшэ, хүшэрын шэлэ гэхэндэл.

Гайхалтай иимэ зүүдэн сооһоо мултархаяа,
Гайтай шанга хүрэн сооһоонь зугадахаяа
Шулуунһаа шулуунда тэбдэн минии гүйхэдэ,
Шулуун дүхэригэй сууряан хэды хүрөөтэй хэм!

Айдаһатай зүүдэнэй зүн хайшаа юм гээд,
Абаашадаг бэлэй амбайда эжымни намайгаа,
Айха, зобохын тэмдэг эндэтнай үгы гээд,
Аршаан санзайгаар арюудхадаг бэлэй амбай.

Халуунхан зүүдэндэм хүеэ дуугаар ерэхэн
Хабсагайн шулуунууд, хүгэдэн тандаа дохиһуу,
Хамагай түрүүн шүлэгэй аялга танюулһан
Хан элшэдэл, танаа таалан амаршалһуу!

ТӨӨБИИДӨӨ

Урсахан гэрэйнгээ хуури мүнөө харахадаа,
Төөбиингөөл заяае залгаһан мэтэ болодогби,
Эрхиеэ эрыюулэн наманшалхынь мүнөө һанахадаа,
Миниингээл түлөө маанияа уншаһыень
ойлгодогби.

Эсэгын дайнда ганса хүбүүгээ алдабашье,
Хүгтэйхэн зангаа алдангүй хууһыень гайхадагби,
Эртэлэн бодоод, сайнгаа дээжэ үргэхэдөө,
Хүбүүмнил бусаһай гээд бурхандаа мүргэдэгынь
ойлгодогби.

ЭНХЭРЭЛ

Һалхин хиисхүүр үхимни гээд,
Эжымни намаяа энхэрхэ,
Һайхан элирхэйлгэн һэн бэээ –
Элин ниидэлгэтэй холбоотой.

Һарьдагай эгсэ орой өөдэ
Һаадгүй хиидэнэб үргэһэндөө,
Һалхин-хани туһамаршан
Һаргама орьёлдонь хүргэһэншүү...

ҮҮЛЭН-ХАДАГ

Һанаан хубаарилаад,
Һаартайхан байхадаа,
Һалаатаһан бодолдоо
Харюу бэдэрнэб...
Үүрэй наранай
Үбсүүгээ сэлихыень,
Улаа бутарма
Үнгөөр бадархыень
Угтан һайхашаанаб.
... О, огторгойдо одоошье
Үнэн харюу олдобо гү?
Хүндын һайхан
Хадагай түхэлтэй
Һиимэгэр ягаан
Һэмжэн үүлэн
Нааршаан-үрэн
Намилзахадал гэбэ гү?
Наашатай тэмдэг
Намда сэхэ зорюулба гү?
Агшан зуурын зурагы
Альгандаа тодоод,
Алас холын элшые
Амаршалбаб дары.

Үүлэн-хадаг бэлэгээ
Үбэртэлжэ үрдибэб,
Бурханай урда дэлгээжэ,
“Буян” гэжэ шэбшэбэб.

***

Эхын буянта дуранда
Эльгэлэн, үдэн ябахадам,
Төөдэйн халуун энхэрэлдэ
Тэнжэн, урган ябахадам,

Үлэгшэн голни, нютагни
Уужам дэлхэйтэй сасуу нэн,
Уураг шарахан хүмбэй
Унданай эгээл амтатайнь нэн.

Балшар наһанай баярые
Бадаруулан, дэмжэн үргэлсэһэн,
Хүсэл, бодолъем далижуулһан
Хангай тайгам, амар сайн!

Уйдхар гашуудалай үедэ
Уйлаһан нюдыем аршаһан,
Наадаха, жаргаха үедэм
Наашаа гэжэ энхэрһэн

Ууган урин эжымни
Урайни буряад дуунуудай
Ута аялга хадагалһан
Уула хаданууд, амар сайн!

Һайхан ганса эжымни
Һарьдагта хүрэмэ хүсэлынь
Һолонго боложо дүхэриглөө,
Һанаан бодолдом мүнхэрөө.

ЭЖЫМНИ

Эдлэгдээгүй үшөө
наһан руугаа эрмэлзэн,
Эзэлэгдээгүй арюун зүрхэн
тээшэ таталдан,
Эрхэ сүлөө, үндэр хүсэлдэ
һунгагдан,
Эхын дурлал –энхэ мэдэрэл ойлгонобди.

Һаншагаа сайжа хүгшэрбэш, эжымни,
Һанаагаа зобожо хүндэрбэш, эжымни,
Һанаһан хүсэлшни бүтэжэл байна,
Һаруулхан зүрхэншни сохилжол байна.

Гуламтаяа удхалаад, һүниндөө дууран,
Гуниглан удхалаад, һэмээхэн дуулан,
Гуурһаар хээлэдэг байхаа яагаабиб гэжэ
Гутажа һууна гүш, заримдаа гэнтэ.

Наһанай хүндэ хатуу байдал
Нарбын хюруугай гайдал адли,
Нюрган дээрээ тээжэ гараһан зоболоншни
Нюурташ үлэнхэй, уршалаа болон.

Эжы, шинии нангин бодол
Эжэлэн,
минии дурлалтай хамтал
Эльгэ зүрхээ зобонгуй ябабалшни,
Элдин жаргал – бэлэг намдал!

ГУНИГ

Халюун хабарай эрьежэ,
Хонгор дайдын сэлмэхэдэ,
Хүүхэн зүрхэм гуниглан
Хүхын дуунһаа уярба.

Харахан нюдыем манатуулһан
Хүлгүү мэдэрэл асарһан,
Хаанаһаа ерэхэн хүсэн бэ,
Халгуу огсом хүсэл бэ?

Хүнэй үри зэмэтэй гү?
Халуун дуран гэнэтэй гү?
Харюусахын гансата аргагүйл –
Халтартаал һуугаад табилуулшахаар,
Хүбхэлзэмэ сагаан үүлэтэй
Хүхэ тэнгэридэ дэгдэшэхээр.

Һаял гэнтэ ойлгобоб:
Һайханш дуранһаа бэшэл даа,
Һанаан бодолыем гүнзэгырүүлһэн
Һэлюур далбагаһаа бэшэл даа,
Миин лэ, юрэдөө,
Минии нютаг һанагдаа,
Хангай тайгам һанагдаа,
Хада уулам барандаа.
Мойһон далай сэсэглээд,
“Манайш” гэжэ далладаг һэн,
Хабсагайн эгсэ хабшалнууд
Хатуу шангаяа һайрхадаг һэн.

ГАЛ ЗАЯАША

Галаа түлхэ дуратай юм
хүбүүмни багаһаа
Гал заяашаяа хүндэлэн
Гамтайгаар, наринаар түлээгээ
Пеешэн соогоо тааруулха.
Урданай гурим сахин,
Урмыень хүндэн, тахин
Урлал бүтээл найруулһан мэтэ
Угаа аятайгаар бадарааха.
Хүгжэн носоходонь галайнгаа
Хүгтэй, согтой болодогбди –
Элшэһээ дулаасан,
Элинсэгэй гуламта шэнээр зохеон...

Гал өөдэлхэ шэнжэтэй –
Айл тииргэн бүхэндэ
Амар амгаланиие үршөөг лэ.

Гал өөдэлхэ шэнжэтэй –
Арад зомнай бүрин бүтэн
Аласай ерээдүйгөө угтаг лэ!

***

Хабсагайн хүнды сууряантай
Хатаран ошонон бага наһам,
Хүсэтэ Зэдын долгиной
Хүтэрэлдэн зоринон дорюун хаһам.

Хуһан модонтой хубияа хэлсэн,
Хадын шубуудта нюусаа дэлгэн,
Хошонон, хөөрэн дууладаг хүүхэн
Хайшаа мүнөө намһаа тэрьедээб?

Зулгыхан тэрэ хаһатаяа
Золгохо жаргалай байгаа һаа,
Зоной сэдхэлые хүгжөөхэ
Зугаа наада олохол һэм.

ШЭДИ

Ринчин төөбии шэдитэй һэн –
Риихэ тухай хөөрэдэг һэн,
Тангад үзэг харадаг бэлэй,
Тарни мэгзэм уншадаг бэлэй.

Боди сада түрэлтэниие
Бусадһаа илган мэдэрдэг,
Боди һайхан замые
Бусадһаа үлүү үреэдэг һэн.

НЮТАГТАМ

Зэрлиг тайгада үдэһэн ангай
Зээрэг зангаа гаргаһандал,
Зунай сагай номгон долги
Захаамин нютаг руум татаа гү?

Дайдые шэртэһэн огторгойн
Дэлбэгэр хэмжэн үүлэдыень
Дуудан зүүдэндээ хүхирөөлби,
Дурлалай хайханаар ханашоолби.

Наранай хүүхэн болоод лэ,
Набшаһанда дурлажа үзэхэлби,
Унтаанаг угалзыень хайхашааж,
Уяран, дуулан һуухалби.

Һэнгэргүйгөөр гүйхыем
Һалхин намайе уряалхал,
Горхон соохи сэсэгүүд
Гунхан һагад хатархал.

ЁЛТО УУЛЫН ХОРМОЙДО

Улагар элхэн нюураар юлын,
Урдаһан Зэдын мананда хахан,
Угтанаш нарые урматай гэлын,
Уляаһан модоороо гэрэлынъ һамаран.

Бүлсһэн шүүдэр хомхой түргэн
Балган шэнгээбэ элшэхэн яаран,
Бүтүү нойрто бүглэрһэн тайгада
Бахардуу хүхы донгодобо аалин.

Хашарһан долгид мүнгэн гүрэлөөгөө
Хаһатай бардамаар хаялан аашална,
Халюурһан ногоогоор даллаһан эрьсөө
Хаража, ханажа, дуулажа саашална.

Набшаһанай, мүшэрхэнэй забһараар билтаран,
Нарайхан туяанууд нэбтэрэн сасарна,
Намаахан бүхэндэ няалдажа дурлан,
Нойтон угалзаарнь наадан гасаална.

***

Энгийн ногоон ургабашье,
Эжын һүмбэй амтатайхан юм,
Эбэр һүүлынъ ургабашье,
Эрхэлхэл хүсэл заяанай юм.

Талын ногоон ургабашье,
Тоонтын татаса хүсэтэйл юм,
Табгай тахань хатуужабашье,
Тангаршаахал хүсэл заяанай юм.

ЗЭДЭ ГЭЛ

Сасаад хаялхан долгишни
Сахилзаагаар дүүрэн лэ,
Сүршөөд орхиһон аршааншни
Сэнтэй эрдэнийн дүлэн лэ.

Манатан байһан шарайшни
Магнай дээрээ хүлхэтэй,
Мэлирэн толорһон нюруушни
Малаан наранһаа дэлхэтэй.

***

Төөбиим үһыем гүрэбэ –
Нюдэнэйм зэртисэ, норгоод...
Ниигэм ямар гурим юм һэм
Ниидхүүлхээ һэдэһэндэл, гүрэхэ...
Шордогорхон нариихан гэзэгэм
Шабхададаг һэн нюргыем,
Шадалтайханаар һура гээд,
Шаб байса һануулан...

Дали ургуулха гэзэгэ
Даамай зохёодог байгаал даа.

***

Талын дунда ганса модон...
Таһалжа, хухалжа болохогүй гэхэн
Төөбиим заабари ханагдаа дахин.

Үншэн, ори ганса шэнэхэн
Үлэн халхинда үһэрин зогсоһоор
Үлбэр тулюур боложо үтэлөө.

Эгүүридын жаргалда баясажа,
Эжэлжэ шууялдан һууха гэхэдэнь,
Энхын нүхэр үгы, хогоосон.

Шанха дээрэнь наранай шарахада,
Шадал мэдэн мийһэрхэ гэхэдэнь,
Шабжагануур нэгэ хани үгы, хогоосон.

Хуби заяандаа гомдоһон модоной
Хэдэн зуугаад жэлдэ гансаараа
Хүдэр хатуу һууһаниинь гайхалтай.

Түлишэшье болохо золгүй модоной
Тунхаришагүй зоригыень дээрэ үргэн,
Тэбэрижэ, тэгшэлнэб ханаа сэдхэлыень...

***

Үбгэн абын захяа соо
Үнэ сэнтэй удха бии:
Үри хүүгэдээр үнэржэн
Үеын үедэ ажаһуугаарайт.

Хүгшэн эжын захяа соо
Хэшэг сэнтэй удха бии:
Аза золтой, жаргалтай
Амгалан мэндэ ажаһуугаарайт.

ЭНХЭ САГАЙ ЭЛШЭН САЙД, ТА...

*Түрэл Үлэгшэнэйнгөө нургуулиие аймаг соогоо
алдаршуулхан, Буряад соогоо батажуулхан,
Росси соогоо суурхуулхан Пама Тундупович
Очировай нангин дурасхаалда*

Энхэ сагай элшэн сайд, Та
Элинсэгэй захяае, эртын домогые
Эхын умайһаа гартаа адхан түрөө бэлэйт.

Мүнхэ сагай элшэн сайд, Та
Мүхэрээн нютагайнгаа хүлдые үргэхэ
Мүхэшэгүй заяатай мүндэлөө бэлэйт.

Түүхээ түүбэрилэн бэшээт,
Нургуулиа хониной гуламта болгоот -
Түшэг нэрэтнай – мүхэшэгүй.

Агуу дайнда хабаадагшадай,
Ара талада хүдэлэгшэдэй
Алдарынь дурсаат абьяастай.

Зоной түлөө тэмсээшэдэй
Зол бэлигынь үргэбэт,
Залуур замынь дурдабат.

Солото хатагин угайнгаашье,
Сөөхэр баатарайшье габыае
Сохом залган дамжуулаат.

Тоһото, тоһото сагуудшье
Тоборон үнгэрхэл алгадгүй –
Тобойн үлдэхэл Танай нэрэ.

Энхэ сагай элшэн сайд, Та
Эльгэн бодолоо, ами хайраяа
Эхэ нютагтаал дууһан зорюулаат.

Мүнхэ сагай элшэн сайд, Та
Алдар нэрэтнай зоной сэдхэлдэ
Алтан үзэгөөр аржыса бэшээтэй: Пама.

***

Хайран даа, наһамнай
Харайн ошоо гэлсэнэ,
Хайсагарт, Мухарта үбһэндэ ябаһамнай,
Хажуур мэдүүлэн сабшаһамнай,
Хапуус, морхооб ургуулһамнай,
Үнеэдые үүгэнүүлэн хааһамнай,
Үргэһэ нойроо һамшаһамнай,
Дальбараа далижуулһамнай,
Дааран нороһомнай, бээрэһэмнай,
Дала доро хоноһомнай,
Далан онтохо хөөрэһэмнай –
Даншье гоё һэн гэлсэнэ.

Хооһон нойтооршье хаа,
Холшор залуу ябаһамнай –
Хорбоогой жаргал мүн һэн
Хойнотожол ойлгообди гэлсэнэ.

***

Багшын хараса, хайрлал соо
Багтадаг ха гү, замбиин гүн?
Бишихан зондо зорюулхан
Бахархал омог, голхоролыншые
Билтаран, халин гараад,
Бии буянгайн дээжэ болон,
Бисалгал энэрил соогуурын
Сэсэглэшэдэг гү, сэдхэлдэнэ
Бадма сэсэгэй дэльбэнүүд болоод?

***

Шад улаахан зэдэгэнээ
Шадал мэдүүлэн түүхэдэмнай,
Шамбалын жэмэс гээшэб гээд
Шашхаа табидаг һэн ха.
Газарай ехэ хүсые
Гүзээхэндээ нөөсэлэнхэй
Гүбыхэдэжэ һуухадань
Гэнэдүүлжэл таһалдаг һэн хабди.

***

Долгитон буржагар үһэндөө
Домогуудые суглуулаад,
Долгисон эдир зүрхэндөө
Дуранай абьяас хадагалаад,
Дуулажал ябадаг
Дурсама хаһамнай
Дуугай болоод үнгэршөө гү, али
Дууран нойрсоно гү, саг зуурахана?

***

Нютагайм нюруу бүхэнийнь домогтой
Нюур түһөөнь танюуһатай,
Уула хадануудынь урагтай –
Урасхал Зэдэдээ хадагтай
Улаан наранаар золгоно,
Ушар ёһоо тайлбарилна.
Үлэгшэн зонойнгоо ябадалые
Үргэһее хүрэтэрөө хэлсэнэ,
Утын замда заримыень
Урмашуулан эльгээнэ,
Үндэр тайзанда нүгөөдүүлэнь
Үргэн-гарган магтана.
Инаг хоёрые нэгэдхэн
Эбтэй бүлэ болгоно...
Үглөөдэртөө уулзахабди гээд
Үдэшынгөө нойртоо абтана.

***

Үлэгшэн голдоо умбахаһаа
Үлүү жаргал – хаана бэлэй,
Урасхалдань аляалан, эльбүүлэн
Уралайнгаа хүхэртэр, ногоортор,
Улаан шаргал наранай
Уулын хаяада хүрэтэр...
Нүрэглэн тамарһан жараахайдые
Нүрдөөн айлган намнахаш,
Наруул тунгалаг уһан соо
Намааран, тамаран сэнгэхэш.
Эльһээр ордонгуудые барихаш
Эльгээ эгшэтэрээ энеэхэш,
Энеэдээ тогтоожо ядахадаа
Эльһэн дээгүүр мухарихаш...

Бага наһые хэн зохоогоо юм,
Бага наһые хэн манда
бэлэглээ юм?

***

Хуһалуур... Хуһадай уһалуур –
Хуһанууд хүнэгүүдые баринхай
Хатан гоодол жэрэлзэн,
Зэдэ тээшээ дабшанхай,
Уһалуур тээшээ зоринхой,
Урдын дуунуудые татанхай
Зэлэ татан хатарна,
Зэд хүнэгүүдынь – хон-хон зэдэлнэ...

***

Алцаг, Армаг, Бургалтай, Тори –
Асатама аригуун сэсэг мэтэ,
Үлэгшэндэ эдиршүүлынь эрдэм шудалаа,
Үеынгөө замда эндэһээ далижан гараа.
Үлэгшэмнай сэсэгэй голынь
Һэн ха,
Үнгын дэльбэнүүдээ бүридхэдэг
Үнэтэ дэнзэнь һэн ха,
Үнэншэ шарайнь һэн ха...

ДЭЭДЭ-БУРГАЛТАЙН УУДАМЫНЬ ДАА

Далияа дэбее жэгүүртэн мэтэ
Дээдэ-Бургалтайн уудамынь даа,
Дэлхэйн энгэрэй гоёолто мэтэ
Дэншые сайхан дайдань даа.

Дээдэ-Бургалтай, Дээдэ-Бургалтай
Дэншые сайхан дайдал юм даа.

Домогууд соохи баатарнууд мэтэ
Добо майлынь һубаряан юм даа,
Дэлгэр зангаар Зэдэдээ суурхаһан
Дууша сэдхэлтэй зониинь юм даа.

Дээдэ-Бургалтай, Дээдэ-Бургалтай
Дэншые сайхан дайдал юм даа.

Элинсэг угайм захяа мэтэ
Эгүүридэ хайратайл нютаг юм даа,
Энхэ мүнхын залгаа мэтэ
Энээхэн наһанайм шэмэглэл юм даа.

Дээдэ-Бургалтай, Дээдэ-Бургалтай
Дэншые сайхан дайдал юм даа.

***

Баруун хадын оройдо
Барьягар томо түгсүүл
Бараг сагай хүшөө мэтэ
Барбайхадажа, нахалтай,
Барайхадажа, нуудалтай.

Набшаараа наадаһан модые
Нахис гэтэрынъ сабшаһан,
Намхагад гэтэрынъ унагааһан
Нара буруутан хаанаб теэд? –
Наанаш, саанаш үгыл ха.

Ушар шалтагтай дэлхэйдэ
Урбалта гэжэ байдаг юм,
Ургаан соонь унагаадаг
Уймар хүсэн байдаг юм –
Удхань иимэ бэлэй гү?

Харата тэрэ хүсэндэ
Харалхан, гомдон гутарангүй –
Холоһоо тэбхэдэг түгсүүлнай
Хадынгаа ёһотой эзэн лэ,
Харуулшан хүлдэнь мэтэ лэ.

***

Үбһэ сабшалган. Мүрөө жэгдэлэ.
Үрмэдэһэ, ногооборишые бү үлөө -
Үбгэд, хүгшэдэй заабари бэлэй,
Үнэхөөр шанга эрилтэ бэлэй.

Үнгэтэ ажабайдал. Мүрөө бү алда.
Үлөөдэһэ хоггүйгөөр үбһэ сабшаһандал
Үдэр үдэрэйнгөө ажалда шармайн
Үндэр эрилтэдэ тааран дабша.

ХҮХЫН ГУТАЛ

Хүхын гутал, хөөрхэн сэсэг –
Хүүгэн хаһым шаналал мэтэш,
Хүхэхэн дэльбыш, хөөхэй залааеш
Хөөбэри зүлгэ соо бэдэрһэн мэтэб.

Хүүг-хүүг – хүхы яараад,
Гуталаа унагаагаад, арилаа һэн гү?
Гүүг-гүүг – гуниглаад шимни
Гунхан найгаад үлөө һэн гүш?

Орхюулһан шамаяа аргагүй хайрлаад,
Уйлахал дурам хүрэдэг һэн гү?
Оог хуугай хүхые дуудаад,
Үмдэ гуталаа гэдэг һэн гүб?

Хабартаа нютагтам мүндэлнэ ха гүш,
Хангалхан толгойгоо дохино ха гүш?
Хүхын гутал, хөөрхэн сэсэг –
Хүүгэн хаһым шаналал мэтэш.

ХҮРШЭДЭВ - ДАРИЖАБ АХАЙДА

Дарижаб ахай,
Далахайнаа ерээ бэлэй гүт,
Утаатаһаа гү –
Даасатайл бэри бэлэйт,
далайсатай.

Галайнгаа заяашые баясуулдаг,
Гарайнгаа хэшэгые тараадаг,
Үри хүүгэдээр үнэржэхэ заяатай,
Үндэр наһатай хүршэнэрөө
Үмэгшэлхэ хараатай.
...А – ля – частушка – дуун ханхинаа
Дарижаб ахай дэбэрээтэй,
А-ля – шанга шангаар хатараа –
Дарижаб ахай дэбһээтэй,
Аша зээнэр мэдэмгэй –
Ажалша бэрхэ төөбиимнай
Аляалаад заримдаа абаг даа,
Абьяас шуналынь – энэл даа.

Дахин нютагтаа ошоходоо,
Дарижаб ахайдаа орохоб даа,
Дайдадал дэлгэр хүршээ
Даамгай золгоод гарахаб даа.

***

Байсагалтанай аймагай
Бальчин таабайн номшо удхань
Баглахадаал мүнхэрөө юм гээбы...
Буудалтай, нуудалтай
Барьягар модоной оршомдо –
Баглагар түхэрээн һүүдэртэнь,
Бамба сэсэгтэл түхэлдэнь
Барисаатайгаар үлөө юм гээбы,
Байсагалтанаа, байгаа зоноо
Бариишатайгаар үргөө юм гээбы...

ХҮХЫ-ЗОЛУШКА

Хүхын гутал нэрэтэй сэсэг
Хөөршөөн угаа һайхашаанаб.
Хүхын һабар хэмжэдэг һаа,
Хүлдэнь углаад үзэдэг һаа...

Хүхы-Золушка бии юм һаа,
Хүхэ сэнхир һудалтай,
Хэлбэри түхэлынь бишыхан
Хүнгэн гутал үмдэхэл һэн.

Хүхы-Золушка, хаанабши?
Гүүг-гүүг, дуугаа орхииш,
Гүүг-гүүг, гуталаа үмдыш.
Гунигаа саашань хиидхүүлыш.

Хан-тайжа хүхытэй хоюулан
Ханатараа һайса хатархат,
Хадамай боложо хүхихэш даа,
Ханитай боложо жаргахаш даа.

НЮУСА

Баруун Дүтэлүүртэ
Гэндэн таабайн гэрынь
Налшагар налюудхашье хаа,
Нэбшэгэр харахан урсашье хаа,
Таабаритайхан эзэндээ
Тахилынь мэтэ һэн ха,
Аминдаа амидаралыень
Абажа абардаг хэрэмынь һэн ха.

Хуушан монголшо номтой,
Хуу юумэндэ мэдэсэтэй аад,
Хамагһаа таһарһаниинь,
Хамараал хараһаниинь
Хайшаа онсо нюуса юм һэм?

Ямар удхатай бодолоо
Ябталһаар, бөөмэйлһөөр,
Ямар уран зүүдээ
Ямбалһаар, нөөсэлһөөр
Ябаһан байгаа даа –
Яг таагдашагүй...

***

Үргэрhэн соомни – нютагни
Үлэгшэн голоо үгсэжэ,
Үдэшын хара бараанаар
Элин халин ниидэнэб.
Үнгэрhэн сагай суурян,
Үгы юумэнэй самарян
Үлэ мэдэг – шэхэндэм...
Үбгэд, хүгшэдэй дуугархань,
Үхибүүд, хүүгэдэй наадахань,
Үнеэдэй мөөрөөн,
хонидой маараан –
Үе сагаймнай хөөрөөн.
Далитайшые юм гүб, үгы гү,
Далайсатайшые ха гүб, ямарбиб -
Даамай тэрэ ниидээнhээ
Амин хөөрөөд аймшагтай,
Али тээнх буубал – аюулгүйб?

Нютагайм hүлдэ даганхай
Нюусаар намдаа ерэнхэй,
Бага наhанайм дурсалгын
Бата уурхай заhанхай -
Ондоо түбидэш мордоо haам,
Одоол намтаяа үлэхэл даа,
Түрэлөө урилан hэлгээш haам,
Түнихэн тэндэм туhалхал даа.

ТҮРЭЛХИ ХЭЛЭНЭЙ БАГШАНАР

Угай заабарьяар заяагаа олоһон Та,
Урданайнгаа хэлые удхалан ерэхэн Та,
Байгаалиин табисуураар Багша болоһон Та
Байгаа заншалаа баяжуулан ерэхэн Та

Хонгор зуладал сэдхэлтэй байнат,
Холые хараһан бодолтой байнат,
Хэтэдээ туһатай үүргэтэй байнат,
Хэмгүй сэнтэй уялгатай байнат.

Хэшээлээ зохеодог гуримтнай һайхан,
Хэшээнги зулгы абаритнай һайхан,
Хии моринтнай дээгүүр хиисэнэ,
Хэхэн ажалтнай дэлхэе эзэмдэнэ.

Зориг хүсэлөө бээлүүлэн ябыт,
Зонойнгоо манлайда дабшан ябыт,
Зохоохы абьяасаа бадаруулан ябыт,
Золтой азатай хэзээдэшье ябыт.

Хэлээ мэдэхэ хүүгэдые хүмүүжүүлэн
Хэмгүй ехэ буян үйлэдэнэт,
Халуун тоонтоёо хүгжөөлсөн үргэжэ
Хамагай түрүү багшанар гүүлэнэт.

Түрүү, түрүү, түрүү зомнай –
Түрэлхи хэлэнэй багшанар,
Түшэг, түшэг, түшэг зомнай –
Түрэлһөө түрэл манай багшанар.

Бадма линхуа сэсэгтэл
Багшын шарай һалбараа.

***

Табатайхан бишыхан ябахадаа,
Тахатайхан хүлэгыг хүтэлөөд,
Ухаандаал айһаар – бариһаар
Уһалхаяа голдо абаашадаг һэм.

Арбатайхан айдархан наһандаа
Ардагай нюрганда мордожо,
Хуһалуур, Дүтэлүүр, Хайсагараар
Хурдалан жороо табилуулдаг һэм.

Хорёодхон холшор наһандаа
Хиисээ дэлһэтэй Пегастай
Ханилаад, жороолоод үзөө һэм –
Һанаамнай, хүсэлнай таараа һэн.

Табин наһанайм табсан дээр
Танил үүрһээн дуулдажа,
Уянгын ульһа ургалая гээд,
Уринал Пегасни жэгүүр руу.

Сэргэһээ саб гэн дабшажа,
Сэнхир алас руу хийдэнэбди,
Мүхэреэн Замбиин зулайһаа
Мүнгэн аялга шүүрэнэбди.

БОДИ СЭДЬХЭЛЭЙ ТҮРНҮҮД

***

*Урлалай тэнгэрийе баясуулһаар
Уранхан үхибүүн мүндэлбэ,
Уранхан шэдиенё мэндэшэлэн
Улаанхан сэсэгынь задараа лэ.*

*Дарханай тэнгэрийе баясуулһаар
Дара Эхын санаартан мүндэлбэ,
Дабтамал шэдиенё мэндэшэлэн
Дарсагхан тугынь намилзаа лэ.*

АЛТАРГАНЫН ҮРЭ

Найруулга

Гэгээтэйн дасанда бараалхан зорижо ошоо бэлэйб.
Гороо хэжэ, урдын сагта хүгэдэхөө зэһээд,
Гэгээрэн туяархаа мандаһан наранда дохижо
Гэгээ досоогоо оруулхые һэдэһэндэл зогсоо бэлэйб.

Алтан ганжарнуудай дохёо досоом һэргэһэндэл,
Алтаар бүригдэһэн Ганжуур, Данжуур үзэгдэһэндэл,
Бүрээ бишхүүрэй жабхаланта абяан дуудаһандал
Бардам шанга номто уншалга зэдэлһэндэл...

Хамагай айладал, боди сэдхэл, бисалгал тухай
Хадам абам, гэбшэ гараад ойлгоо һэн гү?
Хойто зүг руу сүлэлгэндэ туугдахадаа
Хооһон шанарые бодото бэеэрээ мэдэрээ һэн гү?

Нюуса мэдэрэлэй оршон соо оронхойл хаб –
Нюргаарни хүйтэ даана гү, али яанаб,
Нутыжа даа, дан холын далдые дуудангүй
Намдуу аятайгаар гороо хэһүү даа, гороо.

Одоо дуумни намдуу даа, тэнигэлэн
Ордоһолһойб гэхэн хүсэлөө орхиё даа, орхиё.
Оршолонто замбиин жэгүүр удхые хэзээдэшыё
Оножо таахагүймнай элитэ даа, элитэ.

***

Алхам хэбэб, нэгэ, хоёр, гурба, дүрбэ, таба...
Ай, бурхан, шэдитэ үзэгдэл урдамни –
Алтаргана... мүн даа, алтаргана һубарин
Ая зүнгөөрни алгадгүй ушарбал, жэгтэй лэ.

Аригуун шанарта алтаргана, Танаа
Анха түрүүшынхээ үзэһэн мэтэ, баярлабаб,
Абаралай хүсэ ашалан эбеэгшэ үзэгдэл мэтэт,
Алас үндэрһөө буужа залархан шүтөөн мэтэт.

Агшан зуурын ялалзаан мэтэ үгы болошоно аа гү?
Агуу үндэһэнийн үрмэдэһэндэл һалашана аа гү?
Ялбас гэхэн шаргалиг тоһон үнгэдэнь
Юрэ бусын тодхор гэнтэ буушана аа гү?

Һэргылэн сошоһон мэдэрэлни хаанаһаа эхитэйб?
Һүүдэрэй хүсэнүүд, далда орон, саашалагты,
Һүнэхэгүй хэзээдэшье, алтарганын агуу амисхаал
Һүлдэ соёрхолынь арадай хубитай холбоотой.

***

Эльгэн тоонтом эжэлүүдгүй һанагдаба досоом,
Эжым хүшөөһэн үрмэн яаһан амтатай бэлэй,
Ээм мүрэнэ Дара эхын энэрилэй түшэг мэтэ,
Энхэрэл харасань – Янжинлхамай ирагуу хүгжэм мэтэ.

Төөбиим найруулһан сүсэгытэй мойһон амтан һэн,
Түһөө шарайнь угай удхаар халинги һэн,
Тэнгэрийн хүүхэн – Манзан Гүрмэ төөдэй һэн гүт?
Түрбэл энхэлиг Тожоон төөбии алдартай һэн гүт?

Ядахын сагта, дуулахын сагта танаа дуудадагби
Яларма толормо дүрэтэй болгон дурдадагби,
Энээн мэтээр хэн хэмнай хэзээдэшье
Эхэ гарбалаа, эсэгэ угаа ёһолдог лэ.

***

Һаруул нулимсын һубарилые яжа тогтоохоб,
Һара, Нарандал агшание яжа мүнхэрүүлхэб –

Бисалгал абаһан мэтэ – алтарганын дүрэхөө
Боди сэдхэл мүндэлһэн мэтэ, энэ үзэгдэлһөө.

Сэсэгэйтнай дэльбэхэн соо, бишихан-даа, дэльбэ соо
Шүүдэртэй үрдилдэн нюураа харахы һэдэбэлби,
Шэдитэйл даа, минии алтаргана, шэдитэй
Шэл толи соо мэтэ шарайем харуулба, гайхалтай.

***

Зохёохы заяагаа хүсэд үргэжэ бираагүй,
Зүнгөөрөө зарим үзэгдэл таажа оноогүй,
Заяанай һударай удхата номые дэлбэлээгүй,
Залан шууд замдаа бээе хүсэд һореогүй -

Иимэл дүрэтэй, иимэл үрэтэй хүүхэнши гээд
Алтарганын толи абаһаар намда харуулаал даа,
Эгээлэй зурхайша, мэдэлшэ ургамал юм гээд,
Алтарганые одоошье сэгнэһэмни сэнтэй бэлэй даа.

...Бороогой дуһалшые сэлсэгэнэн удангүй хатаба,
Дэльбэхэн дүрээе бүри хурсадхан мийһэртэ,
Болзорто тэнгэрийн наран үшөө эртэ гээд,
Дэльбэхэн дуулгаба, үрээе үшөөл бэлэглэхэб гээд.

Үрээе бэлэглээ һэн, тэрэл зундаа бэлэглээ,
Үнгэтэ һайндэртэ – Монголой “Алтарганада” ошоо һэм,
Үндэһэтэнэй наадам үрэжэл һайтай үнгэрөө һэн,
Үндэр мэдэрэл наһанайм дэбтэртэ бэшэгдээ һэн.

АБАРГАЛ

ПОЭМЭ

*Сартуул-Булагай дасанай гэвшэ лама – Дашийн
ЛУБСАН алтарганые зүүдэндээ хараһанай удаа
хамалганай газарһаа табигдаһан юм.*

Дээдэ-Ториин уудамда Лубсан үндын томожоод
Долоотойһоо Сартуул-Булагай дасанда нураа,
Долонгир һайса болоторнь, гэвшэ гаратарнь
Дамжаа хорин жэл ходорон түргэн үнгэрөө.

Бишихандань барилдаашадай дүхэригтэ оруулаа
Бии хүсээ гарган, бар хүсээ хатуужуулаа,
Зэдэ, Сэлэнгын дасангуудай нэрые хамгаалаа,
Зэлэ татан үетэнтээ, зэргэ адлихан бэхижээ.

Хамалганай хаһа. Аймшагтай хаһа буугаа
Хашалганда ороод, зуугаад, мянгаадын хосороо,
Холын хүйтэн Колыма руу бүхэшүүлын туулгаа,
Хоһон сөбдэг дайдада тэдэниие буулгаа.

Хорошогүй хорон һалхин, ябууд хүлдэхөөр
Ходор нэбтэр үлеэнэ, яһанай хуудаһаар,
Хоронод газар байра соогоо ядарһан зон
Хоногоо, үдэрөө тоолоһоор, ялада унаһаар.

Түмэр харгын барилга түбэгтэй хэсүү
Тулажа бираагүйнь хойно хойноһоонь һалаа,
Тэнгэридэ тулама оог хуутайлаашье һаа,
Тэдэниие абарха хүсэн үгыл һэн, үгы.

Бурхан багшые дурдахашье, тарни уншахашье,
Бэлигүүн судараа һанаандаа дабтахашье,
Бисалгал хэхэ, һүзэглэн наманшалхашье
Бии хүсэл хожорһоор, һүнэһөөр лэ һэн.

***

Эсэс гү иигээд лэ, гэмтэн болоод һалахань,
Эльгэн тоонтоёо, гал гуламтаяа үзэхэгүйнь,
Эды ехые туйлажа, туйжа гараашье бол,
Эрхэбэшэ хосорхонь гү, тэнсүүрээ алдаад?

Соёрхон хайрламаар Тори һайхан нютагтай бэлэй,
Суртаалаар баян Сартуул-Булагай дасантай бэлэй,
Саанаһаа дурлаһан инаг хайрата нүхэртэй бэлэй,
Сэсэг мэтэ басаган хоёр үринэртэй бэлэй.

Багынь үзэгдэлнүүд зурагууд мэтэ зурагас гээд,
Балартаһан нойртонь зугадан хийдэн ошоно гү?
Балмад харанхыда зууран хосорхо дураниинь үгы,
Бишэрэл һүзэгөө зориглон дуудан һэргээнэ.

Иигэжэ өөртөө захирна, балсангаа зангидана
Иимэ ута болзор – юһэн жэлые тэсээд,
Эрьюулгэ руу мэтэ, барюубшагүй хийдэхэнь гү,
Эндүүрэл алдуу гээшэ гү, бүхы ами наһаниинь?

Ойро зуура ухаан гэгээрнэ, дахинаа төөрил
Ойн шолмосууд тойроо гү, дары һүнөөхөөр зэһэн,
Одоол агшам соошые һуладааб, һалааб гээл һаа,
Оршолонто дэлхэйһээ дальтиран саашаа халихань ха.

Үгы даа, дабагдашагүй һүлдэмни яагааб даа,
Үгэлнэ Лубсан, үлэмжэ шүтэлөө дагаһандал,
Эрын гурбан нааданда – барилдаанда илан
Эрбэс бүргэдэй хатар гүйсэдхэдэгни яагааб?

Алмай дэмырһэнэй, дуугарһанай огто хэрэггүй
Аалихан нойртоо дууран – дууран диилдэһэйб даа,
Амидаралта Деваажин зүүдэндэмнишье үзэгдэн,
Амин дээрэмниш адислаа һаань, хэды һэм?

***

... Балар харанхы тиихэдэм холодон ошоно, байза
юум?

Бүүдэгэр һиимэгэр боролжо соогуур тэмтэрнэб,
Боориһоо һолжороод, Булагай дасанда хүрэнэб,
Бургааһад найгана, булаг шолшогонон урдана.

Дээдын бурхад, мүнхэдөө нойрсохоһоом урид
Дүрэ түргэнөөр нютагайм шарай харуулба хат.
Далай зоболон далда һеегүй ороһон мэтэ
Даамай түбшэн досоом гэнтэ болоһондли.

Зай, дүүрээ, үзэсхэлэн зураглалнууд түгэсөө
Зайрай һайбтал, үглөөнэй манандал дэгдэшөө,
Загууридын ороной үүдэн аалин нээгдэбэ гү?
Залан шууд һүнэһэм замаа тиишээ залаба гү?

“Үхэлэй харгы үшөөл нээгдээгүй, Лубсан
Үнгэтэ үзэгдэлшни унинха тооһон болоогүй,
Үнжэгэн набшаһыем, шарахан сэсэгым эльбыш даа,
Үнэтэ зүнгөөрөө амиды гараха аргатайлши” –

Һалхинай үлеэсэдэл жэгтэй иимэ шэбэнээн
Һэмээхэн шэхэндэм жэнтэй гоёор дуудба,
Эрьеэд хараһам... атар талым алтаргана
Эрьеһээ саанахана аржын эли далаба.

Үндыхэ тэнхээгүй, мүлхөөд дүтэлнэ хэбэртэйб
Үнэншэн-ядан мүргөөд, альгаа хабсарнаб,
Үйлын үрээ тамада эдлэхэн, зобоһон намда
Үнэн туһаар талархахан ургамалда хүгэдэнэб!

Алтаргана иимэ шэдитэй, аяа дуутай юм гэжэ,
Агуу гүн номтой, абьяас бэлигтэй юм гэжэ,
Арюун энэрилээр абарха, үнэмлэхэ юм гэжэ,
Аа-хуры буулган соёрхохо юм гэжэ –

Оршолонгой иимэ жэгтэй ёһо бии юм гэжэ
Ой ухаандаа оруулаагүйм урдань гайхалтай,
Охин тэнгэрийн эльгээмэл эдитэ ургамал гүш?
Оюун сэдхэлы энхэрэн тэдхэхэ сэсэгхэн гүш?

Хара ажалда, хүйтэ нойтондо даахитаһан
Хургануудни эзэгүй, хара буумаар модохирнууд,
Хуа шаргал нарандли һайхан сэсэгүүдые
Халдажа эльбэхэнь хорюултай, сээртэй бэшэ гү?

Энэрилтэ мянган тарни хэды уншаһаншые һаа даа,
Эхүүн амисхаалаар дайрахаа һэргылэн зобоноб,
Хилэнсэ зайлуулһанда, амаа бүглэн һуунаб,
Хилэгүй нангин арюун бодолоо һубарюулнаб.

***

“Лубсан, намайе жэрхэдэг гэжэ бү зобо,
Лусадай эзэндэл, эмжэгэн бузартадаг бэшэб,
Лагшан дүрэм энхэрүү гоёор үзэгдэбэшье,
Линхуа саран бэшэб, шэрхи хатуу, бүхэб”, -

Удхалиг үгөөр алтаргана абаһаар баясуулба,
Ухаалиг сэсэн боди һаналаар хүхэзэб,
Уушхаран досоомни һара, наран мандаба -
Унташабаб бүхөөр, үглөөнэй үүр сүүрээр.

Адхаг хэжэгэй алдууда абтан байтараа
Агуу боди абаралай мэдэрэлтэй хэрибэб,
Алтаргана зүүдэндэм, нютагайм алтаргана үзэгдөө,
Ашата замым нютаг тээшэм нээжэ үгөө.

***

Зүнгынь үнэн байгаа, зобоһон сээжэдэм
Зүнтэ зүүдэн үглөө хүнийн зохилдон ерэлэй,
Зэдэ голой нүгөө эрьһээ Долгор эгэшэмни
Зэргэлээд байһандаг хүхэ хадаг шэдэлэй.

Үзүүрын шүүрэн баряад, угаа баярлааб,
Үлэмжэ удхатай үшөө ямар тэмдэг байхаб?
Ушар ёһоор, зурхайгаар лаблаад үзэбэб -
Утын харгы урдм далбайгаад зурагас гээ.

Нютаг оронойм һахюуһадай татаса бэлэй гү,
Нюуса тарниин, бисалгал хүзэгэй хүсэн бэлэй гү,
Нугын унаагүй боро шадалайм арга бэлэй гү?
Нюргаа сохюулаагүй бүхэ зангайм эршэ бэлэй гү?

Алтаргана зүүдэндэм намаяа дуудан абараа һэн,
Аригуун хадаг аласайм замые һунаагаа һэн,
Аржыса иигэжэ домоглоһон бэлэй Лубсан-лама
Ашата манай буурал үбгэн-хадам аба...

***

Наһажаал үем намарай сагай
үетэй тааруу
Намирһан бороонһоо,
нозог дуһалһаань дааранал хаб,
Намдуу аялга
наадхуулха гэхэдэм сээжэдээ
Наранай элшэ бүхэгэд
гүүлэнэ ха, дээжееэ.

Хэнэйшьеб урихан мийэрэлһээ
уярдаг шэдим
Хэтын бэшэ, хумирдаг шэнжэтэйнэ эли лэ,
Хээээшье нарамнай эртэ гэһэн баталамжын
Хэнзэлһэн удхань
духыем таалан дэгдэлэй лэ.

Баяр тэнигэлэниие тэгшэ
бадараан мандуулһан
Бисалгалай хүсэн сээжыем гэдхээн баясуулха гү?
Бишэрэл хүзэгэй
үзүүр маани дабтан-дабтан
Бии бэлигээ
сэлин-дэлгээн ябаха гүб?

СООДОЙ ЛАМЫН СОЛО

Бархан уулын оройноо
Бурхан өөрөө заларнаар юм,
Бараа-номоо буулганаар юм,
Баруун-урагшаа зориноор юм.

Зуугаад жэлнүүдые ахья юм,
Соодой ламын солотой юм,
Зулая бадаргаан угтаа юм,
Заяа хэшэгээ хурылаа юм.

Хүмүүн боложо түрэхэ юм
Хүлээн угтаха – үүргэмнай,
Хүмүүнэй дайдые дүнгэхэ юм,
Хүндэтэй угтаха – үүргэмнай.

ЭЛИНСЭГ

Юһэн үеын урдахи
Юрэ бусын элинсэгни
Үер ехэ уһанһаа
Дүшэн хүниие абарһан ха.

Хүбшэ тайгада болоһон
Хүсэтэ дошхон үерые
Онгоороо булин орожо
Отот зоноо абарһан ха.

Элинсэг минии, хулинсаг
Эртын нэрыеш мэдэнэгүйб,
Эрын эрхим солыеш
Эдээхэн үгөөр дурданаб даа.

Баро, баро-о гүүлэдэг
Баатарнуудай эрхимынш,
Бахархал баяр асардаг
Баруун тэнгэрийн элшэнши.

Дүшэн тэдэ хүнүүдшни
Дүрбэн зуу болоһон байхал,
Дүүен сагай ошоходо
Дүрбэн мянгадаа хүрөөл ха.

Буянгай ехэ хүсье,
Буурашагүй ехэ удхье
Урдын сагай гүн сооһоо
Удхалан домоглон абажа,

Саада үеынгөө зондо
Саглашагүй найхан дамжуулхам,
Сарюун арюун алдарынь
Сахин ябажа залгуулхам.

Юһэн тугай хүлдэ соо,
Юһэн эрдэнийн ялалзаан соо,
“Үнэн” сониной хууданууд соо
Үлөө юумэл хэшэгынь.

Эртын минии элинсэгэй,
Урдын минии хулинсагай
Үйлэдэһэн үнэтэ буянгынь
Үлөө юумэл арад соо.

САНДАН-ЖАМСА ТААБАЙН ДУРАСХААЛДА

Заяа найта санаартан
Загууридаа мүнхэрбэ,
Сансарай элшэ шэнгээхэн
Субаргадаа мүндэлбэ.

Зүрхэн уулын хормойдо
Зүндөөл шүтөөн бодоо лэ,
Зүнтэй хүзэг бишэрэлэй
Зүрхэн тарни зэдэлээ лэ.

Ашата номынь хүсэтэй
Амгалан байдалые уряална,
Эрдэмтэй залуу санаартанай
Элирэн ерэхыень уряална.

Сагай гороо түргэн даа,
Саада, холын үедэшье
Саглашагүй буян хуряаһаар
Субаргамнай мандахал!

***

Һүнәһэд хаагуур һүндэлнэб –
хүнэй гү, бодисадын гү,
Һүн сагаан бодос мэтэ,
Хүхэльбэ хөөбэн манан шэнги,
Һөрмэгэр һүүдэр-үүләншые мэтэ...

Загуурди соогуур төөринэ гү?
Зада соогуур зобоно гү?
Зада уда сохюулна гү –
Залинта аадар, шуургандашые?

Шуурганииншые али үгы гү?
Шуудам ондоо хүсэнүүд гү?
Шуумгай туһаяа үгөөшэд –
Шакьямуниин туһалаашад?..

Юрын зоной мэдэрхэгүй
Юртэмсэнүүд соогуур юрьелдэн,
Юһэн зүйлэй замбинуудта
Үйлын үреэр түрэхэл даа.

Үйлын үреэр түрэхэл даа
Үхибүүн болоод уйлахал даа –
Бардо соогуур зобоһоноо
Һанан-һанан һугшахал даа.

Шамбалын далайда шаардаһанаа
Шашхан байжа ойлгуулхал,
Сансарын эрьесэдэ татуулһанаа
Сад – нядхан мэдүүлхэл.

ЭХИН ЭСЭСЫНЬ НЭГЭЛ ЮМ...

Газар дэлхэйн аяншад бидэ –
Ганса сусал, хэльбээргэ бэшэ,
Газаа, досоогоош замбиие багтаанхай
Гадаада далайда тэгүүлнэ гүбди?

Үлгэн дэлхэйн аяншад бидэ –
Үншэрһэн ганса хэлюур бэшэ,
Үшүүхэн досоогоо замбиие багтаанхай
Ульгэрэй далайда тэгүүлнэ аалди?

Эхин далайһаа ундаалаа һаа даа,
Эсэсэйнь далайһаа амталаа
                                һаа даа,
Эхин эсэсынь нэгэл юм гээд
Элиһээ элинь ойлгосотойл бэээ.

Эршэээ үгэһэн далайнь
                                мандаг,
Эржэн-буржан долгидынь
                                миралаг
Эгээлэй хүлдэ-тугууд мэтэ
Эрхэжэн бэежэг
                                сэдьхэл соомнай.

ХЭШЭГ

Жэмэстэ агуулын оройдо-һэръеэн,
Жэнтэ агаарынь арюухан-һэльеэн
Жэгтэй хоморой ан амитадынъ
Жэллэн субана оршоноо һэрээн.

Үлиртэ агуулын оройдо – баялиг,
Үльгэрэй ороной оюун – бэлиг
Оройн дээжэһээ ольһотой хүртөөн
Олзоёо залахань – одоол гайхал.

Үгэлыгын эзэнэй хэшэгыг дааха
Үбэрэй хүшэн хаанал гээшэб?
Үгын шэдиие удхалан үргэхэ
Үнэн хүсэн хаанал гээшэб?

***

Замбида юртэмсэнүүд захагуйл даа -
Ганга мурэнэй элһэнһээ олон,
Залирна зариманиинь, наһаяа тоолон
Галабай эрьеэнһээ бутаран һалан.

Газар дэлхэймнай Бурхантайл хадаа
Гарзагүй бүтэн амидарнал ха даа,
Галай, үерэй аюулые дабан
Гасалан гайһаа гаранал ха даа.

СЭНХИРХЭН ТУГАА ХИНСХҮҮЛЭЭ

Үндэр үршөөлтэй нангин газар лэ –
 Үнгэтэ сэнхирхэн Тугынь
 хийсхүүлэе,
 Үнгын хогоосон бодолоо орхёод,
 Үлзы хайханай эхиие дуудая.

Үлзы найханай эхиле дуудая
Үнэхөөр нүзэг дотороо бисалган,
Үрил мэтээр агаарһаань амсая,
Үргөө мэтээр оршонгыень сэгнэн.

Үргөө мэтээр оршонгыень сэгнэн,
Үзүүр хэшэгтэнь хүртэл баран,
Үгын үнэтэйнь буужал ерээ –
Үнэн ёһоор мэдэрэл гайхан.

Үнэн ёһоор мэдэрэл гайхан,
Үйлэ хубиин нара гиигүүлэн,
Үндэр үршөөлтэй нангин газартань
Үнгэтэ сэнхирхэн Тугаа хийсхүүлэе.

УРАН ШҮЛЭГНИ ҮЕ САГТАЙ ХҮТЭРЭЛДӨВӨД...

Хүсэлни, хүсээ олыш –
Хүллэхэбди Сагай долгиие,
Зоригни, замаа оныш –
Зорихобди Үгын далайда.

Досооһоом Дуунай бусайдал
Добтолон яруулха,
Доройтоод бусаха гэбэлни,
Доромжолон гааруулха.

Өөрынгөө Хэлэнэй Үгыё,
Өөрынгөө Үгын Үеыё
Удаан бэдэрхэб. Үгылэн
Уудалхаб Сагаа үеэрнь.

Горхомни, намагыё голыш,
Гүнзэгы далай зориёл.
Долгиной үндэрыё шэлыш,
Дошхорһон шуурга зүриел.

Шунални, дуран болыш,
Шунган, тамаран бэелхэбди.
Шуургамни, ехээр шангарыш,
Шууяан соогуур мүндэлхэбди.

ТАД ОНДООХОН ШҮЛЭГ

Анханайм шүлэгүүднээ ондоо шүлэг
Аалихан ухаандам мүндэлжэ эхилбэ –
һонирхолтой.

Тад ондоо шүлэгтэй золгожо,
Танилсабаб мэндэшэлэлсэн, золтой хаб –
һонирхолтой.

Уянга, аялгынъ сонособоб,
Уран байгуулгынъ анхарбаб.

Уринаар энеэбхилбэб: яагшааб?
Урдаһаам миһэрбэ: бодолыеш таагааб.

Сухалдаад үзэбэб: сортоотойб бишни!
Шангарба тэрэм: дутуугүйб баһал.

Амитай юм гүш? - асуубаб гайхан,
Амисхаалба зохидоор: шамһаал өөрэгүй.

Өөрын нюуртай, дуутай, амитайл
Өөрһөөм нэгэшье дутуугүйл зохёолни –
һонирхолтой.

Тад ондоохон шүлэгни
Түби дэлхэйдэ мүндэлбэ –
һонирхолтой.

***

Үнэн зүрхэнһөө
Үзэн ядахые
үзөөшьегүй хаа,
Хүнэй харатайе,
Хүлэгэй булгидагые ойлгобоб.
Хара ханаанһаа,
Хоротой ханаанһаа жэгшэбэб.
Хадхууртай могойтой
Хатахагүй намагтай
жэшэбэб.

Хирээдэл хаагалдаг
Хирэтэй сэдхэлтэн хэзээдэшье
Гашуудалтай хаашни,
Гажарха бэшэ, -
хүхихэл.

Уй хайда абтан,
Уйлан һуубалшни, -
үер баяр...

Жаргалтай хаашни,
Золдошни обтон,
шүдээ зууха,
Амжалтатай хаашни,
Азатай хаашни –
Атаа жүтөөн...

Хүн нэрээ нэрлүүлэн,
Хүхюу омог ябаа хаашни,
хадхаад абахал...

Үнэн зүрхэнһөө
Үзэн ядахые
үзөөшьегүй хаа,
Доогуур сэдхэлтэн
Доройшог ухаатанһаа холодолтой!

***

Далайн шуургандал,
Дайдын халхиндал
                    шангашье хаа,
Далая хумяад,
Дары гэнэдэхэнь
                    ямар юм?

Аадарай дуһалдал,
Ардагай гүйдэлдэл
                    түргэншье хаа,
Абьяасаа алдаад,
Аргаахан сухарихань
                    хайшаа юм?

Түргэн горхон
Адагтаа хүрэхэгүй –
Түбэрөөн, наяраан хэрэгтэй гү?

Түбһэн дуран,
Атаа жүтөөн –
Түүхэй эдгэл хэрэгтэй гү?

Ульгам бэшэшье хаа,
Ундыем харяагаал хаа –
                    горхон,
Үгөөр олоншье бэшэ аад,
Урмыем хүндөөл хаа –
                    дуран!

БЭДЭРЭЭД НЭГЭТЭ ҮЗЭДЭГ ГҮ?

Хүн гээшэ хэзээшье сэдхэлээ тамалан,
Хэтын ажабайдалай нюуса тухай бододог гү?
Хүнгэрэг саһанда хүлөө аягүй гэшхэндэл
Хүнгэн харгы шэлэхые нэгэтэ һэдэдэг гү?

Бэдэрдэг гү, бүдэрдэг гү – алиншье байгаа аабза,
Бэлэхэн зүргэ олохоб гэхэн хүсэл үлүү ха даа,
Бугуули мэдээгүй хүлэг – эмниг бэшэл,
Бадаран носоогүй ошон – дүлэн бэшэл!

Мүшэдтэ шүтэжэ, найдалаа тоходог хаһамни
Мүнгэн шүүдэртэл дэгдэн арилаа гэхэгүйлби,
Мүнхэ дэлхэйн эрьесэ бүхэниие тооложо,
Мүхэшгүй зориггоо олоогүйб гэжэ гэгэхэгүйлби.

Хүн гээшэ хэзээшье сэдхэлээ тамалан,
Хэтын ажабайдалай нюуса тухай бододог ха гү?
Хүнгэрэг саһанһаа хүлөө һугалхые һэдэхэндэл,
Хүнгэн харгы бэдэрээд нэгэтэ үзэдэг гү?

***

Захааминай хүүхэнби гэн гэхэйм,
Захагүйл Буряадни уряалжал байн,
Захадаал нүхэртэйб гэн гэхэйм,
Захяанууд ороод гэнэдүүлжэл байн.

Хадатал нютагай үриб гэхэйм,
Талата Буряадни уряалжал байн,
Хажуудаал нүхэртэйб гэн гэхэйм,
Тангаригууд дуулдаад, гэнэдүүлжэл байн.

УУЛЫН ЭЗЭН

Маараһан хони дахалсан,
Майлын ташалангаар ябахадаа,
Хагда ногоо гүрэхэдэһэн
Хушуун хүрэгөө залахадаа,

Үндэрэй эгсэ нюруу руу
Эжымни гэнтэ заажа,
“Уулын эзэн, харыш”... гээд,
Уяранги хоолойгоор шэбэнээ һэн.

Гайхан тагнан шэртэхэдэм,
Гэлигэр – түхэреэн шулуун
Дэбхэрэн, собхорон мухариһаар
Доошоо хиидэжэ ябабал даа.

Хонгор уулые шэмэглэһэн
Хөөрхэн энэ үзэгдэл
Һүзэг түрүүлээ бэшэ һэн,
Һайханай мэдэрэл һэргээгээ һэн.

Шэдитэ дуунай аялгые
Сэдьхэлдэм һэмээхэн дуулгаа һэн,
Сэнхир номн байгаалиин
Сэсэн хүлдэнь байгаа һэн.

Өөхэн сагаан шулуун
Уулын сууряан болонхой.
Өөрсэ багахан наһанайм
Үльгэр болон үлэнхэй.

Замдам тулга болохоор
Заяандам дахинаа мүндэлыш.
Залууршан мэтэ гэрэлтэн,
Залгалаа дуунууды бэлэglyш.

ХАНГАЙН ҺЭБШЭЭН

Хабсагайн эрмэгһээ гү,
Хадын орёлһоо гү
Халина хэбэртэйб...
Харанхы руу,
Харалган руу
Хиидэнэл хэбэртэйб...
Хай даа, намайе абарха
Хүсэн үгыл мүнөө гээд,
Халаглана хэбэртэйб,
Халуун зүрхэмни
Хатуу шулуун болонхой...
...Гэнтэ мэдэн гәһэй
Гайтай байдалһаа гаранхай,
Гүндүү тайгын сээжэдэ
Гулгажа бууһан байбалби.
Хангайн булагһаа амсажа,
Хангал һайхан сэсэг
Харажал, эльбэжэл һууна хаб.
Хангайн һэбшээн
Хатуу шулуун зүрхыем
Хайлуулна хэбэртэй,
Хайрлал сээжэдэм түрэнэ...
Һонин иимэ зүүдэ хараад,
Һэрээд ехэл гайхаалби,
Һаруул шэнжыень обёоржо,
Һанаан соохоноо тайлбарилааб:

Хангайн булагууд
Харьялхаар, бурьялхаар,
Хүйтэн уһаараа
Ундалхаар, ундалхаар.
Хангайн сэсэгүүд,
Һалбарһаар, задарһаар,
Хангал һайханаар
Ургаһаар, ургаһаар.
Хангайн һэбшээн
Хатарһаар, үлээһээр,
Холымни замда
Уряалхаар, уряалхаар...

ХӨӨРХЭН МИНИИ ДЭГЖҮҮХЭЙ

Шара-улаахан үбсүүтэй
Шалюухай, хөөрхэн шубуухай,
Шимни хаана амидарнаш
Шагнажа намаяа дуулана гүш?

Уйдажа, зобожо ябахадам,
Урдам согсойн һуухадаад,
Уйтай минии нюдэ руу
Угаа сэсэнээр шэртээлши.

Һүүлээ согсогод гүүлэхэдээд,
Һамааруулха гэбэлши,
Һайхан аялга зэдэлгээд,
Һаруул мэдэрэл һэргээбэш.

Ябаһан тээмнил харагдаад,
Яруу тэбдүү дуулаалши,
Доржи-Ханда нэрыем
Доржогоносо дурдаалши.

Нарата үдэрнүүд дэлгэрхэ
Нангин заяанш яаһан бэ?
Наашаа хубиш эрьехэ –
Найдан намдаал түшэглыш.

Жэгүүртэ дүүхэйм иигэжэ
Жэмбүүрдэн байгаа юумэл даа,
Жэгтэй үльгэр түүрээжэ,
Жэгнэн байгаа юумэл даа.

Урда наһандаа хоюулан
Ушаран, ханилан элээ гүбди?
Уужам Ехэ Юртэмсын
Үнсэг дээрэ дуулаа гүбди?

Сэгнэн саг соонь ойлгоогүйб –
Сэнэг, хүсэл, һэшхэлыеш,
Сэнхир холын алас руу
Сэнгэн шимни дэгдээлши.

Шаналан удаан һуугаалби –
Шимни дахин эрьеэгүйш,
Шамарлан намаяа орхёо гүш,
Шадал шанарыем голоо гүш?

Хойнотуулжашье юм һаань,
Хүлисэл шамһаа гуйналби,
Холын жэгүүр замдашни
Хүнгэн хөөбэриие хүсэнэлби.

Залаадаа баяр асараад,
Заяандам тулга болоолши,
Залуурхан замыем заахадаад,
Захагүй туһа хүргөөлши.

Харюугай баяр үзүүлжэ,
Хамгаалжа һанаандаа ябахалби,
Халуухан уярал мэдүүлжэ,
Ханихан солыеш дууданалби.

Хөөрхэн минии дэгжүүхэй –
Хөөруу дууша дүүхэймни,
Хөөрхы, баарһам, хаанахана
Хөөрөжэл, дэгдэжэл жэргэнэш даа?

ҮДЭШЫН ГАНСА ОДОН

Үдэшын ганса одоной
Үнэхөөр тайлбариие бэдэрээлби,
Үлзы дэмбэрэл ошотой –
Удхынь олохоо һэдээлби.

Үдэшын ганса одон
Уянгын долги татана гүш?
Үбэлэй тэнгэрийн шэмэг –
Уя түрүүлэн мандана гүш?

Үдэшын ганса одониие
Үнэн нүхэдни, шэртээрэйт,
Урин мэндээ эльгээбэб –
Угтан тодожо абаарайт.

Эршэ хүсэ нэмэхэлта,
Энхэ ходо ябахалта,
Өөрсэ жэгтэй бэлэгыем
Өөрэ болгон абаа һаа...

БАЙГАЛАЙ СЭСЭГ

Байгалай гүн сооноо залаа сэсэг
Байбан долгиноуднаань хөөрэн гараад,
Огторгойн хаяада задаршалай
Оо - гайхалтай ямар сэсэг бэ!

Дэгдээн дундаа ниймэгэр
Дэрбэгэр зурууд үүлэнүүднээ
Дэльбэнүүдын бүрилдөөд гоёл даа,
Дэлгээтэй үзэсхэлэн зураг мэтэ.

Найхашаан найхашаан харанаб,
Нүзэглэн нанаандаа шүтэнэб
Байгал далайнгаа зурагта –
Бадма ленхободол сэсэгтэ.

Сэнхир номин долгид сооноо
Сэсэглүүлээд, одоол мүндэлүүлбэш,
Сэгээн хүхэ тэнгэридээ
Сээжэдээ мэтэ халбаруулбаш.

Гоёхон дэльбэнүүдын хүрээлээд олон,
Голын сэсэгэй алим, голын?
Гайхаад, энээниие оложо ядаад,
Голын өөрөө болоод үгэбэб...

Маша түргэдүү долгиёо туугаад,
Маханзан хүхибэ Байгал далай,
Магнай дээрэхи хүлнээ аршаад,
Магтаал намда иигэжэ хэлээ:

«Үбгэн минии бодол тааһан
Үнэхөөр долонгир үхин гүш даа?
Үдэрэй нэгэ намайе хүхэебэш -
Үеыншни баяр наһандаш болуужан».

Үшөөл удаан зальбаран зогсооб,
Үнэтэ зураг огто хубилаагүй,
Үнгэ зүһэнь огто хубираагүй –
Үдэшин гэрэлээр толотоһоор һэн.

ЭЗЭН НАРАНАЙ МАГТААЛ

Үглөөнэй наранай үзэгдэл гайхамшаг -
Мянган миралаагаар сасаран байнал,
Үй түмэн урасхал-утаһаар
Миралзан, ягааран, сагаалхин байнал.
Элшэнүүд соонь –
шэргэшэгүй шэди,
эгэршэгүй эди.

Замби түбиин залитай үнгые
Залаалан Нарамнай бэлэглэдэг
юм байна,
Залгаа хүхэ, ногоон, шара, сагаан
Задарма, бударма улаан, ягаан...
Элшэнүүд соонь –
шэргэшэгүй шэди,
эгэршэгүй эди.
Зубхияа ониилгон, хараат үзыт
Зула бадарһандал зохисотой ха гү?
Залан шууд бээе жэгнүүлээд,
Замбуулинтай ниилэн ниисээ ха гүт?

Элшэнүүд соонь –
шэргэшэгүй шэди,
эгэршэгүй эди.

Мэшэеэн мэндээ элбэгээр эльгээжэ,
Магтаал-хүгжэмөө маша жэмбүүрдэн,
Мандал болгон, Дуугаа, Дураяа
Мандуулан зорюлдаг Наран юм лэ!

Элшэнүүд соонь –
шэргэшэгүй шэди,
Эгэршэгүй эди.

***

Үльгэрэй далайе гаталжа үзөө гүбди,
зүүдэндээ?
Үнэн байдалай далайе яагаад
гаталхаб?
Үгэлыгын эзэнэй даамай боди
сэдьхэлээр лэ
Үеын энэ зорилго бөөлхөнх лабтай ха.

Хандибаа үргэбэл, ханаа сэдьхэл
дэбшэхэл,
Хамагыг гэтэлэгшэ
харуул хүсэл бөөлхэл,
Харанхы сооһоо хаад тойбогууд
зайлахал,
Ханамжатай бүхы ханахан
хэрэгүүд бүтэхэл.

БУУМАЛ СЭСЭГ

Үзэгдөөгүй гоо ягаан-хүхэ дэльбэтэй
Буумал сэсэг
Үмхэйн оршониие үльгэрлиг болгоно –
Үржэн-Хандын үзэсхэлэнтэ оронһоо
Үрэжэлтэ һалхяар хиидэн ерээ гү, үрэнһ?
...Үй, болиит, гар бү хурыт, гамная
Үзэлдэ бү ороел, бурханай сэсэг таһалжа...
Үнжэгэн аятайгаар лэ байрлуулая
Үрэ зүрхэндөө дурыень, дүрыень,
Һайханһаань һарган, һайханиие
дабхар бисалгая
Һолонгото мэдэрэл досоогоо бөөмэйлэн.
Баргажан гол соо толи соо мэтэ
Байһан янзаараа хатандал найгалзана
Буумал сэсэгнай,
Баргажан голой долгидын
сэсэгэй түхэл
Байгал далайдаа хүргэнэ мэтэр.
Байгал далай – эртэ урдын үбгэжөөл
Бишыхан үхибүүндэл баясана,
Асари долгидоо салгидуулна,
Альгаа ташан эмнисэгээнэ.
...Яаригтын голдо Янжима бурханда
Ягаахан дэльбэ, хоморой хээ угалза тухайнь
Ирагуухан хөөрэбэбди. Энхэрэн сонособо.
Илдамаар бүжэглөөд, эльгэ хатаба.
Янжима бурханай сээжэдэ удангүй
Буумал сэсэг һалбаршоо,
Яла сала гоо шэмэгынь задаршоо...

---

*Буумал сэсэг – венерин башмачок

УДХАТАЙ УШАРАЛНУУД

НҮҮЛШЫН ЗАМ

Эгэшым аба –
Баяр абга
Эсэгийн дайнда үгы юм.
1941 ондо албанһаа табигдаад,
Мордоо һэн һөөргөө дайнда.
Минии эжытэй –һамгантаяа
Мори тэргээр хүргүүлэн
Аймагай сээнтэр ошоо,
Аласайнгаа замда зорёо.
Далан модоной зайе
Дабшаа ябагаар,
Моринойнгоо ута жолоое
Гартаа адхаад,
Дари эхэ мэтээр инагаа
Дабшуулан һуулгаад...
“Баяр, һуугыш” гэхэдэнь,
Батаар алхалжал ябаа –
Болзорто сагаа мэдэһэндли
Бодолгото болонги гэхэлжэл ябаа.
Эхэ нютагайнгаа
Эльгэн дулаае бээдээ
Энхэрэн шэнгээхэ гэхэндэл,
Эсэсэйнгээ замда
Эгсэ уула хадануудтаа
Эрьен хандаха гэхэндэл...
Жэлтэйхэн үриингөө урда
Зэмэтэй, гэмтэй юумэдэл,
Жэнтэйхэн буурал эжыгээ
Зүнтэйхэн хайрлаһан юумэдэл,
Даамай даруу инагтаяа
Дахин ушархагүй юумэдэл,

Дуранай үгэ шэхэндэнь
Дам шэбэнэхэгүй юумэдэл –
Дуугайхан даа, гэхэлжэл ябаа,
Дайдынгаа найханиие хаймадан ябаа.

“Ямар бодол сэдхэлынь
Янгинаса зобоогоо нэм,
Яажа ханаань хубаараа нэм –
Яншан үбдэдэг зүрхэмни”
Эжымнай эгэшэдэм, намдаа
Эльгээ хүмэрюулэн хөөрэдэг нэн.

“Эхэ ороноо эрэлхэгээр хамгаалан
Орловско-Курска дүхэригтэ
Баатарай үхэлөөр алдалан унаа” –
Оһолто иимэ мэдээгэй ерэхэдэ,
Одоол тэрэ замай зураглал
Ороо бэлэй эжын ханаанда
Оройн халаглал, шаналалаар.

...Эхэ нютагайнгаа агаараар
Эльгэ дүүрэн амилха гэхэндэл,
Эрэ хүнэй – сэрэгшэнэй нүлдые
Эхин замһаа мандуулха гэхэндэл,
Энхэ дурасхаалаа тоонтодоо үлөөхэ
гэхэндэл
Эсэлтэгүй гэхэлжэл ябаа,
Эсэсэйнгээ замда алхалжал ябаа, сэрэгшэн...

“УШАРУУЛХАЛ БИДЭНИИЕ БУРХАН”

...Һайнаараа Һалаһан юм,
Һайн нүхэд зандаа үлэһэн юм,
Үри түрөөгүй хадаа хахасаһан бэлэй,
Үнгэтэ юртэмсье хоёр болгоод хубааһан бэлэй.

Ами аминдаа хуби заяагаа олоо,
Амараг нүхэртэй хэн хэнииншье болоо,
Аша үринэрөө тэдхэн үргөө,
Ашата төөбии, таабай болон үнэржөө.

... Алтан аминтаяа хахасаха үедөөл
Али алинииншье бэе бэеэ үгылбэ,
Алдаһан амарагаа шаналба,
Аалихан шэбэнэн дурдаба:

“Ондоо замбидаа уулзаһайбди даа,
Орхиһон дурантаяа золгоһойбди даа,
Таалажа бэе бэеэ садаагүй һэмди,
Тэбэрижэ бэе бэеэ тэшхээгүй һэмди,
Түрэхэ үриеэ үзөөгүй һэмди,
Түшэг жаргалаа золгоогүй һэмди.
Хойто наһандаа танилсахабди шэнээр,
Хорбоогой дура амсахабди шэнээр.
Ом маани бадмэ хум –
Ушаруулхал бидэниие бурхан!”

ЗҮҮДЭНЭЙ ТАЙЛБАРЧ

Эгсэ сагаан уула өөдэ
Элидэг шаргаар шуумайнаб,
Эшхэрэн бурьяхан бордоһоншье,
Элбэгээр бударһан саһаншье,
Хэмхэрэн унаһан шулууншье,
Хэрүүлхэн дуулдаһан хаагалааншье,
Хэмнэн зогсоохо һэдэлгэшье –
Хаалта, һаалта болоногуйл,
Һара, нарые халхалнагуйл.

Һаадгүй өөдөөл хиидэнэб,
Һааргүй замни нээлгэтэй.
Һаргама гэрэлээр ялалзаһан
Һарьдагай оройдо хүрэнэл хаб...

Эли гэгшээр харагдаһан
Эдитэй зүүдэм жэгтэй гү?
Энэ наһанайм намтарай
Ээлжээтэ хуудаһан нээгдээ гү?

Олон үгэгүй хадам абам
Зүүдэнэй үнэн тайлбариин орондо
Зүнтэй маани үгүүлһэн юм –
Ом-ара-база-нади...

АБАРАЛТА ХУДАГ

Һандарһан гэр,
Һалаһан бууса...
Гансал тэгэндэнь
Гасуухан худаг
Тохорюунай үбсүүндэл
Тонгогод гээд,
Һалиржа ерэхэн хүгшэнэй
Һуулга руу юулэнэ уһа.
Хүршэнэр, амитадшые
Хүртэхөөр, ундаһаар,
Хээтэй Долгороо
Дурдаһаар, дурсаһаар...

... Хэхэн нүгэлөө
Хэр наманшалжа шадахабиб гээд,
Хэмгүй зободог һэн ха
Хээтэй Долгор.
Ган гасуурай
Ганиржа байхада,
Газарай хатан
Гантажа байхада,
Хурдан шиираг хүбүүдтэ
Худаг малтуулаа һэн –
Гүн гүнзэгы худаг.
Уһан теэд лэ үгы...
Үндэр ламхайһаа залаһан
Үрилөө үргэбэ,
Үргэлжэ маани уншаба –
Үргэхэ нойроо алдан,
Үл хоолоо мартан...
Тэргэд һарын дүрсэлөөд,
Тэнгэриһээ буутарынь,

Тэхэрижэ һөөргөө бусатарынь
Тэсэбэритэйл уншаа,
Тэнсэжэл һуугаа,
Худагайнгаа амһартаһаа
Хажуушаа ошонгүй...
Һүүлшынгөө үрилые үргөөд,
Һүзэг найдалаа түхөөгөөд,
Һажахаа һанан байтарынь
Һэрюун амин һэрьехэдэл гээ.
Уһан одоол гараба гү,
Үер мэдээ ерэбэ гү?
Үү-е гээд, хүгшөөдэй
Үгэлжэ шадахаа болёод,
Үлүү ехэ баярһаа
Унан-дуһан алдалай.
Арай солоохой оробо ха,
Амья абан уушхарба ха.
...Айл аймагынь бүгэдөөрөө
Абажал байба – уһа,
Амидаралта уһа.
Абаашажал байба хүнэгөөршье,
Арбай тарбай амһартааршье.
Тахья, борбилоо жэгүүртэн
Тамшаан байжа амсаба,
Таршаа, хорхой шумуултан
Талаян соогуур шунгаба.

Иигэжэ нүгэлөө сэбэрлээб гээд,
Этигээ бэлэй, Долгор хээтэй,
Үльгэрэй Деваажанда хүрэхэб гээ,
Үүдэнь үнэхөөр нээгдээ гээ.
Энэл бодолоо бөөмэйлэн
Энхын орондоо мордоһон ха,
Эрхэбэшэ һүнэнһеэ
Эрид тиишэнь залаһан ха.

МИИСГЭЙХЭН ТУХАЙ АГШАН ЗУУР...

Бог шорой зөөдэг
Боро машинын хорообхо сооһоо
Абарыт гэхэндли хайратай
“Мяу” абяан дуулдаба.
Богой хайрсаг төөргэжэ байһаар
Болошогүй байдалда ороол миисгэй.

Доһолгомо сошордуу “мяуһаань”
Досоом аягүй болобо,
Жолоошондо гараараа зангабаб,
Зогсохо янзагүйл оройдоошье.
Хотоһоо сааша богой газарта
Хорообхо сооһоо миисгэй буугаад,
Гэрээ оложо ерэхэл бэээ,
Гэрээд абяан бэшэл аабза,
Гэмшэн, ехэл найданаб.

“Һалан ноозгой амитан тухай
Һанаагаа юундэ табинаш?” гээд,
Хүршэмни һөөргэдэн хэлэбэ,
Хөөшхые огто шаналбагүй.
Буса зүрюу һанамжа дуулаад,
Бэшээ һәмби иигэжэ:

Миисгэйхэн,
Нохойтой үрдилдэн,
Ноохой задалхадаа,
Ноолуур зангаа гаргагүй,
Нобшо уудалха гээгүй,
Хоолоол залгаха һанаатай
Хогшол, үлэгдэл бэдэрээлши.

Хоногой эдээ олохо гээд,
Хонхор соогуур гэтээлши.
Хаядаһанай газарһаа
Харижа һөөргөө бусаһайш даа,
Ханамжатайгаар эзэншни
Хаалга-үүдээ нээһэй даа.

НУРГААЛ

Мухар һүзэгшэ эхэнэр
Мухарай үйлсэдэ ажаһуугаа,
Мунхаг ухаань тэлэрүүлхые,
Мунхиг шарайень элирүүлхые
Хүсөө бэлэй хүтгэй хүршэнь.

Хашаагайнь баханада үдэшэлэн
Хоһон хүнэг углаба,
Нариихан оһор барюулһаань
Нарибшалан уяба.
Һүнийн тэнгэй багаар
Һүндэлсэ оһороо татаба.

Хан-ян хангираан – яалтай бэ,
Хара һүнийн зоргондо
Хайшаашье харайхагүйш –
Һалганана хөөрхы эхэнэр.
Үүр арайхан хираалхада,
Үтэр ерэбэ хүршындоо,
Үнгэрэгшэ һүнийн ушарал
Үлүүдүүлэн байжа хөөрэбэ,
Үхэдэл шадхэрые дары
Үлтэ даруулхам гэбэ.

“Шүдхэр гээшэш бил байнаб,
Шүүд гэхэн юумэнһээ
Хана мүргэхын тэндэ
Хаха айхаа болииш даа,
Солоохой шамдаа оруулхые
Сошоогоод абаха гээ һэм” гээд,
Һайн эмшэнэй тэнтэй
Һанаамгай хүршэнь хэлэһэн гээ,
Һард гэхэн юумэнһээ
Һалганаха, айхынь болюулһан гээ...

НЭРГЫЛГЭ ГҮ?

Тайлгандаа гарахадаа бүлэг зон
Табан хони амалһанаа
Таагүй олон гэлсээд,
Табиба гурбан төөлэй.

Тэрэл жэлдээ хүрэгынь
Тэнүүл шонодо барюулба,
Табан толгой хонин
Таһар удар татуулба...

***

Наятай хүгшэниие баясуулба –
Найман Намсарай мэшээбэ,
Нара, һара гиигүүлбэ,
Найдал, заяа түхөөбэ.

Ерэтэй үбгэниие баясуулба –
Ехэ наһаяа үршөөбэ,
Юрөөлөө айладхан үгүүлбэ,
Юртэмсын үлзые хэшээбэ.

НАМААРАЛ

Төөбиингөө үбһэ тармахада
Төөшье зэргын хойнотонгүй,
Торожо, бүдэржэ ябаадшье
Табатайхан хүбүүн дахалдаба.

Аяшараад, үбһэнэй мүр дээрэ
Альгаа хабсараад унташаба,
Аалихан удаань һэрибэ,
Аршаба нюдөө, гонгинобо.

Ута сагаан һахалтай
Үбгэжөөл урдань бии болоод,
Амандахи гааһаа абажа,
Аргаахан иигэжэ хэлэбэ:

“Һаад бү хэ, Сэбэгжаб
Һамааржа, өөрөө наада.
Эндэһээ дүтэ, Домоотходо
Үбһэ баһал тарманаб”, - гээд,
Сэнхир тэрлигээ заһасагаан
Сэхэ мориндоо мордобо.

“Бурхантай уулзабаб, төөбии
Мориниинь томы-ы даа”, - гэжэ
Монсогонон хөөрэбэ хүбүүхэн
Төөбиигөө, зоноо гайхуулан.

“Табатайдам намайе һамааруулан
Таабай хэн байһан юм?» – гээд,
Таби хүрэхэн Сэбэгжаб
Таажа ядан хөөрэдэг даа.

ДҮЛЭТЭЙХЭН ДҮРБЭН ТҮРНҮҮДНИ

Үндэр Тэнгэрийн толи юм лэ,
Үнэн бодото тулгань юм лэ,
Мүхэрээн түхэрээн түшэгийнь лэ -
Мүнхын дуута Байгалнай.

***

Ногоон хүхөөр билтархан,
Номин долгеор илгархан
Одоо гое үзэсхэлэнгийнь
Ойхон олтирогой шэмэг лэ.

***

Сад-няд абяанда
Сахали шубуун дурагүй,
Салшаа сараха гэхэндэл
Саанаһаа ондоогоор дуугараа.

***

Байгалай зүрхэн – Ойхон лэ,
Байбан долгинойнь гүрэлөө
Бартаа хэтэ сохиондол
Байсын шулуу нэишэнэ.

***

Хабсагайлиг, шулуулиг байрань
Хан Хүтэйн эзэмдэлгэ, -
Хонхын жэнгирүү абяан
Хон-хон, хон-хон зэдэлнэ.

***

Байгалай зүрхэн тарниие
Байса соогоо хадагалаад,
Мүнгэлиг сагаан ордондоо
Мүнхын суурга үлгөө гү?

***

Залгаа түмэн жэлнүүдтэ
Задатай тууһан долгиёо
Замаг хогһоо сэбэрлэхэ
Задарюун хүсэниинь хэргэг лэ!

***

*Долгин бүхэнийн домогтой,
Дуутай даа, буряад үльгэртэй –
Дуранай хүсэ шигүүлэн,
Дуулгахаа бидэндээ хэдэнэл даа.*

***

*Унан Лусад гарбалтан
Угаа һонин онтохонуудые,
Уран ирагуу найрагыг
Урасхал соогоо бөөмэйлнэ.*

***

*Түмэн жэлдэ хубилаагүйш –
Түгшүүрил мүнөө болоо гү?
Түрүү зомнай хамтаран
Түшэг болон хамгаалһай!*

***

*Хүн түрэлтэн, ханаа орыш,
Хэтэдээ мүнхэ долгидые,
Хэтэдээ дүүрэн хэиэгыг
Хүнтэрүүлжэ бү орхиш.*

***

*Түүг-түүг – сохилно зүрхэн
Түрбэл һайхан Ойхоной,
Түүг-түүг – лугшана һудал
Түрхэм һайхан Байгалай.*

***

*Эмиэн мэтээр соносоё –
Эльгэн бодолойш гомдолые,
Эриэтэй түргэдүү сагнаа
Энхэрэл хайра эриел даа.*

***

*Үсөөн түрэлэй амитадын
Үнэтэ сүлөөдэ умбана,
Үнгэтэ туяада тамарна –
Үедөө жаргахань болтогой лэ!*

***

Агуу элинсэгэйм эзэмдэһэн
Агуухэ Булгар, талархааб,
Амгалан тайбанай тугые үргэн,
Айлшалааб аятай Тандаа.

***

Эжэл мүрэн, эртын сагта
Угсаатаниием золгоолши,
Эбэй санзай бадараажа,
Уран үгээ зорюулһуу.

***

Деваажинда хүргэхэ оньһо
Дархан үбгэн зохообо,
Далитай урлалынь ниидэжэ,
Дара Эхэдэ хүргэхэнь гү?

***

Бурханай нангин мутарһаа
Наншад хүртэхэ хүсэлтэй
Бурхандаа удангүй мордоо һэн -
Наншадаа хүртөө юм гээбы...

***

Зумбараа өөдөө шохогод гээд
Зам хүндэлэн харайдаг,
Зумбараа, бараагаа алдабаш даа -
Зам хүндэлэн харайһаар.

***

Жэрхи, жэрхи хоюулан
Жэрэгэс гэтэр бүжэглэе,
Жэг-жэг найгалзаад,
Жэрэлзэжэ хатаралдая.

***

Найза гәһэн – дайсан,
Наашаа гәһэн – саашаа,
Халуун элшэдэ харшахан
Харуу хатууда ханихан гүш?

***

Халаахай буртагыг шоо үзэн
Хяаг үбһөөл магтанабди,
Халаадаг гэжэ шоо бү үзээл –
Хамагһаа заримдаа сэнтэй лэ.

***

Юрэ бусын үзэгдэл –
Юһэн зүйлэй сэсэг
Юртэмсын гайхал мэтэ
Юрьеэн соогуур мүндэлбэ.

***

Анханайм нютаг алиининь бэ –
Аянай шубууд мэдэрдэг гү?
Али наашаа, саашашье
Адли тэгшэ эльгэтэй гү?

***

Шаазгайн шалиг шаханаае
Шоо үзэмөөр гү, дууһаниинь?
Шалаян соонь хаа –яаниинь
Шухала мэдээгэй дуһал бии.

***

Хэрмэнэй һүүлыг һамбайса
Хэниинь зохоогоо бэлэй даа,
Һамнан эльбэһүү гээ һаа,
Һүүлээ харамнаха янзатайл даа.

***

Хэлтэгэй һанаа, атаа жүтөө
Хэнгэрэгни, холо зайлуулыш,
Хэндэшье, юундэшье хорогүйгөөр
Хээрэ холо хийдхүүлыш.

***

Хяһуур бэшэ, дэлгэртэй
Хямда бэшэ, хэшэгтэй
Хэбтэй, найртай, нүхэдтэй
Хэрэгтэй хэзээшье ябаял даа.

***

Гал заяашаяа тахинаб
Шара тоһоёо үргэнэб,
Гални ошотон харюусаа –
Шарахан согоо согсойлгоо.

***

Сайншанд үгын удха
Сай шанаха бэшэл даа,
Саанахи гүн тайлбаринь
Сайхан булаг гээшэл даа.

***

Яруу найрагийн эзэн
Янжилхам бурханай дүрэ
Оройн тэнгэрийн мандалда
Одон мэтээр ялалзаа.

***

Шэдитэй хүүхэнэй шэхэндэ
Шэгэмүүни бурхан шэбэнээ:
Шэмхэ хөөрхэй басагамни,
Шэлэһэн замаал сэгнээрэй.

***

Мандалшива хурал -
Мандал ногоон тэрлигтэй
Ногоон Дара эхэ өөрөө
Наманшалан адис табиба.

***

Замбида хоёр гэрэл бии –
Залаа наран, мүнгэн һара,
Наһанда хоёр бурхан бии –
Наартай аба, налгай эжы.

***

Хээрэ талада сай шаная:
Хэшэгынь орохо дайдымнай,
Элшээр элбэг наранаймнай
Эмнис гэхэн дураниинь...

***

Губиин бурхад номлобо:
Гүрэм номоо уншая,
Гэнтын аадар урылаг -
Ган гасуурые сарая.

***

Данзанравжаагай дуулал соо
Дандаа инаглалай аялга,
Дура хайратай хамжажа,
Дайсанаа хүнөөдэг байгаа гү?

***

Ерэн юһэн дабаанай
Ерэдэхи дээрэнь гараа хаа,
Ерэхэн – ошоһон наһаяа
Ерээдүйтэй холбомоор гү?

***

Тэмсэл тэнсэл хоерой
Тэнсүүрийнь оложо ядаа хаа,
Түүбэри-шүүбэри болгожо,
Тээбэри ашаа үргэлтэй гү?

***

Аршааниинь уунаб – хананашьегүйб даа,
Алинхан гүнһөө бүлэгдэхэн юм бэ?
Амидаралта Эхэ Ехэ Газарай
Алтан худалын нангинхан лэ даа.

***

Баглаа нарһадай мүшэр бүрэнхыдэ
Баабгайн һабартал һарайлдана,
Булганай һүүлдэл бамбайлдана,
Бугын эбэртэл һоройлдоно.

***

Ой соохи орбогорхон гэр –
Орожо досоонь зүрхэлмөөр гү?
Өөнтэг хии эзэн тухайнь
Өөрэ хөөрөөн үндэхэтэй гү?

***

Монголжоон таладаа ороходом,
Мондойгоод бусайдаһан гуниг
Монсогхон зүрхэнһөөм мултараад,
Морин хуурые аянгатуулба.

***

Эсэгын дайнай үедэ
Элинсэгэйм хоолые залгаһан
Улаан дүлэтэ улаалзай
Угаа үсөөрөөш – халаг даа!

***

Гоохон горхон шолшогоноо –
Голдоо хүрэхэ хүсэлтэй ха,
Гунан дэлхэйешье үзэхэнь ха,
Гадаада далайдашье шудхахань ха.

***

Аршаанай тунгалаг хүйтэниинь – ээ
Абаһаар нюдэм сэлмэшэбэ,
Амияа абан, ундаяа харяаб –
Абаһаар досоом сэнгэшэбэ.

***

Шоргоолжоной бута нойрсонхой –
Шортоол, дуудажа зоболтогүй,
Шохогод гэнэгүй нэгэнииньше
Сохом бүхөөр унтанхай.

***

Бутаһаа холодоһон шоргоолжон
Бусаагыш бутадам гэбэл даа,
Болгоомжотой тэрэнээ баряад,
Бусаажал ябанаб бутадань.

***

Аласай огторгойдо тэмдэг үлөө -
Аянай шубуудай ганганаан.
Аялгынь дабтахые гуйбаб -
Аятайгаар дуулдаба үбэлдөөшье.

***

Зүргэхэн, зүнтэйхэн зүргэхэн
Зүрхэтэйл хотирнош урагшаа,
Зүүлжээ, баруулжаа, хойшоо гү –
Зүбтэйхэн хүтэлнэш намаяа.

***

Дээшээ үгсэ, доошоо урууда,
Дэндүүхэн ха, дэгдэ өөдөө,
Далияа хуми, залияа аба,
Дахинаа һэби – заабаришан хэн бэ?

***

Губиин тэнгэридэ тэмээн бэлшэнэ,
Гуулиндал һарые шэншэн үзэнэ,
Зүйдэл мүшэдэй сасарса бүншэнэ –
Дүйсэн үдэр иигэжэл зүүдэлээб.

***

Зүнтэйхэн зүгы айлшалаа –
Зүгын тоһоор хүндэлөөб,
Зүгөөр тэрэм хушуугаа
Зүгөөргүй удаан сэбэрлээ.

***

Хүхэ, улаан сэсэгүүдһээ
Хүндын амтатай тоһые
Хүсэлдин яажа суглуулдаг
Хүүеэ шэдитэй зүгынүүд бэ?

***

Юрын борохон сэсэгүүдынъ
Ехээр тоһоёо үгэдэг гү?
Ялагар-салигарынъ али
Ямбалаад, тоһоёо нюудаг гү?

***

Тэнгэриин үүдэн нээгдээд,
Түб түхэреэн дүхэриг соо,
Хүб хүхэ зэрэлгээн соо
Хун шубуун мүндэлшэбэ...

***

Тэргэд нара үлзытэй гэнэ –
Тэршээхэн бодол номгоруулдаг юм ха,
Тэгшэхэн ханаа тэдхэдэг юм ха,
Түбшэн байдал үргэдэг юм ха.

***

Зэдэ голойм зүүдэн жэгтэй:
Зэндэмэни номин долгинойм
Зэн-зэн, жэн-жэн аялгань
Замби соогуур зэдэлхэй гэжэ...

***

Нюсэгэн харьдагай үзэгдэл –
Ногоорон хэбтээшээ ургадаг
Баатар хуша – болдидхо модон
Баабгайе хүндэлнэ намараараа.

***

Зүүн зүгэй нүүдэл арадууд
Зүнгөөрөө, хүрөөрөөшье
Зэбсэгээрээ, хүлдөөрөөшье
Зэргэшээгүй юм хэнтэйшье.

***

Эртын домогто орон
Эргэнэ – Хоондо хандабал,
Эршээ элбэгээр эльгээхэл,
Элшээрээ энэрин эльбэхэл.

***

Сэсэн үгын үнэ сэн
Шэгнэхын аргагүй – сэнтэйхэн,
Шэнгэн бодолой үнэ сэн
Шэбир хобой хэмтэйхэн.

***

Зоной наһан зурагас гэмэ
Зали абама агшан гэнэ,
Загуурди соогуур бэээ хэлгэдэг
Забһарай шэнжэтэй хүнэһэн гэнэ.

***

Түртын Даша абгамни
Тогоони зэргын заахан бэшэ,
Түшэн һуухада таашаама
Томо бухал табидэг һэн.

***

Үнэхэ уйгаагтал хаягдаа гэнэ,
Үмхирһэн голдол орхигдоо гэнэ,
Үнэхэ уйгааг муу юм аал –
Үрөжүүлдэг бэшэ гү, газарые.

***

Сэбэг төөбии сонхоороо
Сэлеэн голоо хаймадаад,
Сэнтэй айлшанай буухые
Сээргүй мэдэдэг бэлэй даа.

Зэргэшэн жагсая: илагдашагүй,
Зэрэб үгэдэ диилдэшгүй,
Зэрэлгээн хоһониие илгаагүй
Зэхэн сэхэ гараял даа.

***

Жэгүүртэ хүлэг гэнэбди -
Жэмбүүрдэхэдэ далияа дэбээд,
Жэнхэни аялгада татуулаад,
Жэрбэлзэн ниидэшэхэ гү?

***

Холборхой энэ юртэмсын
Хогоосон шэнгээр үзэгдөө һаань,
Холбоо найдалаа бэхижүүлхээр
Хонходохоб Алхана агууладаа.

ЯПОН АЯЛГААР

Сөөхэр баатарай хүлдэ
Соохор тэнгэрээр баруулна –
Нэлмээ далайхан зандаа.

***

Даруухан эжынгээ
Үльмием тааладаг шэнгээр
Дара Эхын үльмие таалаһайб.

***

Сагаан Үбгэнэй байра.
Сагаан ута нахалаараа
Саб байса адислаба ха.

***

Суусагаалжан ниидэнэ –
Сартуул-Булагай дасан руу
Сэхэ зүдхэн уриһандал.

***

Алханын алтан орой –
Абар табар модод,
Олбогтол ургаһан сэсэгүүд.

***

Алханын дагшан орон –
Түбиин залаа гүүлэһэн
Түбэдэй оршомынъ сохом лэ.

***

Юһэн Хобоогой булагууд
Юүгээршье сэгнэшэгүй баялиг –
Юунтэ нэм, балга аришааниинь?

***

Боди сада түрэбэ –
Сагаан эшэгы гэр соо
Сагаан сэсэг ургаба.

***

Бархан уулын оройһоо
Бурхан өөрөө заларһаар –
Соодой ламын дүрөөр.

***

*Алтаргана, бударгана –
Адли түрэлэй ургамал
Алимнай бүхэб гэлсэнэ.*

***

*Нара, наранай тохёолгон
Найхан бодолой тохёолгон –
Хорбоогой аригуун үзэгдэл.*

***

*Тогос шубуун
Үзэмжэ номин һүүлэйнгээ
Үлүү найханиие мэдэдэг ха гү?*

***

*Хара-Хорин –
Харагдашагүй нюусань
Халаг, холо хадагалаатай.*

***

*Доншуур маани
Буряад хэлэн дээрэ шагнаад,
Доһолбо зүрхэм.*

***

*Хара Шэбэрэй Дабхар Сагаан
Хан Гарууди шубуундал –
Цанид-хамбын сасуулга.*

***

*Зураг мэтэ үүлэн соо
Зурхай зураатай –
Зурыса уншажа шадаал хаа...*

***

*Наранай элиын
Мянга түмэн миралаада
Мандал үргэе.*

***

Шэг – шэрэг гээд
Шэмхэ борбилоо дуулана,
Шэн байдал хурылна.

***

Тэнгэрийн мандалда
Түнөөлөөб шинии шарай
Түр зуурахан...

***

Хун шубуунай дүрэ
Хан-огторгойдо
Хайлашана, халаг даа...

***

Хирээ хаагална -
Хирэ буулгана гү, али
Хии хооһон абяан гү?

***

***

Үдэшэ болоходо,
Дэльбэээ хумидаг сэсэг соо
Зүгы жииганана...

***

Уурхайһаа унаһан
Уймар дальбараагаа шаазгайд
Мэгдэн далиһаань үргэнэ.

***

Зүрхэнэй шарханууд
Зүндөө харагдашагүй,
Зүүдэндэл хүжэрэн зобоодог.

***

Хэб соогоо хадаа
Хэбэл соогоо мэтэ
Хэтэрхэй бэшэ, бүрин ха.

***

Сог согсойбо.
Сохом айлшан ерэхэнь –
Сониноо сугдуулнаб ханаандаа.

***

Эрхэхэн уянгын
Ээрэмшээн саашалхадань
Эрьюулэн бусаажа тухашарнаб.

***

Борохон борбилоо
Бороогой уһа уухадаа,
Нюдээ юундэ эрээлжэлүүлнэш?

***

Бороониинь гороолно,
Бусаад лэ ороно –
Бухалынь нороод лэ голхорно.

***

Нашан бүргэд –
Намилзаһан тут мэтэ
Нангин һүлдэ тэмдэг лэ.

***

Ягаан үлир
Ирагуу хүгжэмэй,
Яруу найрагай элшэ мэтэ.

***

Турлааг, турлааг
Туран хаанай бэри бэлэй гүш,
Тэрэл хэбээрээ гүш?

***

Халуун, хүйтэниие
Даахаа болибол –
Хүгшэрхын далайн эхин гү?

***

Һагсуухай нохойхон
Һамбагар дэгэлээ һалбалзуулаад,
Һаймһарна бэшэ, ухаансар.

***

Унтаана сэсэгүүд
Үдэшэндөө дэльбээ хумина –
Наһая утадхана гү?

***

Сагаан нохойн
Бамбагар һүүлээр
Саһа этгэйб гэмэ....

***

Төөбиим асарһан
Тибһэн соо, үрэ соонь
Түбиин шэмэ нөөсэлөөтэй.

***

Юһэн зүйлэй эрдэни -
Юрьее саашань холодулдаг
Юртэмсын ёһото шэмэг лэ.

***

Төөриһэн хүнэһэн
Түрэлөө бэдэрэн
Тооно дээгүүр элинэ...

***

Тэршээхэн бороо
Тэнгэриһээ тэб гэмэ мэдээ
Тоб байса буулгана гү?

***

Хургануудай забһараар
Хурган урдаһан элһэн мэтэ
Хуурмаг хараса, хандаса...

***

Бороо шэбэрнэ аалихан
Болзорто сагтаа
Болихоб гээд шэбэнэнэ.

***

Гансаардалга ган гасууртал -
Гам хайрагүй
Гандаана зүрхэ.

***

Мундаргын оройгоор
Мэшэээбэ үүлэн-дүрсэ –
Мүнхын гарууди шубуун.

***

Үльгэршэндэ үгөөрэй
Үгэьгэ-үргэл –
Үрмыень халимдан абахаш.

***

Тойруулан, эрьюулэн
Толи соогоо хаймадаһууб даа –
Дээдэ, доодо замбияа.

***

Түөрһэнэйшье үлүү ха.
Түбһэн дуран, атаа жүтөөн
Түүхэй эдтэл үлүү ха.

***

Засаг түрэ зонхилоошод
Залан шууд, задатай хүбүү
Залаба ха наашань...

***

Булагай эхин
Манхан ехэ далайн эхинби гээд
Маһалзана гү, шолшогонон...

***

Үнгэтэ шубуун
Үзэгдөөд – гайхал,
Ульгэрэй Шамбалын элшэ гү?

***

Толон, үнгэтэ толон
Тудаа сээжэдэм дүрэ соом –
Түрэлынъ хаанаһааб?

***

Һайхание – хурылха,
Һаарые – хуряан холодуулха
Һанаанай хүсэн гү?

***

Үнгэтэ замбиин
Үбсүүн гээшэнь хаана юм –
Үндэрэй оройдо гү, али үргэн нюрууда гү?

***

Буряд зон
Газар һэндэжэ баяжадаггүй,
Буурай сагые төөргэдэггүй.

***

Үүрэй наранай
Элшэ миралаан
Үер баярай хүгжэм мэтэ.

***

Хүхэ сэсэгэй
Гоногор дэльбэтэ хушуунъ
Һүтэй гэлсэнэ.

***

Үүр сүүрээр
Үбһэ сабшахада,
Шүүдэрынъ сэлсэгэр томонууд.

***

Нариихан хилгана
Найган хийдэнэ һалхинда
Гоо хатандал.

***

Багшын буянһаа,
Бисалгал, хайраһаань хүртэхэ –
Шабиин аза талаан.

***

Нютагайм жалга,
Нюруу тохой бүхэн соо
Нюулгаатай ха даа, хүсэлнүүдни.

***

Үндэр Баабаймнай –
Долоон эрдэни зэндэмэниин нэгэн,
Дохиноб Тандаа.

***

Багшын сэдхэл соо
Багтахал бүхэли замби,
Бишихан тоомгүй шабинь баһа.

***

Жаахандаа шунгахадамнай
Жараахай хүлыемнай гэжэгэнүүлээд,
Жаргадаг һэн ха, наадалжа...

***

Жаран жалгые
Зада уруудаа, үгсөө һаа,
Забһарай шэди олдохо гү?

***

Хурса хутагын
Үзүүр мэтэ шэрүүн бэлэй
Хуннуудай хаан.

***

Арбан табанай һара
Амар табиланта дэлхэйдэ
Асуудал табиһаар гү?

***

Үдэшын ганса одондо
Үнэхөөр хүзэглэн мүргөө һаа,
Үрэтэй гээ һэн, хүгшөөдэй.

***

Уртын дуунай аялгаар
Угалза урлыш сэдхэлдэм,
Уран хээтэй угалза...

***

Аян зам уряална –
Арса жодын хангалаар гү?
Али элһэн губиин мандалаар гү?

***

Тэмээнүүд бүншэнэ.
Тэнсүүритэ ашаагаа
Тэнгэрийн хаяада хүргэхэнь ха.

***

Баян тэнгэри
Будалын ороной ордонтой,
Барасай, луугай дүрэтэй.

***

Нямняхан мийһэд гэбэ:
Няалдаад байһанаа зүгы
Ням-ням шэмхээ ха юм.

***

Жэрэгэс гээ жэлнүүд.
Жэн табюулһанда –
Зариманиинь онсо танюуһатай.

***

Халаахайда халаад,
Халаг – хүхы уйладаг
Хайран наһамнай, хаанабши?

***

Бутаһаа таһарһан
Бишыхан шоргоолжон,
Бисалгалан хэхээ яарана гүш?

***

Шиигтэй ногоон соо
Һүниндөө гэрэлтэдэг сохо –
Һаргама һайхан.

***

Тоншуул, тоншуул,
Тэсэбэритэй тоншоошые һаа,
Тэрлигшни хуушараагүй зандаал.

***

Суглаа суур таһарнагүй:
Сайд ноёдойшые,
Сугларжа һууһан борбилоонуудайшые...

***

Шоргоолжодой бута: хан түрэ мэтэ
Шогшоно ажалшадынь зайгүй,
Зарлиг үргэнэ нүгөөдүүлынь.

***

Нэгжэхэй уян сэсэгээр
Малгай-тойробшо нэхээд,
Мандуухай хатандал мандая.

***

Наһанһаа наһанда
Түрэлөө урилаашые һаа,
Түбиин жама ойлгохогүйш.

***

Үүр сүүрээр бороо соогуур
Нолонго дүхэриглэшэбэ –
Һүеэ үргэбэб.

***

Зүүн тээһээ сагаан толон
Зүндөө задаршаба –
Сайгаар амаршалбаб.

***

Зүн бэлиг үргэһэн
Зуун тэмдэг тохёобо -
Зулаа бадараабаб.

***

Огторгойдо ордон үзэгдэнэ.
Эртэ урдын Бухара гү?
Омар Хайямай аялга гү?

***

Һэб-Һэбхэн Һэбшээндэ
Һэмжэн үүлэнэй гүйдэл –
Һиимэгэр Һайхан зүйдэл.

***

Төөдэйм хөөрэхэн үльгэрнүүд -
Тоомгүй хөөрхэн дальбараанууд
Уурхай заһан байрланхай.

***

Тэнгэри үргэһэн далаймнай
Тэнгис нэрэтэй, алдартай –
Тэнсүүриимнай олгодог лэ.

***

Хүхсөөн уула, яахадаа
Хүрөөгүй байгаабиб Тандаа -
Хүгшэн төөбиингөө буусада?

***

Удалхын хүбшэ тайга,
Удхалаад, уудалыш
Урдын сагай домогуудые.

***

Тайгын хоморой сэсэгүүд
Таамаг гоёнууд, найгас гээ,
Тайлбарья хэлыт, жэрэгэс гээд...

***

Амаа ангалзуулна
Ангаахай дальбараанууд
Бамбаахай уурхай соогоо.

***

Доржи-Ханда нэрыем
Даржаганаса дабтаа гүш,
Далда нюусгай шубуухай?

***

Нурамал жэрхи эдээ эринэ
Намар ябууд сэмээд шэдэнэ,
Набарайнь хөөрхэниие ... дөө.

***

Жэрхиин монсог нюдэн соо
Жэрэгэс гэнэ хүбшэмнай,
Зэргэлээ зогсоһон бидэшье.

***

Бахын дууниинь замхашагүй
Баян абьян таһалдашагүй –
Бахархалай гэршэ гү?

***

Галуута нуурай оршониинь –
Галуунай үдэ суглуулдаг
Домогто сагай сууряаниинь ха.

***

Огторгойдо халбархан
Одбол үзэмжэтэ сэсэгынь –
Олоной гү, али минии гү?

***

Хабсагайнуудни, эгсэнүүдни,
Хүлгүүлдэг бэлэйт зүүдыем
Хүнхинэмэ, гүндүү абяагаар...

***

Дэльбэээ нэгсэрнэш шүүдэрһээ,
Дэнзэээ янзалнаш халхинһаа –
Дэншые гоёмсуу сэсэг хаш...

***

Далайн эзэнэй субад эрдэнээ,
Дайдын эзэнэй номин шэмэгээ
Дам үршөөбэлынъ – яахабта?

***

Мүнгэнэй барлаг... хайран даа
Мүшэтэ замаа тохируулба гү,
Мүнхын удхаяа хайлуулба гү?..

***

Эрын дүрэээ олохом гэбэл,
Эмниг моридые хургахам гэбэл,
Эрөөн гүрөөһэ эмээллэхэм гэбэл...

***

Ялалзанаал даа, алтан зоос
Яаха аргын – тэнсэлгүй...
Яагаадшые, хурисалаал дарамаар ха.

***

Арбаа – тарбаа хахал соогоо,
Аляа хамбагар һүүл соогоо
Аяа нюунхайл миистэйхэн.

***

Хээрын шуурганда сохюулаа бол,
Талын халхинда нэшүүлээ бол -
Талархал эрие нарангаа.

***

Тулижа, үлдэжэ ябаашада
Талада дайралдаһан
Талхатай тулам – алтан лэ!

***

Эршэгэнүүр халхингаа хоросогоон,
Эрьелдэжэ-һөөргэдэжэ байнгүй
Эзэн-тарниа уншаарайт.

***

Хабарай урин буубал даа,
Халуу бутарма галай ошон
Хабатай амархань гээбы.

***

Арсалан, Амгалан, Ардан –
Алинииинь хүндэб, даашагүй?
Амгаланиинь аятай гэлсэбэ.

***

Арсаланай аржаганахаа гү,
Али хулганаанай абяангаа айлтай гү?
Али янзын байха даа...

***

Байгалай оршон дайда
Боргожуулһан баатарнуудайнгаа
Бусажа ерэхынь хүлөөһээр гү?

***

Боолон Түмэр гээшэмнай
Бата һэлмын хүлдэтэй
Буумал түмэр байбалтай?

***

Монголшуудай дайдын нүдэн –
Миралаа долгиго Байгалнай
Минаа ташуур бүхэтэй гү?

***

Бүхэли замбиин бодомжо
Бүри мүнэн толотоһоор лэ
Байгал далайн толи соо.

***

Далай соохи нөөсье
Дараса мэтээр ханажа,
Дэмыл даа, ухашалхань.

***

Хогоосон шанартай дэлхэе
Хосоролһоо абарха арга бии –
Хуугай табингүй, мэгзэмээрээ...

***

Заргаша хааншье бай,
Зараса богоолшье бай –
Замбиин жамаһаа зайлашагүй.

***

Турлааг, туляаб бү гыш,
Торгон хара самсаяа
Торосолгүйхэн угаагыш.

***

Амин хайрата юумэн –
Али алинда ондо ондоо,
Ая шүтэлгэнь элил хаа...

***

Мии, а, миисгэйхэн
Мэхэтэй ногоон нүдэндөө
Мээхэй галхан носоогыш...

***

Шуурганай болоходо,
Шууяа далайһаа шэдүүлһэн
Мэлхэйн байдал ямар бэ?

***

Бахада худаг сэнтэй гү?
Мэлхэйдэ далай хэшэгтэй гү?
Бага, ехын ойлгосо ондоо.

***

Галаб сагуудай урасхал
Ганга мүрэнэй эльһэн мэтэ
Гардажа ахихын хизааргүй.

***

Оһолтой зарим ушар тухай
Ололтой гү, үнэн харюу -
Одоол Бурхан мэдэхэ гэлсэдэг.

***

Тоншуул, ажалша тоншуул,
Тэрлигшни гоо, үнгэтэл
Дэрэшни теэд лэ, ямар хаб?

***

Эгсэ байса хабсагай дээрэ
Ээрэмшээжэ наададаг
Эшэгэхэн хэниие һануулнаб?

***

Талын ганса модые
Тайража, хухалжа болохогүй –
Тодхор дайраха гэлсэдэг.

***

Ерээдүйе тааха шэдитэй
Егүүзэр гэгээн түрэхэ гү?
Ехын лүндэн мүндэлхэ гү?

***

Хуралнуудай удаа
Хуряагдаһан архи ундые
Хубаари домто наншад гэдэг.

***

Зэдэһээ бэри буулгааб гэбэ,
Зээнэртэй боложо баярлааб гэбэ -
Зэндэмэнил һайхан ажаһууһай даа.

***

Харанхы хүниие һанууһан
Хаб хара хөөшхэхэн
Хубадал шара нюдэтэй.

***

Хоб жэбээр садаалтай?
Хогшол мэтээр суглуулан
Хормой дүүрэн бүридхөөд...

***

Елүүр мэтэ хальтируухайл -
Ербэдэжэ унангүй
Ерэхэн наһаяа наһалаа һаа...

***

Сахюусан хуралай удаа
Саанаһаа эльгээгдэхэн мэтэ –
Сартуулай булаг дэлбэрээ.

***

Бурхан багшые бэдэржэ,
Бүхы Замбиие уудалмаэр гү?
Бурхан өөрынш досоо ха юм.

***

Үрмэдэхэндэ дарагдаһан буусамни,
Үрбыхэдэхэн гэрхэмни –
Үнгэрхэн сагай харуулшад лэ.

***

Үндэгөө хаяжархиха Хүхы,
Уурхайгаа заһадаггүй Бэгсэргэ –
Улад соошые ушардаг.

***

Мүнгэтэй һаа, сүлөө ябахаш
Мүнхэ дэлхэйн ёһон даа –
Мүнгэеэ шоо бү үзэе.

***

Толгой дээрэнь дүлэн бадараа,
Титим мэтээр толороо –
Түрэл ехэтын тэмдэг гү?

***

Хуса унаад бүмбэрүүлбэ,
Хашараг зайдаад бүгтэгэнэбэ,
Хатаршадаал одоошые мордохонь ха.

***

Гэсэрэй юһэн һалаае
Гэрдэн байжа уншахадань,
Гэрэлээр дүүрэбэ Замбимнай.

***

Үльгэрэйнь ордон хаана юм?
Үндэр Тэнгэрийн хаашуулай
Үүлэн-мүнгэн байрань гү?

***

Байсын эзэдэй суглаанда
Болзорто сагтань үрдихэм гээд,
Бүргэд унаад, зорибол даа...

***

Аабагар жаахан абаалзай
Абхай дангина гээшэб гээд,
Аляалан бэеэ мэхэлнэ гүш?

***

Монгол хатанай шарайда
Жэнхэни талын аялга бии,
Жэнгинэмэ уянга бии.

***

Монгол дайдын сэсэгы –
Магтаал солотой Байгалнай
Мэшэеэн дуулалал... буряадаар.

***

Адагай барлаг бэшэбди,
Абари бэлиг хоёртомнай
Алтанай шэнжэ бүрин бии.

***

Эзэдэй захиралта хүлээгээд,
Эгтээ миин лэ һуугаа хаа,
Эрдэнийн солоёо алдахабди.

***

Һүнэһеэ дуудуулаха гээшэ
Һүүдэр болошохогүйн тула
Һүлдээ үргэһэнтэй адли гү?

***

Даяаншын үльмэдэ мүргөө хаа,
Дабхар шүтэн хүзэглөө хаа -
Даамай хүсэлнүүд бээлхэ гү?

***

Егүүзэрнүүдэй һургаал,
Ехын зоной һорилго –
Ерээдүйн түлөө мүргэл лэ.

***

Сахилдаг сэсэгэй
Сэнхирхэн дэльбэ соо
Сэлэнгэ таламнай тунашоо.

***

Эсэгийн дайнай үедэ
Элинсэгыем абараа бэлэйш,
Энэрил үрэтэй улаалзай.

***

Түби дэлхэйн
Тэгэн дунда зогсоноб –
Тэнсүүрээ олохоо хэдэһэндэл...

***

Зэрэб мэдээ асарагша
Жэгтэй үнгэтэ шубуухай
Зэргэшээ дэлхэйн элшэ гүш?

***

Шаажанай бутархайгаар
Шабар гэрээ гоёодог
Шалюухай хаһамнай, хаанабши?

***

“Зэлэ тата, зэлэ тата!” –
Жэгтэй энэ уряаһаа
Жэгүүр далитан хушуураа.

***

Эрье дээрэ наадаһамнай,
Элһэн ордон бариһамнай -
Эхин зурхайн бэшэг һэн.

***

Мууе дары мартаха,
Һайе һааргүй үргэхэ –
Һанаанай заршам бэшэ гү?

***

Адаряатай бодол,
Адаалхай хараса –
Абаһаар эзэндээ бусадаг гү?

***

Эхын энхэрэл хараса –
Энэ наһанай заяаша
Эсэс хүрэтэрнай хамгаалхал.

***

Бата этигэл үгы хаа,
Бурханай урда тангариглал
Буруу үйлэ болохол даа.

***

Шаазгай шаханана,
Шашаг үгэ бэшэл ха –
Сасали үргыг гэнэ гү?

***

Абарал үршөөдэг,
Арюусхадаг, хэргээдэг
Аригуун сэсэг бэдэрнэб.

***

Үлэмжэ ялагарынь,
Үзэмжэ гэрэлтэйнь
Үдэшын ганса одон мүн.

***

Багшанараа хүндэлөө хаа,
Багшанараа дурдаа хаа,
Бараг ябаха ёһо бии.

***

Үбэр жалга, байса соо
Үхибүүн наһанайм үльгэрэй
Уурхайлһые мэдэрнэб.

***

Ринчинжаб таабайн
Энэрил аятай магтаалынь
Эржэн-буржан долгигой хэн.

***

Зэдын долгиной хашархан
Зэнхэгэр зэрэлгээн соогуур
Зэд толидол яларна.

***

Хабарай уя элшэ соо
Хабатай, аятай шунганаб,
Замбитай ниилэн ниидэнэ гүб?

***

Тоонтоёо дүхэриглэн
Тоглон наадаханаа
Тэнтэй жаргал үгы бэлэй.

***

Ара Монголоой дайдые
Абарагша, хамгаалагша,
Аршалагша Үндэр Баабай.

***

Бата үргэн нуудалынь
Баатарай үргөө хануулна,
“Баро-баро” дуудуулна.

***

Үндэр буурал Баабайн
Үбсүү талмагар сээжэдэ
Үнгын эрдэни ялалзаа.

***

Гурбан тобхогор болдогынь
Гушан гурбан нюусатай –
Гулидхан таахын аргагүй юм.

***

Орьел харгаама оройнь
Одон хээтэй угалзатай,
Олдошогүй үзэмжэтэй.

ГУБИИН ГОД ҮЗЭСХЭЛЭН

АГУУ МОНГОЛОЙ АМИН ХҮЛДЭ

*Хара Хорин – агуу Монголоой амин хүлдэ
Хараагүйб нэгэтэшье, зүүдэндэм үзэгдөө...*

*Талын агаар амтатай. Нэрюун нэльеэн
Таалана нюурым. Нүндэлнэ зон
Түрүү жагсаа сэрэгүүдэй тад-няд захиралта,
Талархалтай монгол дуунай зэдэлээн,
Танигдаагүй хари зоной хүндэлөөн.
Хуу худхаранхай. Хүдэлөөн, үймөөн
Хэн гээшэбиб? Хажуу тээһээн адаглаашал хаб,
Хорин нэгэдэхи зуун жэлһээ
Арбан гурбадахи зуун руу
Амжан шэлжэн ороһон
Альбан шэдитэ элшэн сайд гүб?
Алас руу ниидэгшэ хүнэһэн гүб?
Аянишалагша гүб – Зайе, Сагые ахиһан,
Алтан хилэнүүдынъ нэтэлэн шуумайһан
Арга хургатай шэнжэлэгшэ гүб, али?*

*Хара Хорин – агуу Монголоой амин хүлдэ
Хараагүйб нэгэтэшье, зүүдэндэм үзэгдөө...*

*Газар доогуурхи гонзогор ута байра.
Гэшхэлнэб аалин. Нэлмэнүүдые бүтээнэ,
Жадануудые хурсална. Нюдэ хордохооно.
Жэбэтэй түмэр хайлуулгаһаа
Нуунагтан татаһан утаа уняар.
Нүрөөтэ зэмсэгүүд галһаа гарбалтай,
Нүр дараматай удхатай, унгитай.*

Зуун жэлнүүд ээм мұрыем дараад,
Зутар хүндэ ашаан мэтэл...
Зулайем гэжэгэнүүлнэ гү, яанаб даа?
Зореолхоод үзэнэ, тэсэхэм гү?
Зулгылаадишье туршиана, аляална даа...
Хадуюжа абаһанаа наринаар ухаандаа
Хадагалжал абаха зорилготой хаб,
Ханамжатайл иимэ уялгатайл хаб.

Хара Хорин – агуу Монголоу амин хүлдэ
Хараагүйб нэгэтэшье, зүүдэндэм үзэгдөө...

... Хирбэгэр һахалтай уран дарханай
Һэлмэ залан барюулха гэхэдэнь,
Һэргэгээр арсанаб: “Дайша бэшэб”.
Ирагуу найрагша эхэнэр гээд,
Элишэлэн таагаа гү, яагаа юм –
Эрээхэн дэбтэр иран харуулба.
Хутагын эришүү хурса харасаһаань
Хараа байса халтиран далтирнаб,
Далдын шэдитэ хандасаһаань
Дары түргэн саашалнаб.
Һү, одоошье гарабаб газар дороһоо.
Баруун тээм – баялигай хүүюур¹
Зүүн тээм – мүнхын мұльһэн²
Зүүдхэл шэмэгэй угалзаар ялалзаа..
...Зүнтэйл иимэ зүүдэн бэлэй.

1,2 – Монголоу хизаар нютагаа шэнжэлэгшэд иимэ үзэгдэлнүүд бии гээд баталаа һэн

БУДАРГАНА ТУХАЙ ДУУЛАЛ

Сэнгын Эрдэнэ, Нямдорж уран зохёолшодой
Сэнтэй нютаг – Дорно Говиин уудам лэ,
Сэмүүн сагта буряад зонойнгоо солые,
Сүхэрэн зобоһые сүм үнэнөөр зураглаа һэн.

Дабхар олон хиидүүдые бодхоон байгуулһан
Догшин ноён губиин хутагта алдартай
Данзанравжаагай дуулал эндэ зэдэлээ һэн,
Далита һэбшээн агаар шэнэлэн сэлбэлзээ һэн.

*«Үүлэн гараад, бороо орохын сагта
Үүдэн гэмээ нь хоймор юуны илгаа юм?
Үйлэ байгаад, үхэл абахын сагта
Хүшэнь гэмээ нь залуу юуны илгаа юм?»*

Долоотой долонгир бишыхан хүбүүхэн
Долгилоо иимэ үгүүлэл зохоожо,
Домогтол үльгэрлиг наһаяа бүтүүхэн
Даяанша хубияа зүгнөө бэлэй гү?

Бисалгалай түб – Шамбалые Равжаа зохоогоо,
Бүхэдэлхэйн аяншадай бишэрэл һэргээгээ,
Бидэшье эдээнэй ниитэ хубинь болон
Боди садын орон руу тэгүүлээ һэн гүбди?

Замай буудал. Заха эхигүй губи
Заяанай һудалые залан бариһан мэтэ,
Замбиин үршөөлые тогтоон абаһан мэтэ,
Залгаа дуунуудые захадан үргэһэн мэтэ.

Буурал тала, хуа шаргал эльһэтэ бэшэ даа,
Бударганаар бадаранхай – борохон ургамалаар
Буряадта хайратай алтарганын түрэлынъ гэлсэнэ,
Буурадаггүй шэнжэтэй ойро хамаатаниинъ гэнэ.

Алтарганын нэгэ зүйл гээшэнь хэды зүйтэй юм?
Алтархан толорһон янза хөөрхэйдэ үгы лэ,
Адлишааһан юумэмни гансал тэсэбэринъ ха даа,
Алииеш дабаха агуухэ шэдинъ ха даа.

Ангама бүгшэмдэ амияа абажа ядахагүй
Ааяма халуунай аятай дуратай ханинь юм гү,
Алас холуур – Алтай, Хэнтэй, Хинганааршые
Абаралта дураяа аалихан мэдүүлэн таранхай юм гү?

Талалиг үргэн дайдада, губи хээрэдэ
Талархан ургадаг юм ха ондо ондоо бударгана
Тон шарабтар, хүрин боро үнгэтэйнъ
Тааран үндэһэжэдэг Хамарын хиидэй оршондо.

Харгана бударганашье хаа холуур бии ха,
Хангай, Хөвд, Дунда Халхаар хэбэрынъ,
Хог үбһэнтэй адлишаан хамхуулшые гэдэг зарим тээ
Хамагай һайниинъ – боро аргын шанартай, эмтэй.

Тэмээнүүдэй тэжээбэри, малай хоолынъ болодог
Туһа ехэтэй шара, боро бударгана,
Тооһо тогтоохо, һалхинда һаадгүй үһэрихэ
Торгон агаарай һайхан найгалзуур нүхэрынъ лэ.

Тэнгэри газарай тэн уулзууртанъ гэхээр
Тэмээнүүд урагшална, толгойгоо омог хинсайлган
Түүхын агшамые иимэл түхэлөөрөө дабаһаар ха юм,
Түбэрэн ошоһон түмэн жэлнүүдые тоолоһоор ха юм.

Бүмбэрсэгэй нангин гуламта – губияа хамгаалан
Бум, сая жэлнүүдтэшые эндээл амидархаар зэһэн,
Буу шуутаниинь бү орожо ерэхэй гэжэ
Бүншэхөөр гү даа, бэдэрэлгэнүүд соогоо?

Дэлхэйн ямаршые буланда болоһон доһолгоо
Дэндүү хэргэгээр бушуу түргэн мэдэрдэг,
Газарай хүрьһөөр дамжан ерэхэн сошордомо
Гайтай мэдээсэл дан һонороор дууладаг

Губиин тэмээнүүд абарга үйлэнүүдые хэргылэн
Гуниг уйдхараа, асари баяраашые бүхэндөө тээнхэй,
Галаб сагуудай алтан зулые бадаргаан-носоон,
Гал гуламтадаа – агуу губидаа мандалаа үргэнэ.

Бударгана туһална эсэшэ сусашагүй эдэ аяншадта
Борохон түхэлтэй, эгээлэй юрын бударгана,
Бударһаар ороһон саһантай гү, али бороотой
Баярта мэдээгээ эльгээдэг гү, алтарганада?

Өөрын найр наадан ургамалнуудташые бии аалам,
Өөрэ ёһоор угтадаг, магад, Сагаалганаа,
Өөрсэ дүрэтэ хатар, дуу зэдэлүүлэн зүүдэндээ
Өмнө зүгэй халуун дураяа зорюулдаг ха гү?

Үнгэ түхэлөөр бударгана гоё гоо бэшэшье һаа,
Үнэтэ бисалгалаар бусадта туһалан үйлэдэнэ ха,
Үндэхэ бүхэтэ эшэхээн татаад үзэхэдэ,
Үсэд гээшэнь эгтээ таһараад үгэнэгүй.

Сэсэгэй зүрхэн хэр-мэр гээд хэргэбэ хэбэртэй,
Сэсэглэхэ хаһадаа һиимэрүү ягаахан юм гэлсэнэ,
Сэсэн бодол һанаан соохононь мүндэлбэ хаяа,
Һэбшээтэй ханилан, һэг-һагхан мэндэшэлбэ.

Равжаа хутагтын эшыеш эльбэн уярһые,
Рамнайла байһанда эльгэн тарни уншаһые,
“Үлэмжын шанарай” эгээл эндэ мүнделһые
Үнэнхэ зүрхэнһөө этигэхэ дуран хүрэбэл.

*“Үлэмжын шанар түгэлдэр
Үнгэ тунамал толи шиг
Үзэсхэлэнтэй шарай чинь
Үзэбэл лагшан тогс мань
Үнэхээр сэдхэлэ буляанам зээ”...*

Элитэ шүлэгэй эхин мэдээжэ бадагы
Эгээл иимээр энхэрэлтэйгээр соносомоор юм,
“Алтан гавла” нангин субаргы тойрон
Арюун магтаал мүргэл соогуур үргэмөөр юм.

Сэнгын Эрдэнын хэзээ нэгэтэ шамда дохиһы
Сэдхэлээрээ мэдэрэн, хүтгэй согтой, баяртайб,
Сэнтэй удхатай зохёолоо бэшэхэдэнь үреэн,
Сэнгүү шэмэгээр хүхөөһэндэш урматайб.

Эдэ бүгэдын эхин гэршэ болоһон
Энэрил хайрата бударгана сэсэг мүн,
Элшэ ехэтэ энергиин түб – Шамбалы нээлсэһэн
Эршэтэй шамбай бударгана нэрэтэй ургамал мүн.

Дорно Говиин онгон үзэмжэ сэсэгтэй,
Домогто найрагша Данзанравжаа гэгээнтэй
Дурсамаар ушараад, үнгэтэ хадагаар золгоһондол
Дуулажал ябанаб, үндэр мэдэрэлдэ абтанги...

ЭЛИНСЭГЭЙ ЗАХЯА

*Нигүүлэсхы сэдхэлээр ниитэ зондоо туһалдаг Буряадай
мэдээжэ меценат В.П.ДОРЖИЕВАЙ уг гарбалда зорюулга*

Отгон тэнгэри хайрханайнь оройдо
Ороһон саһаниинь – хайлашагүй шэнжэтэй,
Олон хубилгаануудай мүндэлһэн нютагта
Олоһон заяаниинь – гайхамаар шэдитэй.

Далай гүнэйн хушуун гээшэнь
Дамхан нөөсэтэй нютаг юумэл,
Бүхэн шарын нюруу гээшэнь
Багдашагүй нюусатай дайда юумэл.

Дэлхэй дүүрэн тараһан үринэрөө
Дуудан уридаг Уляастай юм лэ,
Дууень шагнан, соносон баярлаад,
Даашагүй хэшэгээ буулгадаг юм лэ.

Алталиг губитай, мүнгэлиг орёлтой
Аласай холбоотой Завхан юм лэ.
Аяар холын Буряад найзатай
Амараа хэлсэдэг дагшан юм лэ.

Элинсэгэй нюдөөр дэлхэе шэртэжэ,
Эхэ нютагайнь хангалые шэнгээхэ,
Эсэгын бөөлээгүй ханаае дүүргэжэ,
Энхэ Монголдоо доро дохихо.

Түрэл гаралай набагша татажа,
Түмэн жэлэй холбоо байгуулха,
Түүхын хуудаһа шэнэлэн иража
Түшэгтэ угаа ёһотоор хүндэлхэ.

ОТГОНТЭНГЭРИЙН МАГТААЛ

Отгонтэнгэрийн оройе хаймадан хараһандли
Оройдоо хайладаггүй саһан соонь умбаһандли,
Одото заяанай элшэдэнь тудан баясаһандли
Олдошогүй зүүдэ манан жаргахань – жэгтэй лэ.

Отгонтэнгэридэ магтаал үргэн зогсоһондли
Оногдошогүй зүнгөө одоол олон гайхаһандли,
Оншотой туяаень бээдээ шэнгээн абаһандли
Олдошогүй зүүдэ манан жаргахань – сэнтэй лэ.

***

Гуа захагүй элдин талын
Гурбан харгын бэлшэрынь
Гушан гурбан нюусатай.

Гушан гурбанай нэгыешье
Гулидхан абахань аюултай –
Урданай үбгэд иигэжэ
Үгүүлэн хэлэдэг байһан гээ.

Эди шэдийн шэнжэтэйшье һаа,
Эгээлэй хүнэй ээм дараха
Эзэн хатуу эльбэ гээ.

ХЭНЭЙ ЗОХЁОНОН ГУБИ ЮМ БЭ?

Һуумал манхан элһэн губи
Буумал бурхадай шэнжэтэй лэ,
Һарын зэрэлгээ толон доро
Буса юртэмсын үзэгдэл лэ.

Хэтын урасхал долгин мэтэ
Хэнэй зохёоһон губи юм бэ?

Дээшээ эрид дэгдэхээ һэдэһэндэл,
Доошоо һолжорон нурахаа һэргылһэндэл,
Дабхарлан гэзэгэтээд үзэсхэлэн гээшэнь,
Даашагүй һүлдэ һүрөөтэй гээшэнь.

Хэтын урасхал долгин мэтэ
Хэнэй зохёоһон губи юм бэ?

Жэгүүртэ шубуудай дали мэтэ
Жэрбэгэнээд агаарта хиисэхэнь ха гү?
Жэнхэни Монголой дууниинь мэтэ
Жэрэлзээд жэрьен зэдэлхэнь ха гү?

Хэтын урасхал долгин мэтэ
Хэнэй зохёоһон губи юм бэ?

Һалхинда эсхэрээд һамаарна ха даа,
Һобингоо хүдэлгөөд һэгсэрнэ ха даа,
Һанаата жаргал хурылна ха даа,
Һайхан мэдэрэл түхөөнэ ха даа.

Хэтын урасхал долгин мэтэ
Хэнэй зохёоһон губи юм бэ?

***

Хуа шаргал манхан губи
Гуа хатанай шарайтай,
Гороо хэһэндэл, нара зүб
Бороо хүлээһэн шэнжэтэй.

Маани мэгзэмээ уншажа,
Даллагаа хурылан абаба ха,
Мандалаа тэнгэридээ үргэжэ
Дабхар һүзэглэн мүргэбэ ха.

Аадарай ороходо һэгшэжэ,
Арюудхаба, бееэ сэбэрлэбэ,
Абаралта дуранайнгаа гэршэ –
Алтаргана сэсэгээ мүндэлүүлбэ.

Губиин алтаргана – гоо үзэсхэлэн...

ОРШУУЛГАНУУД

“БУУРАШАГҮЙ ГЭРЭЛДЭШ ДОРО ДОЖИНОБ, БУРЯАД ОРОНДОО МЭНДЭЭЗ ХҮРГЭНЭБ”

Е.Е.Хоринская (Котвицкая) түүхын изагууриша хүн. 1909 оной январь нарада Бэшүүр нууринда түрэнэн намтартай. Багшын мэргэжэлтэй боложо, Хориин аймагай Хасуурта нутагта нуурижан хүдэлхэн. Уран үгэдэ дуратай тула шүлэг, зохёолнуудыг бэшэжэ эхилээ нэн.

1934 ондо Буряадай Уран зохёолишодой холбоониё байгуулгада хабаадалсаһан, Буряад-МонголоЙ Уран зохёолишодой түрүүшын хуралдааг эмхидхэлсэһэн хүн мүн. СССР-эй Уран зохёолишодой холбооной 1-дэхи съезддэ бүрин эрхэтэ түлөөлэгшэ болон хабаадаһаниинь намтарайнь эгээл сэнтэй хуудаһан болоо нэн. Эндэ, Москвада А.М.Горькийн гар табилгатай СССР-эй Уран зохёолишодой холбооной гэшүүнэй билет абаһан юм.

Е.Е.Хоринскаягай 30-аад онуудай эгээл дүтын нүхэд Цокто Номтоев, Алексей Уланов, Цэдэн Галсанов, Данри Хилтухин мүн бэлэй. Гэр бүлын байдалаар Свердловск хото нүүжэ ошоһоной удаашье Елена Евгеньевна Буряад оронтоёо гансаашье үдэр хахасаагүй гэдэл, алдуугүй. Бүхы найхан дурсалгануудын нүхэд тухайгаа байгаа. “Тэрэнги”, “Залуу наһаяа дурсанаб” болон бусадые номууд соогоо түрэл Буряадаа, инаг дураяа түүрээн магтаа. “Солбонэ Туяада” гэнэн шүлэгийн илангаяа мэдээжэ, онсо ульһатай, удхатай.

1973 ондо Москва болон Свердловск хотонуудта буряад литература болон искусствын декадын болоходо, Дамба Зодбич Жалсараев, Цырен Раднаевич Галанов Свердловск хотодо гэртэн айлшалжа уулзаха золтой байгаа. Кинорежиссер, уран зохёолиш Барас Халзановтай Елена Евгеньевна дүтын харилсаатай байһан, олон шүлэгүүдые нь ород хэлэндэ оршуулһан юм. Мүн суута үльгэршэн П.П.Бажовтой харилсадаг байһан.

Е.Е.Хоринская – Ородой Холбоото Уласай соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ, “Хүндэлэлэй Тэмдэг” орденоор хоёр удаа шагнагдаһан, П.П.Бажовой нэрэмжэтэ шангай лауреат мүн.

Елена Евгеньевнагай 2009 ондо 100 наһатай болоходонь, Буряадай Уран зохёолшодой холбоонтой, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат, БГУ-гай багша А.К.Паликоватай сугтаа “Буряад үнэндөө” бүхэли хоёр хуудаһа зорюулаа һэмди. Үндэр наһатан ухаан һонор, уянгатаяа ханилһаар зандаа бэлэй. Толилогъемнай хараад, ехэл баясаһан тухайгаа хонходоо, һайн һайханиие хүсөө һэн.

“Таниие ойн баяраартнай, 100-дахи январьяартнай амаршалнабди. Январийн саһан үнгэтэ эрдэнимэтэ үзэсхэлэн һайханаар ялалзана...

Танай ажабайдал, зохёохы ажал ябуулгатнай – Эсэгэ орондоо, уран зохёолдо үнэн сэхээр алба хэһэнэй үнэтэ үльгэр жэшээ мүн.

Янгинама хүйтэниһье һаань, дураатай сэсэгүүдыетнай - улаалзай, ургы, тэрэнгийн үнгэтэ зурагуудые бэлэг болгон эльгээнэбди. Ургыгаа “ургульки” гээд нэрлэдэг бэлэйт. Энэ баглаа сэдхэлдэтнай гэрэл туяа оруулан, элүүр энхэ, эрмэлзэл түгэс ажаһууха хүсэл түрүүлжэ байхань болтогой” – гээд, бэшэг бэшэхэдээ, “Буряад үнэн” Хэблэлэй байшанай, өөрынгөө зүгһөө хүсөө бэлэйб.

Елена Евгеньевна 103 наһа хүрэжэ, алтан дэлхэйтэй хахасаа, өөр тухайгаа зула гэрэл мэтэ һайхан дурасхаал Хоридооһье, Буряадтааһье, Ород гүрэндөөһье үлөөгөө.

МИНИИ ЯНВАРЬНУУД

Үни холын хаһада шангаар һалхилдаг бэлэй.
Үбэлынь утанууд һэн. Шэрээ дээрэ – хаан.
Тэрэл үедэ ерэхэн юм, анха түрүүшынхөө
Түрүүшын январьни, эгээл түрүүшын...

Богоһыем алхаад, тэбэрээ бэлэй намайе
Бэлэг сэлэгээ дэлгээгээ бэлэй элбэгээр,
Дүүнэрын дахаад ерэдэг болоо,
Дүрэ һайта январьнууд, минии январьнууд.

Хөөрэхэл гэхэдэм, даагдашагүй ехэ мэтэл,
Хөөрэнэл амим, дабагдашагүй дабаан мэтэл,
Сэрэглээд ерэхэдэнь, хүрөөтэй хүртэйл
Зуун январьнуудни зурыгаад табилнал.

Зураглал бэшэхэ һэм алиншые тухайнь
Зугаалхал һэм аалихан тухан соогоо...
Зүнгөөрөө тухайлнаб, зуун наһанайм
Зула унтархал удахагүй...

Январьнууд, январьнуудни, хүлээгьт нэгэ заа
Хэгдээгүй хэрэгүүдни намаяа захадаа,
Үнгэтэ дэлхэе үшөөл үзэжэ,
Үзэхэлэн шарайень һайхашаан хаража,

Саһанай будараанда, сагаан үүртэ
Садатараа үшөөл дурлаха хүсэлтэйб!
Зуун наһанайм январь, зогсо
Золгоноб шамаяа, яруухан онсо.

Буурашагүй гэрэлдэш доро дохиноб,
Буряд орондоо мэндээ хүргэнэб.
Январьнууд, минии январьнууд
Ягаа мээхэйбиб тандаа...

ҮҮРЭЙ СОЛБОНОЙ ТУЯА

Буряд поэт Солбонэ ТУЯАДА

Һүнишье үнгэрөө. Үүр сайхань удангүй
Һүүмэгэр гэрэлдэ шүүдэр толотоно.
Һаруул элшэ дээрэһээм сасарнал,
Солбонэ Туяагай – үүрэй солбоной туяа.

Мүнхэ дуудалган, мүхэшэгүй хүсэл
Манан соо төөригшэдтэ - замай залуур,
Харалган харанхые нэбтэ гэрэлтүүлээд,
Хамагһаа түрүүн элшээ эльгээнэш.

Байгал руугаа Сэлэнгэмнай тэгүүлһээр
Багахан наһыем, эдир наһыем һануулнаш,
Буряд басагандал хүнгэн, эршэтэй
Бууһан бэридэл гоё гоохон Сэлэнгэм.

Һалхинай шангада долгид билтарна,
Һамарта хушанууд эрьедэнь жэрынэ,
Минии нарата, талата, хадата
Минии нангин түрэл Бурядни.

Унтаршагүй одон холоһоо элшэтэн,
Уряалгы зангаар намайе дуудана,
Урдахил замайм залуур мэтэ
Урданайм одон – Солбонэ Туяа.

УРААЛ БИДЭНИЙ НЭГЭДҮҮЛЭЭ

Наһанайнгаа нүхэртэ

Хангай тайгын шуухые
Ханамжатай нэгэшье шагнаагүйш,
Хаража үзөөгүйш, халагни
Харьялма долгитой Сэлэнгые,
Тэрэнгээр бадархан хадануудые,
Тэнюухэн ягаахан талануудые,
Саһан малгайгаар зундаашье
Сагаабхилан малайха орёлнуудые...
Сибириин холын һууринда
Сэмсэгэр басагахан бии гэжэ
Аяар холын Воронежхоо
Айдар багадаа мэдээгүйш.
Жэбжэгэр хушата модо руу
Зэдэгэнээ түүхээ ошодог һэм,
Зүгөөр шимни нүхэдтээ
Жэмэс-вишнидэ дурладаг һэнши.
Нэгэтэ хуби заяамнай
Нэгэдүүлэн холбуулаа хоюулымнай,
Үльгэрэй хизаартал баялигтай
Үнгэтэ ордонууд дабшалаа.
Хадын харыш - Сибирь лэ,
Хушанууд хурылан шууяна,
Үргэн талаан нугануудын
Үнэхөөр Воронежые һануулна.
Түрэлһөө түрэл болоол
Ураалай шэлэнүүд бидэндэ,
Түүхыень бэшэлсэхэ хуби
Тудаал бидэ хоёрто.

ТЭРЭНГИ

Найндэртэ бэлэгүүд ханааеи заадаг -
Найхан анхарал сэдхэлыи жэгнэдэг,
Нахан соомни дурасхаалай баглаа
Намда олоор барюулхан байха.

Сочи хотодо розонуудыи бэлэглээ -
Шэмэтэ газарайнь шэмэг бэлэйл,
Сагата үбэлөөр мимозо сэсэгүүдыи
Самолёдоор нүхэдни асараа бэлэйл.

Харин нэгэтэ январийн шэмэрүүндэ
Хамагнаа ондоо баглаада хүртөөб,
Нарата Хориим арюун амисхаал
Намдуугаар сэдхэлыи дулаасуулаа бэлэй,

...Хабарай зайгуул халхинтай сугтаа
Хориингоо дайда руу ошоһондол болооб,
Хототор шэлээрнь ханаандаа ябажа,
Холын сагуудтай уулзаһандаа болооб.

Хүбшын хангалыи дахинаа үзэбэб,
Хүршэ һууһан хүбүүгээ харааб.
«Томо болоходоо хадамда гарахаш
Тоомгүйхэн энээндэ...» шоглохо намайе.

Далижаад уурхайһаан ниидэн гараабди,
Дайда дэлхэйгээр холоур тараабди.
Сибирийн тэрэнги - сэдхэлэйи хэшэг
Сэнтэйхэн дүрөөр дүлэтһөөр досоом.

Баруун добонуудаар мийэрээл ургыхан.
Байгалай эрье. Түрэл хизаарнай.
Бадараал тэрэнги – бага наһанаймнай
Баглаа дурсалга, хоншуухан хангалынъ.

ЭЖЫН ШАГНАЛ

Эжынгээ дурасхаалда

Хүнүүдтэй уулзахадаа хэлэдэг бэлэй:
- Хэһэн юумэмниш энэ-тэрээхэн,
Тагнуулда нэгэтэшье ябаа бэшэлби,
Тэнгэрийн уудамар самолёт жолоодоогүйб.

Баатаршалга нэгэтэшье гаргаа бэшэб,
Байгааб юрэл гэр бүлээ абаад.
Хүдэһэ хадхаж, угааж, аршажа,
Хүдэр хүбүүдээ хүн болгожо...

Иигэжэл аалихан дуугардаг бэлэй
Эгээлэй юрын соморхон эжы,
Энхэрэлээ үгөөд, энхэ захяагаар
Үринэрөө далижуулһан Ехэ Эжы.

Байлдаанда эжынгээ нэрье хүбүүдынъ
Батаар дурдаһаар ородог бэлэй,
Баатар янзаар дайралдахаданъ нэмэри
Бардам хүсээ үгэһэндэл бэлэй.

Хашаагай саана хүбүүдээ угтажа,
Хашалгүй дуугайхан орденуудынъ үзөөл,
Шагнал бүхэнөөрнъ омогорхохо зуураа
Шагналда өөрөө хүртэһэндэл болоол!

***

Поэдүүд хэзээдэшье
гансаарданги,
Дуунуудаа гүйсэд дуулаагүй
Дун сагаан манан руу
Дан лэ эртэ мордодог даа...
Саг болзорынь богонихон,
Сахилгаандал түргэхэн,
Шүлэгүүдынь гансал үлэдэг
Шэнээр дахинаа соностохоёо.
Номой сан соо аалихан
Номгон, хон-жэн, намдуухан,
Зүгөөр сохилоон дуулдана -
Поэдүүдэй зүрхэнэй
сохилоон!

АМИДЫ УНАН

Он жэлнүүд соогуур
Оройдоо зогсолтогүйл
Аалихан голхон -
Амиды Унан.
Зариманда - Волго,
Нүгөөдүүлдэ - Енисей,
Хэндэшьеб - океан,
Намда - булагхан.
Атомай үе сагташье
Абарга хүсээ
Арюухан шэдиес алдаагүй
Амиды Унан.

ХАНИ НҮХЭСЭЛЭЙ ҮЛГЫ

Кабанскын аймагай Корсаково һууринай Шерашево тосхондо түрэхэн Буряадай арадай поэт Андрей Григорьевич РУМЯНЦЕВ сарюун, хүл хүнгэн, олон шэнэ зохёолнуудаа бэшэхээр юм. Эрхүүгэй университет дүүргээд, олон жэлдэ Буряадаингаа хэблэлнүүдтэ ажаллаад, Андрей Григорьевич арбаад жэлдэ Эрхүүгэй Уран зохоолшодой холбоониие хүтэлбэрилөө. Олон тоото номуудай автор.

Үнгэрхэн жэлдэ «На дорогах жизни» гэжэ буряад уран зохоолшод тухай дурсалгануудай ном, «Колыбель дружбы» гэжэ буряад, ород хэлэнүүд дээрэ шүлэгүүдэй согсолбори хэблүүлхэн байна. Эдэ дурсалгануудын угаа сэнтэй, удхатай. Хоца Намсараев тухай бодолнуудаа, Дамба Жалсараев, Цырен-Дулма Дондокова, Цэдэн Галсанов тухай найхан мэдэрэлтэйгээр, ханаа сэдхэлээ зорюулан бэшэхэниинь дэмбэрэлтэй.

Тэрээнхээ урид «Глаголы неба и земли», «Увидеть Россию сердцем», «К нам едет ревизор» гэхэн ородой агуухэ зохоолшод тухай, тэдэнэй бэшэхэн зохоолнууд тухай ханамжануудаа оруулхан гурбан ном Улаан-Үдэдэ гаргуулхан байна.

Андрей Григорьевич мүнөө Москва хотодо ажаһуудагшые хаа, Буряадтаа ходо ерэжэ, дулаахан уулзалгануудые үнгэргэжэ байдаг.

Поэт шүлэгүүдэй шэнэ ном гаргаа. Танай һонорто Андрей Румянцевай “Хани нүхэсэлэй үлгы” гэхэн ном сооһоо шүлэгүүдые дурадханабди.

ПЕШКА

Улаалзай сэсэгүүдые суглуулжа,
Урихан дүхэригтэ һуутараа,
Үеын нүхэр Лешкомнай
Үбэрһөө бэшэг гаргаа һэн.

Эсэгэнь Саратовһаа захяа:
“Эрэмдэг болооб байлдаанда,
Энхэ ябаһанай хэрэгтэй гү?
Эгтээ нулимса дуһаалтагүй...”

Нюухаб энээниие эжыһээ гээд,
Нүхэрэймнай нюдэн уһатаа,
Тэбэреэр дүүрэн улаалзай
Түүжэл мэдэбэ баглаалан.

Эжынь ажалһаа орой ерээд,
Эльгэлэн гоёшообо сэсэгүүдые –
Түүдэгтэл гэрэлтэн ялараад,
Түһөө һайханаар үзэгдөө ха.

...Илалтын үдэр мандаба!
Инвалид, граждан дайнай
Ветеран-түрүүлэгшэ
Бердаанха буугаа абажа,
Буудажал мэдэбэ –
Илалтын салют!

Клубаа угааба, сагаадабад,
Хамаг зоноо суглуулбад,
Хэдэн бүхэриг хилээмэ
Хубаажа, сайгаа аягалбад.

Сайһаа һогтоһон юумэдэл,
Шэнэ байдалаа угтангаа,
Эмэгтэйшуул хатарба, дуулаба,
Энээлдэбэ, хүхибэ, уйлалдаба.

Эгээл энээхэн һамбаанда
Эжыдээ нүхэрнай мэдээсээ:
“Эсэгэдэмнай Саратовта операци хээ,
Эрэмдэг болоо, хүлнүүдгүй...”

Гашуудалта мэдээ дуулаад,
Гэр тээшээл гүйбэ эжынь,
Үбгэнэйнгөө дүрэ зураг
Үндэн таалан бархирба.

Хүбүүнийнь зэмэтэй юумэдэл
Һэмээхэн хойноһоонь ерэбэ,
Һугшаран, хүбүүгээ үбсүүндээ няагаад,
Һамааруулба тэрэнээшье, өөрыгөөшье.

Эжыгээ гамнаад нюуһыень,
Эрэгтэй хүнэй шэнжэтэйень
Эжынь ойлгоо, сэгнээ даа,
Эльгэ халуунаар мэдэрээ даа.

Уданшьегүй Саратовһаа үбгэниинь ерээ –
Үбдэгсөө хоёр хүлгүй.

ПОЛКЫН ХҮБҮҮД

Түгэсэжэ байгаа галта дайн –
Тогтобо хотодомнай полк,
Тоомтойхон албатан хүбүүдтэй
Тусгаар взвод ерэлсээ һэн.

Эрэлхэг бүргэдүүд, -
Полкын хүбүүд
Эрдэмдэ бидэнтэй һурахань,
Эхэ орондоо эдэмнай мэдээжэ
Эльбэдэшье, Германидашье хүрэхэн.

Хэзээ һургуулидамнай ерэхыень
Хүлэжэ ядан байгаабди,
Хэмгүй ааша абаритай гү?
Хэмтэй али, аятай гү?

Эгээл һүүлшын партада
Эрээлиг ногоон хубсаһатай
Энгэртээ ялагар медальтай
Эдирхэг хүбүүд һуушаба.

Одоол ямар атаархал
Одотон досоомнай түрөө һэм:
Байлдаанда ябажа үзэхэн лэ,
Бата сэрэгшэд бөөэрээл.

Харин заримдаа тэдэнэй
“Хоёр” сэгнэлтэ абахадань,
Хошон зугаа гаргажа.
Хүхидэг байгаа бэлэйбди.

Үнэндөө эдэмнай яб гэмэ
Үлэмжэ һэргэлиг һонор хэн,
Сэрэгшын сэхэ журам ёһо
Сахиһан зандаа ябадаг хэн.

Захиралта гэгтэ дуулдана аа гү,
Залинта тулалдаан эхилнэ аа гү –
Залд гэгнэншүү болодог хэн,
Захааа бэеэ абанги...

Томо багагүй түлхисэлдэн
Тоомоо таһархабди бултадаа,
Мухарин носолдохобди
                түрисэлдэн
Медальнууд ханхинан зэдэлхэ.

Айдар бага наһандаа
Аляалан иигэжэ бусадаг һэн,
Алдар солодонь хүртэһэндэл
Абьягүй мэдэрэлдэ абтадаг һәмди.

«БУСАДТА НАНААГАА ЗОБОХОДО, БУСАЖА ЕРЭДЭГ БУЯН БОЛЛОД...»

Михаил Михайлович Шиханов Хяагтын аймагта 1937 ондо түрэхэн намтартай. Ород хэлэн дээрэ бэшэдэг Сибириин эрхим поэдүүдэй нэгэн байһан, поэзидэ аша үрэтэйгөөр ажаллаһан байна. “Сарана” (1966 он), “Путь к себе” (1970 он), “Первоснежье” (1975 он), “Моя Сибирь” (1977 он), “Тоннель” (1981 он), “Леший камень” (1983 он), “Песнь рассвету” (1985) номуудай автор.

Дайнай үеын бага наһан, хүбэриг хэлээмэн, үхибүүдэй эртэ томожолго – автор үсэгэлдэрөө мартаагүй, хүйһөөрөө холбоотой тоонто – Хяагта тухайгаа сэдхэлээ шэмшэрүүлэн уянгалдаг байгаа. Сибирьтэ ажаһуугшадай дуушан гээд Михаил Шихановые нэрлэжэ боломоор юм. Ангуушад, хонишод, геологууд, харгы баралгашад, ямаршые мэргэжэлэй хүнүүд тухай үнэншэмэ үндэһэтэйгөөр бэшээ.

Журналистаар ажалладаг байһаниинь зохоолоо бэшэхэдэнь ёһотой туһа болоо. Шүлэгүүдһээ гадна “Открытие Сибири”, “Круговерть” гэхэн поэмэнүүдые, “Леший камень”, “Соседи” гэхэн туужануудые бүтээһэн. М.Шиханов “Молодёжь Бурятии” сониндо, “Байкал” сэтгүүлдэ ажаллаа һэн.

Михаил Михайлович түбшэн даруу, һайн абари зантай, олон уран зохоолшо нүхэдтэй хүн байһан. Буряадайнгаа нютагуудаар ябаһан, аяншалһан. Тиимэһээл зохоолнуудын үнэн байдалһаа һабагшатай, үндэһэтэй юм.

УГАЙ ЗҮРГЭ ТАНАЛДАБАЛ...

Хяагта хотодо хүүр дээрэ стадион баригдаба

Хүүр дээрэ ажал бурьялна
Хүүр зугаа, хошон үгэ зэдэлнэ,
Хүнхинөөд бульдозер дугшана,
Хуурсагуудые хуулан онгилно.
Басагахан алталмал хэрээһнэ
Баярлан хүзүүндээ зүүбэ,
Баарһан, хүүрһээ олоһоноо
Баришатай олзодол һананхай.
“Байз, харыт, зуг татыт –
Бриллиант ялараад тэнсэлгүй!”
Бардамаар хүдөөдэ табигдаһан
Баянай хүүрые уудалба.
Үхэхэдэй нойрые һэргээһээр
Үхибүүд, зулуушуул шунанхай
Урда үеын угсаатандаа
Убайгүй дээрмэдэн оронхой.
Хүрзэ, тармуур зэбсэгтэй
Хуугай, шууяа табинхай,
Хүгшэн аба, эжынгээ
Хэтын нойрые дэбһэнхэй.
Хос гэтэр үдхэлүүлээд
Хохимой тархи хиидэшэбэ,
Хооһон хоёр улхархайнь
Хороор хошхорон эригэнээ гү?
Орон нютагни!
Оромоо алдаһан үе гү?
Ой ухаандаа орошогүй

Орилмоор хилэнсэтэй үйлэхөө
Угай зүргэ таһалдабал,
Ухаан сэдхэл балартабал.
Хүгжэмэй хүхюун аялга доро
Хүүрнай стадион болгогдоо,
Хүшөө, хэрээһэн этэрэгдээд,
Хүрьһэн жэгдэрэн гэшхэгдээ.
Харюусалгата дарганарнай
Хургаа ёдойлгон загнаад лэ,
Үхээри дээрэ хатаруулха
Үүхи шиидхэбэри гаргабал даа.

Успениин хүмэ барайгаад
Уурлаһан мэтэ харагдаба,
Урданай шарай түхэлөөрөө
Үгүүлэн байһандал үзэгдэбэ:
“Хэтэдээ нойрсоһон угсаатанаа
Хэмшээрхэнгүй дэбһээшэд
Хэтэржэ үлүү аашалхадаа
Хэһээлтээ олохол даа”.

ӨӨРӨӨ ӨӨРТӨӨ ТУНАЛБАА

Зургын годирхо-бэтирхэдэ,
Зүгөө алдаад зүдэрбэб...
Зүнгөөрөө таажа нэн гү, гэнтэ
Зүүн тээ гэрхэниие обёорбоб.

Яахадаа мартаһан байгаабиб –
Ябаа нэмнайб энээгүүр,
Эзэлүүдгүйхэн нэгшэхэдэн,
Эзэн мэтэ шэглэбэб.

Тиихэдэ орхиһон зуруулни,
Тамхи, хилээмэн, консервэ
Тэрэл зандаа үлэнхэй –
Тэнсэлгүйхэн баяртайб!

Иимэ сэнтэй зүйлые
Өөртөө бэшэ, хүнүүдтэ,
Харгын талаан алдагшадта
Хадагалан орхиһон бэлэйлби.

Ушарал буужа ерэхэдээ,
Өөртөө туһалһан болоолби!
Шүлэхэн уурал һабануулан
Шүлһэ гарама амтатай лэ.

Сахилгаата аадарай адхарбашье,
Садхалан, хуурайб – хамаагүй.
Иимэ байдалаа сэгнэхэдэжэ,
Өөрөө өөртөө гүбэрнэб:

Бусадта һанаагаа зобоходо, -
Бусажа ерэдэг буян болоод...

АМИДАРАЛТА ДЭЭДЭ-ОНГОСТОЙМ

Хуша доро гэрхэнтэйб.
Холын одо мүшэн
Харьялаа горхон соохоно
Хатаран-дуулан тамарна.

Сэдьхэлэй толи боломо
Шүлэг бэшэжэл һуумаар лэ,
Сэнтэй сэсэн бодолоор
Сэлееение һэргээн зэдэлүүлмээр лэ.

Досоомни теэд лэ бүрэнхы –
Дээдэ-Онгостойн сэлюундэ
Дээрмэшэ-ангуушан сэнгэнхэй,
Дайдын оршониие сошоонхой.

Ангай мяханда һанаатай
Алдангүй мэргэлэн буудахадаа,
Амин голыеш таһалнал,
Амидаралта Дээдэ-Онгостойм!

Базаарһаа абаха гэлтэгүй
Бэлэн юумэндэ шуналтай,
Хүбшын хэшэг миинтэ гээд
Хулгай хэхэнь нүгэлтэй.

Хүдхэ энэ ангуушан
Хүхын хараал-донгодоонһоо
Һүрэдэг буугаа хуряжа,
Һүрдэн түргэн зайлаһай!

***

Үнгэрhэн юумэн ула болоо гээд,
Үрөөhэн гараараа зангаха аргамгүй –
Үсэгэлдэрэй саһанда мүрнүүд хушагдабашье,
Үглөөдэрынъ эли нюдэндэ аржыхал.

Шэнэ алдууһаа hэргылэн зайсаха
Шэнээгүй байһандаа голхорон һуунаб,
Эгээл иимээр мойһо түүгшэ
Эритэ хүхээ далагас гүүлэдэг...

УРИХААР ЗАНДАА, УРИХАН “ОЛИМП”

Ородой Холбоото Уласай Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн, поэт, Буряад Уласай соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Светлана Андреевна НЕСТЕРОВА Хабаровскын хизаарай Ленинскэ районой Венцелево тосхондо 1949 ондо түрэжэ, үндыһэншые хаа, Буряад орон, Байгал далай, Улаан-Үдэ хото болон буряад тала газарай бэшэшье нютаг нуурунууд минии зүрхэндэ тон дүтэ, тон үнэтэй газар болонхой гэжэ хэлэхэдээ, үнэн сэдхэлээ элирхэйлнэ гэжэ ойлгохоор. Юундэб гэхэдэ, Буряад орондо ажалайнгаа намтар эхилһэн, эндэ хадамда гаража, гэр бүлээ зохеон түбхинэһэн. Хүүгэдые түрэжэ, хүлынь дүрөөдэ, гарынь ганзагада хүргэжэ, мүнөө аша гушанараа харан баярлажа ябадаг.

Светлана Нестеровагай зохоохы зам Буряад орондо хүгжэлтээ абаа. Олон жэлэй туршада ЛВРЗ-гэй дэргэдэ байгуулагдаһан хүгжэм дуунда дуратайшуулай болон уран зохеол бэшэжэ туршадаг зоной «Олимп» бүлгэм шадамар бэрхээр хүтэлбэрилжэ, талаан бэлигтэй олон залуушулда литературы үргэн замда гарахадань туһалһан, үүдэ нээжэ үгэһэн байха.

«День прилета стрижей и касаток», «Постучись в апрель», «Души взволнованной признанье», «Река времени», «Встречая день», «Мой солнечный край», «Сказки для Полины» - хамта дээрээ 20 гаран номой автор.

СИБИРЬ

Сибирь, Сибирь, минии тала дайда
Сэнхир дайдаар ая-гангын хангал,
Шэлэжэ намайе шаби болгожо абаа гүш?
Шэдитэ тоонтын татаса али шанга гү?

Абамни энэ хизаар намдаа даадхаа юм –
Алдарта далай, ой модо, хадануудые.
Хажар хоолой хажуу тээһээ дуулдана –
Хамаг баялиг хайшань оруулха һэдэлгэтэйб?

Халуун зүрхэм үһэрин энээндэ дугташана
Хамгаалан абахаяа хоморой шухаг дайдаяа.
Долоон үе урид минии угсаатан
Дадан һуурижаа Сибирьтэ, үндэһэжөө.

Угнай шанга, һалаатан бүхэжөө
Ураг худаар улам саашаа баяжаа.
Сагай шэрүүн һалхин, дайнай дүлэн

Сасан үрээ түрэл гаралыем, Росси соогуур.
Сибирь, гансал Сибирь намда дүтэ
Сарюун дуугаа гансал шамдаа зорюулнаб.

***

Орьёлнууд намайе дуудан мэтэ,
Оеоргүй далай татаһан мэтэ
Хүнгэрэг саһа махан дабшахаа
Хүлдөө сана углаад шуумайхам.
Горхо зайгаад өөдөөл харайнаб,
Гое гээшэнь, ялаганама зурууд
Ута даа, удаан гүйхөөр!

Зүгөөр
Угаа богони ажабайдал, наһан...
Гараараа тулгалаад, зүрхээ даран
Гарахаар урагшаа, шармайнаб дары.
Үгтөөтэй зайда одоошье түрүүлбэб,
Үсэдхэн тэмсэлдэ илалта туйлабаб!
Халуухан мэдэрэл бэеым жэгнэнэ,
Хамагай һайниие намда зүгнэнэ,
Түшэгэнэнэ зүрхэм: түрүүлэн ерээб,
Түби дээрэ эгээл азатайб.

Үбэлэй зүргэдэ олоһон юумэм -
Үе наһанайм олзо мэтэл.

НАНГИН БАЙГАЛ

Оодорон ошоһон он жэлнүүд соо
Одоо найдамтай үнэн тулгамниш,
Агуу гайхал! Байгаалиин хэшэг -
Арюун тунгалаг уһата Байгал.

Урдамни хүсэтэ нангин далай
Эршэтэ хүсэн, энэрил хайра -
Эрыюулгэ долгид соош, ногоон нюдэд соош
Уһанай асари захагүй нэлэнхы.

Удхыень тааха арга үгыл.
Үргөө гэрни эндэ, Байгалай эрьедэ.
Үнэн хубим эндэ, нангин газарта,
Байгал - хүндэмүүшэ зоноймнай хани.

Сибириин еһотойл Мекка мүн,
Һэшхэл, этигэлнай зуугаад жэлнүүдтэ.

САГААН ҺАРА

Сагаан Һара, сагаан эдеэн,
Сагаан шүлэг, сагаан саһан...
Самарья дуута зуун жэлнүүд -
Сагай долгиңдо унтарһан түүдэгүүд.

Ухаандам мундэлнэ гэнтын бодолнууд
Удхатай нюуса тааха гәһэндэл,
Үндэр тэнгэрийн сэхэ заабаришуу
Үлгэн дэлхэйн еһотой даабаришуу.

Сагаан Һара, сагаан бодолнууд -
Сарюун хүсэлөө бэдэрһэн үенүүд,
Зориһон замдам гэрэл тарааһан
Зула бадарна - заяа үршөөһэн.

Сагаан Һара. Орьелой саһаншье,
Сархаг архишье сагаагаар эрьенхэй,
Һүн сагаан горходые гаталан
Һүмбэр уулын үндэртэ тэгүүлнэб.

Огторгойн бурхад уршөөг намайе,
Ордоһото газаршье хайрлаг намайе,
Һүөөр зуураһан хилээмэ баринхай
Найхан бодолоо үргэн ерэнхэйб.

Байгаалиин хүүхэмби - досоогоо мэдэрнэб.
Бордоһото үбэлые уринаар үдэшэнэб.
Шэнэ жэлэй гуламта носооноб.
Шэнэ дуунай дээжэ үргэнэб.

Нангин дурсалга сэдхэлдээ бөөмэйлнэб,
Нарата үдэрнүүдые тандаа хүсэнэб.

АЛТАН БУЛАГ

Үндэр огторгой, тала, бурхадай үргөө
Угай залгаа, хүгжэмэй зүргэ.
Алтан Булаг - үе сагай холбоон
Арад зоной алтан түүхэдэ.

Алтан Булаг - амидаралта аршаан,
Алтан Булаг - орьел өөдэ зүдхэл,
Агуу замбиин гүн шэмэг зүүдхэл,
Амисхаал, агуухэ амисхаал.

Үйлэдэһэн буянаа арьбажуулхаа хүсэнэб,
Үрээлээ буряад зондоо зорюулнаб,
Үйлын үрээр холбоотой заяамнай
Үеын үедэ таһархагүйнь лабтай.

***

Намае абарһан онгосо -
Найдал, дуранайм тушэг юм,
Байдал соогуур тамарнаш,
Байхал нэлюурын - ганса юм.

***

Газарай шэмэг, ногоон баялиг
Гайтай хүсэ нөөсэлнэ хаш,
Хуһан, хуша, нарһан - хамта
Хуушанай домог нюунал хаш.

***

Эльбэ жэльбэтэй энэ хүни
Эхэнэр эрэдэ хэрэгтэй гү?
Гансаардалгын гасалан али
Гашууншые хаа, ээлтэй гү?

***

Омог заншни буурахаар бэшэ
Ордоһо дуудан замбуурнаш,
Орео энэ ондорооешни
Ойлгохын зали олдохо гү?

***

Найгааш, эсээш, түшэг болоһуу,
Нарһан болоод замдаш бодоһуу.
Надхан байжа, һүүдэр үгэһүү
Намаа набшаһанһаа шүүдэр сүршэһүү.

УРИХАН «ОЛИМП»

Үдэрэйм эхин, дуунайм эхин
Үнэн нүхэрни, найдамтай ханим,
Үлгэн дэлхэйн харгынууд эндэ
Уулзан гороолоо, Сансарын дүхэригтэл.

Гурган ошоо сагай долгин
Гушан жэлэй зүргөөр зүдхэн,
Ордоһо шуурга ото һэтэлэн
«Олимп» тээшээл тэгүүлээ замнай.

Уран шүлэг, дуунуудаар зэдэлэн,
Уриһаар зандаа урихан “Олимп!”

“О, ГЭРЭЛТЭ ГЭГЭЭН ДАРА ЭХЭ БИДЭНЭЭ АДИСЛАА”

Уран зохёолшо, журналист, олоной хэрэгтэ эдэбхитэй хабаададаг Анна Ивановна Виноградова 1994 ондо инаг дуран тухай “Дива” гэгээн расказуудай ном, 1998 ондо “Часы Иллеарии” гэгээн повесть-онтохон, 2003 ондо “Сказки Вари” гэгээн ном хэблүүлэн гаргуулаа юм. 2008 ондо “Последняя встреча” гэгээн расказуудайнь ном И.Калашниковай нэрэмжэтэ литературна шанда хүртөө лэн. 2010 ондо “Волшебный платок Дронды”, 2012 ондо “Жанна Косичкина, доктор Нетука и Синий лес” гэгээн хүүгэдтэ зорюулагдахан номуудын “нара харахан” юм.

2006 онһоо Зүүн Сибириин технологическа университетдэ хэблэн гаргагдадаг “Час Пик Улан-Удэ” газетын ахамад редактораар хүдэлнэ. Гадна Улаан-Үдэдэ ажаһуудаг полягуудай үндэһэтэнэй эблэлэй “Первше Кроки” газетын редактор мүн.

“Камень счастья, или Изумрудная лягушка Яруда” гэгээн ном онтохоной удхатай, Ногоон Дара Эхэтэй холбоотой. Авторынь хүзэг бишэрэлтэй, дээдын хүсэнуудтэ этигэдэг, шүтэдэг гэжэ ойлгосотой.

“Ногоон Дара Эхые илангаяа дүтөөр мэдэрдэгби. Тарниень уншаад, хүзэглэн дуудабал, нюдэ сабшаха зуура туһалдаг гэлсэдэг ха юм. Дара Эхые зүүдэн зүндөөшье харадагби. Тиимэһээл эгээл хүүлэйнгээ ном соо бэрхэшээлдэ ороһон Баяр хүбүүндэ туһалхан тухайнь түүрээн бэшээб. Дайда дэлхэйдэмнай дайралдадаг далда бусын хүнэһэдтэйшье ушарха саг гарадаг. Илангаяа ядархануудтань туһалдагби, түрэлөө оложо ядажа, түгэншэлэн зобожо ябахануудтань... Юрэ бусын, нюдэндэ абаһаар обоорогдодоггүй үзэгдэлнүүдтэй ушараа һаа, тарни мэгзэмээ, илангаяа Ногоон Дара Эхын тарни уншажа, сэдхэлээ номгоруулдаг, түшэгөө олодог хүм”, - гэжэ өөрынөө табисуурай онсо үүргэ тухай хөөрөжэ үтөө бэлэй.

Нигүүлэсхы туһа хайраа дэлгээн, мүнөө үеынгөө шэдитэ онтохонуудые найруулан, азатай, амжалтатай ябыш даа, Анна Ивановна, манай Аня гээд хүсээл даа, гуурһа нэгэтэй нүхэдэйн зүгһөө.

ЭТИГЭНЭБ

Нойрһоо һәрихэдээ, Бурхан тухай бодоноб
Намдуу унтахадаашье, обёорһондли болоноб.
Нарата үдэр хайрлалтай байхыень гуйнаб
Нәмһэг үдэшэшье шарайень үзэн һүгэдэнэб.

Этигэнэб. Ондоогоор ажабайдал үгы.
Энэрин хүлисэхэл Бурхамни, мэдэнэб.
Этигэл – эгээл найдамтай үлгымни
Энээхэн заяанайм залууршан мэтэл.

Эхэ оронтойгоо ээмээ нэгэдэн алхалнаб,
Эгтээ бүдэрөө һаа, бодоод саашаа зориноб,
Шэб харанхы соогуур тэмтэрээ һаа гү, али
Шуһанай адхараа һаа, зобон бүгтэрнэб.

Тээ урдамнай Найдалай галхан
Тэдхэбэритэ ерээдүй гараа һарбайн дуудаһандал,
Этигэл – гансал этигэл абархал,
Энэрилтэ Бурхан урагшань бидэниие хүтэлхэл.

НОГООН ДАРА ЭХЭДЭ

Хүхэ үүдэнэй саана тэнгэри хэтын гэрэлтэй
Хамагы абарагша Дара Эхэ тэндэ һуудалтай,
Хүлгөөтэйгөөр гараа һарбайн ниидыш, шубуундли
Хүсэлөө олыш, сэхэ шармайн, жэгүүртэндли.
Шамтаяа би ходоб,
Саг дары ниидэхээр бэлэмби.

Дара Эхын сэнхир хүхэ хараса
Даадхалыемнай хүлеэн абадаг шэдитэй,
Дуратай бидэндээ, дуратай захагүй.
Үүдэ нээхэдэш,
Үшөө саанань үүдэн,
Жаргалаар хаяан тэбэрихыень ойлгохош,
Захагүй баяр сэдхэлыеш эзэлхэл,
Заатагүйл хаа, тиишээл – тиишээл тэгүүлхэш.
Хараастайнууд тэндэ элин-халин нийдэхэл,
Бүргэдүүд бушуу, бэлэн олзоёо алдахагүйл.
Харин бидэл हुлахан һэбшээн мэтэ
Барюубшагүй хабди, саг дары мартагдаха гүбди?
Гансал Дара Эхэ хэзээдэшье бидэнээ мартахагүй,
Гансал Дара Эхэ абарал үршөөхэ аргатай –
Альгаа ниилүүлэн аятайхан наманшалаа...

Ум Дара, дударе, дуре суха!
О, гэрэлтэ гэгээн Дара эхэ,
бидэнээ адислаал даа, адислаа.

ТЭНГЭРИЙН МОГОЙ

Хүхэ сэсэгүүдэй ургадаг тэнигэр голдо,
Жэргэмэлэй жэргээнэй хүхюу талмайда
Хүхэ тэнгэриһээ мантан могой гулган бууба,
Жэгтэй тарниин мүннүүдые дабтан дуулаба -
Жэгүүртэ соносоһоноо, хадуужа абаһанаа.
Хараад могойе, айдаһам хүрэбэ –
Хадаһаа харьялдаг һэрюухэн голой
Сэнхир тунгалагые шэнгээһэндли, бээдээ.
Могойн нюдөөр адаглан шэртэбэ,
Монсогонон удаань һолжорон саашаа талийба,
Мүнсэгэр үүлэн болошобол удангүй - гайхалтай.

Нолжороод ошоһон зүргэ дээрэнь
Ногоон унанхай, шүүдэрынъ хүйтэншье һаань,
Һүрдэмэ һайхан субарга үндэрлэн бодошоо.
Сэдьхэл минии энэ үзэгдэлһөө намдашоо.
Сэнхир агаарта шубууд эрьен ниидэхээр,
Могойтой түһөөтэй үүлэд субан хүндэлһөөр –
Маниие адаглана ха дээрэхээ, хара эрээн нюдөөрөө.

МИНИИ БУРЯАДТА

Бүргэдэй далиин унаһан
Бүрин голнуудай уулзуурта,
Харуул дары табигдаад,
Хото бодон үндыгөө һэн.

Буряад оронойм ниислэл
Буурашагай солотой хотомнай,
Хадагаар бидэнээ угтана,
Хамгаалан бидэнээ аршална.

Байгалай долгин, солгёон
Алирһата ойнууд үзэсхэлэн,
Ялагар нуурта Ярууна,
Ябажа дабашагүй Захаамин.

Зэдын зэрэлгээтэ таланууд,
Шэмээшэгүүдэй шэмэгтэ дуунууд,
Талын ногооной хангал,
Талархуу сэдьхэлтэй арадни.

Һүмэнүүдэй хүрөөтэ үндэрлөөн,
Дасануудай дам жэрылдээн -
Һайханаар һалбарһан байдалтай
Һаруул минии Буряадни.

«ААЛИХАНААР ОРОХДО, АРГААХАН АМИЛНААР» ...

Татьяна Петровна Григорьева 1959 ондо Улаан-Үдэ хотодо түрэхэн намтартай. Томскын медицинскэ институт дүүргээ. Түмэр замшадай отделениин клиническэ больницада врач-лаборантаар амжалтатай хүдэлнэ.

Шүлэгүүдые болон расказуудые бэшэжэ эхилхээр үнинэй, удха найруулгын талаар угаа аятай, тобшололтой зохеолнуудые бүтээдэг. Хэдэн номой автор мүн.

Татьяна Григорьева зохёохы конкурснуудта эдэбхитэй хабаададаг.

2012-2013 онуудта “Байгал дээрэ Буладай дуун”, “Буладай дуун” (Бүхэроссиин) фестивальнуудай лауреат.

«Добрая лира» гэхэн Бүхэроссиин хүүгэдэй зохеолнуудай конкурсын дипломант.

“Шэнэ онтохонууд” конкурсын лауреат.

Михаил Булгаковай нэрэмжэтэ литературна конкурсын лауреат.

Татьяна Петровна хөөрүү шогтой, дэлгэр зугаатай, нигүүлэсхы абаритай нүхэрнай юм.

Аалиханаар орохоб, аргаахан амилһаар
Алтан зула мүхөөнгүй, аальяр,
Амин хүлдэтнай бии юм һаань,
Айлгахагүйе оролдон, һэмээхэн орохоб.

Альгаяа һарбайн, хүлдэтэйтнай мэндэшэлхэб,
Алибаа юумэ һонирхон асуухаб,
Һүлэмхихэншые байг, голынь хамаагүй
Һүнөөн бү унтараагыт гээд лэ гуйхаб.

Тэнгэрийн ордоной үндэр үргөөдэ
Түлхюур тааруулжа зоболтогуйл ха,
Талархал һайта хүсэлтэй һаатнай,
Таһалжа, удалжа хаялтагуйл ха.

Юрын үгэнүүдые дабтан байжа
Юрьеэн болгон ордоһолхогүйб,
“Энэл даа, дурамнай!” гээ һаатнай,
Эрид буруушаан эсэргүүсэхэгүйб.

УГАЙ АЛТАН

Урданай һиихэ удхатай гоёл
Эжым намдаа зүүлгээ һэн даа,
Угайнгаа энэ эрдэни баялигы
Эрхэ басагандаа бэлэглээрэй гээ һэн.

Улаан эрдэни шулуу хоноһон
Угаа сэнтэй алтан һэн даа,
Худалдаа һэм даа, дайн соогуур.

- Харамсалтай гү?
- Хяаран ошог.

Хүүгэдни дүрбүүлээ – гар дээрэм
Хүлдэхэ, үлдэхые нилээн үзөөб,
Ашанараа мүнөө адаглан хараад,
Алтамни - эдэмни, эрдэнимнил гэнэб.

МАРТ

Хушалтаһаа ханжаһан мүлһэн
Хүхэлтын хөөрхэн түхэлтэй,
Хөөшхын досоо хөөрэнхэй
Хойшоо, урагшаа гүйдэлтэй.

Эрэ миисгэйнэ эрэлхүү
Эрьен шунахаар бэлэн ха,
Арһаяа хаанашьёб шуланхай
А, яахамнайб, элүүр лэ һаа...

Нөөсэдэ мүнгэтэй бэшэ,
Нюуса, худал үгэтэй бэшэ,
Нэрэлхүү дээрэлхүү зантай бэшэ,
Нээрээ, сүлөө, амар даа.

Хөөргэ мэдэрэлдэ абтаһан
Хөөшхэнүүд уулзахынгаа тэндэ
Халба хүрэбэ хажуу тээшээ -
Хушалтаһаа хүхэлтэ түгдэрөөл!

Халаг, яахаб даа теэд
Халуун уулзалга болобогүй,
Харалсаха бэээ дахинаа
Хамагай һайниие үзэхэеэ...

***

Сэсэгүүдые хэншьеб намда бэлэглээ
Сэнхир огторгойһоо буулгаа,
Үсэгэлдэр гэнтын айлшан
Үргэһэ нойрыем һамшаагаа.

Хүсэтэй, нүлөөтэй болохом гээд,
Хүсэлдин оролдонош, теэд
Ёһотой нүхэрые юрын ханиһаа
Юрэдөө илгаруудатгүйш гэбэ.

Эреэн маряан энэ дэлхэйн
Удхыень һайса ойлгоногүйб,
Эхэнэр мэтээр намайе хүлээхэдэнь,
Эгэшэнь байхаяал һанана хаб.

ҮҮЛЭДЫЕ ХУДАЛДАНАБ

Дээшээ харыт, орой дээрэтнай
Дэгэд мэдэрхээр юумэн бии гү?
Үүлэдые би худалданаб -
Үлын наашаа анхарыт.

Үүлэд – хилээмэнэй бүүлхэ бэшэ,
Үнэхөөр ондоо эд ха юм,
Огторгой ямар үнгэтэйб?
Ордоһотой гү, тэнигэлэн гү?
Абдараа нээжэ харуулхам -
Адлихан зариманиинь борохонууд,
Али сэнхирхэниинь шэлэхэ гүт?
Алашаа һайхашаан адагламаар.

Сагаан хүбэншүүень абаа хаа,
Сагаан ханалтай ябахалта.
-Хүршынхитэй адли бии гү?
- Хүшэхүрэхэ хаа, абагты.
- Хэрбээ бидэ хүршэтэйгөө
Хэлсээд ондо ондоо абаа хаа...
Хайшаа үзэгдэл болохо хаб?

Хүршэмнай – бөөн хара үүлэн мэтэ
Хүрхыгөөд, муу абари зантай
Сад байса сахилдаг
Сахилгаантайш үүлэ абаг лэ.
- Дураараа болог, яхатнайб
Дуутайхан өөрынгөө үүлэнүүдые
Дурлангяар тэбэреэд тамарагты.
Сэдьхэлэй байдалые үүлэд
Сэхэ гэршэлдэг юумэл даа:
Тэнгэрийн дуутайешье абаг,
Тэшхүү халхинтайешье абаг –
Танда одоо юушгэб даа,
Танда оройдоо хамаагүй.

***

Намда нэгэтэ ерэхэ гээ хаа-
Нэн түрүүн хонходоорой – хахад харгыһаа,
Таһалганууднай хүйтэн байжа болохо
Таһаг-уһаг түлээгүй байгуужам.

Би түлхэб.

Намда нэгэтэ ерэхэ гээ хаа –
Нэн түрүүн хонходоорой – хахад харгыһаа,
Хүлээгдээгүй айлшан бэшэшье хааш,
Хүбэриг хилээмгүй байжа болохоб.

Хилээмэ абахаб.

Намда нэгэтэ ерэхэ гээ хаа -

Нэн түрүүн хонходоорой - хахад харгыһаа,
Хооһон хүйтэн гэр соо заримдаа
Өөрөөшье үгы байжа болохоб.
Би ерэхэб.

***

Байбан долгид эрье руу
Байсые сүмэлхөөр тэгүүлнэ,
Байгал далаймнай газараа
Бүхыдөө халыхаар нэдэһэндэл...
Бии хүсээ элсүүлбэшье,
Биражал арай шаданагүй.

Абарга хэды хүсэтэйшье һаа,
Аласые дабшаха аргатайшье һаа,
Бүхы эрьенүүдтээ нэгэ мүнэн
Бии шадалаараа тэгүүлхэдээ
Газарые халыха аргагүйл ха,
Газардахал байна даа, долгидынь...

***

Гайхал ехэ, харыта
Гулабхаа фонтан соо тамарна,
Зон тойроод анхаранхай
Зали абан энеэлдэнэ.
Хүгшөөдэй хориглоно:
- Хүхилдэнэт яахадаа, юундэ?
Хун шубуундал далияа дэбин
Дүхэриглэн тойрон тамарна бшуу,
Дүмүүхэн, теэд шэнгэхэнь гү?

Туһалыта, туһалыта, туһалыта
Гулабхаа хосорхонь фонтан соо!

***

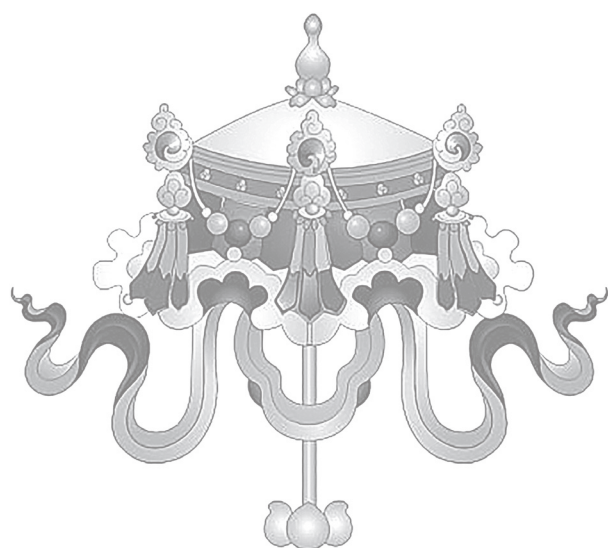
Сүхэрмэ харанхы, бүгшэм байраһаа
Сонхын шэлэй хүшэгэ хийдэнэ,
Сагаан шубуунда һуури багадаһандал
Сохом, холо руу нийдэхэ хүсэлтэй.

Ульянгир модо үндэһөөрнь хуулаха
Үлүү хүсэтэй һалхин гайхана:
Али энэ гэр нийдэхээ һанаа гү,
Али даллана гү, сагаан тугаар?

***

Харгыда эсэнхэй хүн
Хайша хэрэг алхална,
Хурдан нэгэ машина
Хүсэжэ ерэхэгүй гээшэ гү?
Такси һаа, ямар һэм
Талаан болохол бэлэй даа,
Таагаад урдахя яахамниб
Таба-арба... алхамаал хэмжэхэм.
Иигэжэ бодожо ябатараа
Эгээлэй хүнтэй ушарба,
“Э, ямар аятай юм” – гээд,
Ээлжээндээ тэрэнь баярлаба.
Зайгуул нохойтойшые ушараа һаа гээд,
Зосоогоо бодожо ябаһамни,
Зугаалжа хэнтэйшыеб ябаха
Зол намда тудабa ха юм.

Галина Базаржаповагай оршуулга

ҮДЭР БҮРИЙН АРЮУДЖАЛНАА

МААНИЙН НУРГААЛ

Арьяабала бурхан өөрынгөө алдар нэрые тарни болгон адислажа, уншаһан бүхэндэ найн найхание соерхохо шэдитэ зэмсэг болгон соёрхожэ.

Ум үзэгээр мунхагай харанхые арилгана. Ма үзэгээр уур хилэнсэ, Ни үзэгээр харамша зан, Бад үзэгээр шунал ташаяалы, Мэ үзэгээр атаа жүтөө, Хум үзэгээр омог бардамай хара хорые арилгана.

Ум үзэгээр дээдэ шэди хүшые, Ма үзэгээр ниитын шэди хүшые, Ни үзэгээр үбшэн ад амирлуулха шэди хүшые, Бад үзэгээр наһа буян арьбажуулха шэди хүшые, Мэ үзэгээр бусадые эрхэндээ хуряаха шэди хүшые, Хум үзэгээр дайсан тодхорые хүнөөхэ шиид хүшые бүтээнэ.

Ум үзэгээр тэнгэрийн юртэмсын зоболоние, Ма үзэгээр асуурийн юртэмсын зоболоние, Ни үзэгээр хүнэй юртэмсын зоболоние, Бад үзэгээр адагуусан юртэмсын зоболоние, Мэ үзэгээр бэридэй юртэмсын зоболоние, Хум үзэгээр тамын юртэмсын зоболоние арилгаха юрөөл увдис шэнгэжээ.

Үдэр тумын арюусалдаа та бүгэдэ энэ уншалга хэрэглэхэ аргатайт.

Ашата багшаа хүндэлэн бишэржэ,
Абаралта бурхандаа мүргэе.
Арюун номоо дээдэлжэ,
Асралта хубарагтаа хүзэглэе.
Ум мани бадмэ хум.

Сагаан сүүгээр тэжээхэн
Эжын ашань дууһашагүй,
Гэгээн номоор гиигүүлхэн
Багшын аша хэмжэшгүй.
Ум мани бадмэ хум.

Налхинда хөөгдэхэн үүлэн шэнги
Нарнижа ошодог наһан шуу,
Уһанда тогтоһон хөөһэ шэнги
Урбажа үгы болодог бэе шүү.
Ум мани бадмэ хум.

Аша алдарын зэрэлгээ
Хөөжэ яахын гүйсэхэ бэ,
Аминайнгаа хүсэлэй жолоое
Тайлажа яахын бараха бэ.
Ум мани бадмэ хум.

Мүнгөөр аргалжа болодоггүй
Мүнхэ бусы һанаарай,
Үнгөөр хууража болодоггүй
Үйлын үриие бодоорой.
Ум мани бадмэ хум.

Энэ юртэмсые мэхэлбэшье,
Эрлигые мэхэлжэ шадаха уу.
Эсэстэ жаргалы горьдобошье,
Тамы алгасч гараха үү.
Ум мани бадмэ хум.

Үхэхэ, түрэхын оршолдо
Үнэн шанарые таниясай,
Жаргаха, зобохын ээлжээндэ
Буян, нүгэлые илгаасай.
Ум мани бадмэ хум.

Арбан хара нүгэлөө
Гэмшэн байжа наманшалай,
Арбан сагаан буянаа
Баясан байжа хүгжөөе.
Ум мани бадмэ хум.

Үншэн доройе асарбал,
Үриин буянаа нэмэнэ шүү.
Үтэлһэн буурайе үргэбэл,
Наһанай буянаа нэмэнэ шүү.
Ум маани бадмэ хум.

Үгытэй ядууе тэдхэбэл,
Эдын буянаа нэмэнэ шүү,
Үлэмжэ мэргэдые хүндэлбэл,
Эрдэмын буянаа нэмэнэ шүү.
Ум маани бадмэ хум.

Үгэлыгын үрээр баяжабал,
Хомхой сэдхэлээ даралтай,
Үнэн журамаар дэбжэбэл,
Хуурмаг ябадалаа орхилтой.

Ум маани бадмэ хум.

Үгэлыгын эгээл дээдэнь
Номын үгэлыгэ юм шүү,
Түшэгэй эгээл дээдэнь
Багшын түшэг юм шүү.

Ум маани бадмэ хум.

Өөрын түлөө ябаһаар
Өөдэлхын үгы зүдэрдэг лэ,
Уласай түлөө ябаһаар
Уруудахань үгы, дэбшэдэг лэ.

Ум маани бадмэ хум.

Энэрэл хайрын ашаар
Хилэнсэгэй түймэр дараарай,
Эрдэм бэлигэй гэрэлээр
Мунхагай харанхые арилгаарай.

Ум мани бадмэ хум.

Жороо дошхон сэдхэлэй
Жолооень залахань бэрхэ шүү,
Арга бэлигын ухаанаар
Аяыень тааруулжа номгодхоорой.

Ум мани бадмэ хум.

Үнэн гэжэ үзэгдэбэшье,
Үнэмлэхэ удхые эрээрэй.
Би гэжэ хөөрэлхэбэшье,
Бэлиг бараамидыг шудалаарай.

Ум мани бадмэ хум.

Ухааржа шэнжэбэл хооһон
Уһанда тудаһан һара аа,
Нотлон шэнжэбэл хооһон
Нойрто ургаһан зүүдэн ээ.
Ум мани бадмэ хум.

Арюун бодиин мүрөөр
Алгасал үгы шамдалтай,
Абаралта хутагтын номдо
Алдаралта үгы хэшээлтэй.
Ум мани бадмэ хум.

Эсэгэ богдо ламыгаа
Эгшиг шүлэгээр тахуюу,
Эхэ болоһон амитадыгаа
Энэ һургаалаар аша хүргэе.
Ум мани бадмэ хум.

Агшан зуурашые хахасалгүй
Арьяабал минии, тэдхээрэй,
Аюул бүхэнһөө гэтэлгэн
Адистид юугаа хайрлаарай.
Ум мани бадмэ хум.

Шэнэхэн тараг шэнги буянииһь
Бодиин хүрэнгэ болтогой,
Шэжэр алтан сургаалыһь
Бишэрэл арюусал болтогой.
Ум мани бадмэ хум.

САГААН ДАРА ЭХЭДЭ ЗАЛЬБАРАЛ

(Хорва лайдолма)

Ум.

Оршолонгой хүлээснээс гэтэлгэгшэ дарэ,
Найман аюулһаа абарагша дүүдарэ,
Үбшэн бүхэнһөө аршалагша дүрэ
Үршөөлтэ Дара эхэ, Танаа мүргэмүү.

Сагаан лянхуан дунда
Саран мандалын дээрэ
Очир забилгааг үйлэдэгшэ
Дээдэ үгэлыгэтэндэ мүргэмүү.

Намарын һарын үнгэтэ
Орь саран түшэлгэтэ
Шэмэг бүхэн бүридэһэн
Удвал баригшада мүргэмүү.
Арбан зургаан наһаны жабхалантай
Аригуун бурхадын эжы,
Хүсэһэн бүхэниие соёрхогшын дүрэтэ
Дара эхэ, танаа мүргэмүү.

Сагаан гэрэлтэ сагаан хүрдэ
Найман хигээсэндэнь найман үзэг
Эрьен оршохын байдалта
Хүрдэтэ эхэ доро мүргэмүү.
Хутагта дээдэ абарагша минуу,
Сэтгэлшэлэн бүтээгшэ хүрдэтэ минуу,
Наһан хутагыг үршөөгшэ минуу,
Охин тэнгэридэнь зальбарнам.

Ами наһанай тодхорые арилгажа,
Аюулта үбшэн зоболон бүхэнһээ

Агуу хүшэтэн та минь
Абаржа хайрламуу.
Адбиш шид бүхэниие
Соёрхожо хайрламуу.

Үлэмжийн эхэ танда хүзэглэн
Үри мэтэ энхэрэгшэ билээ.
Үнэн голһоо би этигэнэм,
Үршөөл хайрын аргаараа
Намайе эзэмдэн соёрхо.
Охин тэнгэрийн дүрэ
Охи саран үнгэтэ,
Цолгон атлаа номгон
Гоо хээмсэг, эрдэнэ шэмэгтэ
Гоёмсог тэнгэрийн торгон хормогчит,
Лянхуа саран мандалда
Очир суудлыг үйлэдэһэн,
Нэгэ нигуур хоёр мутарта,
Мишээнгүйн сог түгэлдэр,
Гурбан сагай бурхадай эхэ
Охин тэнгэридэ мүнхэдөө мүргэмэй.
Орь хүсэлэн хангагша шандамани боложо,
Оройдо минь заларха болтогой.
Үлэмжэ гайхамшагта таниие
Үшүүхэн тэды магтаһан буянаар
Үйлэ хэрэг минь арюусаха
Энэ үеһөө гэгээрэлдэ хүрэтэр
Элдэб нураг шалтагаан амирлажа,
Эб найр, эсэн энхые
Хотол чуулган согсолхо болтогой!

Сагаан Дара эхын зүрхэн тарни:
*Ум дарэ дуддарэ дүрэ мама
аюур занаа бүняа бүсдим
гүрү суха.*

НОГООН ДАРА ЭХЭДЭ ЗАЛЪБАРАЛ

Хорин нэгэн мургэлтэ

Эхэ доро мургэмү.

Аюул бүхэнһөө түргэн гэтэлгэгшэ баатар эхэ
Агшан зуурын ялбаа мэтэ мэлмытэ билээ, та.
Арьяабала бурханай арюун линхуа нюурай
Адбиш мянган тоорцогоос мүндэлсэн билээ, та.

Эхэ доро мургэмү.

Намар сагай тунгалаг бөгөөд тэргэл нара
Мянгантаа дабхарлаһан адил шарайтай билээ, та.
Наргил оддын түг түмэн чуулган шэнги
Ялагар гэрэлы үлэмжэ сасаруулагша билээ, та.

Эхэ доро мургэмү.

Алталиг агаад бэндэр үнгэтэ лянхуа сэсэгээр
Арюун мутар юугаа шэмэсэн билээ, та.
Агуу ехэ өглөчи, хичээнгүй, хүлсэл төгс
Дээдэ бисалгалда оршосон билээ, та.

Эхэ доро мургэмү.

Түүншэлэн ажрагша бурхадын оройн шэмэг
Саглашагүй ялгуусан үйлстэн билээ, та.
Төгс шанадын эрдэмые эзэмдэгшэ
Боди сэдхэлтэн бүхэнэй эхин билээ, та.

Эхэ доро мургэмү.

Дуд дара хум тарнийн үзэгөөр
Гурбан юртэмсэ дахинаа дүүргэһэн билээ, та.
Долоон зүйл амитаны үльмьдөө һүгэдүүлэн
Хотлы эрхэндээ хуряаха шадалтан билээ, та.

Эхэ доро мүргэмү.

Эсэруа, Хурмаста, гал, һалхины тэнгэри
Эрхэ һүртэн бүхэндэ шүтэгдэнэм билээ, та.
Шүдхэр, ороолон, гандирс, ягчис
Жүтөө хоротон бүхэндэш тахигданам билээ, та.

Эхэ доро мүргэмү.

Дад болон пад гэхэн тарнийн дуугаар
Дайсагнагша хүшын хүрдые эбдэлэгшэ билээ, та.
Баруун хүлөө хумижа, зүүн хүлөө жиихэдээ
Бадрангүй галай дүлэниие сасараагша билээ, та.

Эхэ доро мүргэмү.

Догшон һүртэ дүрэ тарнийн дуугаар
Хоротон шулмын зоригые шанталагша билээ, та.
Хилэнтэ аяс лянхуа шарайдань тодорхоео
Хэрзэгы дайсан бүхэниие тонилгогшо билээ, та.

Эхэ доро мүргэмү.

Зүрхэн тушаа гурбан эрдэниие бэлгэдэн
Уран хургаяа чагжаалсан билээ, та.
Зүт зовхис бүхэндэ хүрдэн шэмэгтэ
Зүйрлэшэгүй гэрэлээ ялбуулсан билээ, та.
Эхэ доро мүргэмү.

Баяр баясхалан, сог жабхалангай түлөө
Эрдэнийн титэмдэ гэрэлэй эрхи оршосон,
Бахдан энеэхэ дуддара дуугаар
Шулмас, амитан бүхэниие эрхэшээлдээ оруулһан, та.

Эхэ доро мүргэмү.

Хамаг дэлхэйн сахигша эзэдэй чуулганыг
Хосороолгүй дуудан ерүүлэгшэ билээ, та.
Хүчирлэх аяст хум үзэгэй шэдеэр
Хохирол үгыгөөр абарагша билээ, та.

Эхэ доро мүргэмү.

Тал сараар тэргүүн юугээ шэмэсэн
Тансаг шэмэг бүриһөө гэрэл ялбасан, та.
Тэргүүний үсэнд тань заларагша Абида бурханһаа
Тэгшэ дүүрэн гэрэл мүнхэдэ сасарһан, та.

Эхэ доро мүргэмү.

Балар сагай галабай түймэр мэтэ
Бадарха эрхисийн дунда заларагша билээ, та
Баруун хүлөө жиижэ, зүүнээ хумин бужихүй
Балмад мунхаг дайсаны дарагша билээ, та.

Эхэ доро мүргэмү.

Газар дэлхэйн эльгы мутараараа эльбэн
Ульмыгөөрөө дэбһэн тобшон бүжэгч, та.
Хилэнтэ догшон мэлмы тусган, хум үзэгээр
Долоон газары эбдэн һүйдхэгшэ, та.

Эхэ доро мүргэмү.

Амар жаргал, эблэрэл буянта эхэ
Амирлангүй хутгийг эдлэгшэ билээ, та.
Арюун ум, суха түгэлдэр тарняар
Алдас хилэнсые арюудхагша билээ, та.

Эхэ доро мүргэмү.

Далай ехэ сог баясхалангай хүреэлэл дунда
Дайсан бүхэниие хүшөөн дарагша билээ, та
Арбан үзэгэй шэдитэ тарниин оршонһоо
Арбис хум үзэгһээ абарал сасараагша билээ, та.

Эхэ доро мүргэмү.

Дүрэ түргэн үльмыгөө дэбһэхэдээ,
Хум үзэгэй үр хүрэнгэ агуулагша билээ, та.
Сүмэр, Мандара, Нэбтэлэгшэ уулс бүхы
Гурбан юртэмсые донсолгогшо, билээ, та.

Эхэ доро мүргэмү.

Тэнгэрийн уһан мандалын дүрэтэ
Гүрөөһэн бэлгэтэ һарые баригша билээ, та.
Хоёронтаа дара дуурьсаж, пад үзэгээр
Хоро бүхэниие хүнөөдэг билээ, та.

Эхэ доро мүргэмү.

Тэнгэрийн хаад ноед болоод,
Тэнгэри, хүн бус бүхэндэ шүтэгдэһэн билээ, та.
Хуяг мэтэ тарниин һүр жабхалангаар
Хэрүүл тэмсэл, муу зүүдэ арилгагша билээ, та.

Эхэ доро мүргэмү.

Хотол нара һарын тэргэл мандал мэтэ
Хоёр мэлмьдэ гэрэл тодорогшо билээ, та.
Хоёр нигүүлэсхы дуддара тарняар
Хорото үбшэн тахалы арилгагша бэлэй, та.

Эхэ доро мүргэмү.

Арюун гурбан үзэгы байгуулһанаар
Амирдуулха хүшэн төгс бүридхэгшэ билээ, та.
Ад, ороолон, шүдхэрын һүрэгы
Айлгагша дүрэ тарниин дээжэтэн билээ, та.

Изагуур тарниин үүдэнһээ магтаһан
Хорин нэгэн мүргэл энэ болгоо.

Охин тэнгэридэ мэтэ үнэншээр
Оюун сэдхэлээ тушаан үгүүлбэшье,
Үглөө орой хэдыдэ болобошье
Үлзы буяны харамгүй соерхомуу.

Хилэнсэ бүхэниие маша арюусхаад,
Зоболон зүдүүриие шиид түгэхөөнэ.
Долоон живаа бурхад заларжа,
Эрхэ абшигы хүртээхэ болоно.

Үүнээс уламжа эрдэмые оложо,
Үлэмжэ гэгээрэлэй туйлда хүрэхэ.
Хучир хоро гаднаас, дотороосшье бай
Оюун бэлигээр түүнийг ерондоглоно.

Ад дон, үбшэн хэжэг
Элдэб зүйлэй хөнөөл зоболонһоо
Өөрөө амяарлаад зогсохогүй
Өрөөл бусады гэтэлгэжэ шадана.

Хоёр, гурба, долоо уншахада
Үр хүсэгшэнь үрэтэй боложо,
Баялиг хүсэгшэнь баялигтай боложо,
Һанаһан бүхэн бээлжэ, һаад бүхэн арилмай.

*Агуухэ Бируузана бурхан энэ магтаалы Дара-эхэдэ
үргэһэн хуурмаггүй үнэнэй хүшээр адислагтуун.*

Ногоон Дара Эхын зүрхэн тарни:
Ум дарэ дуддарэ дүрэ суухаа
Ум ама рани зиванди еэ сууха.

ДАЛАЙ ЛАМАДА ЗАЛЬБАРАЛ

Эелдэг зөөлэн хүр жабхаланта, очир хэлэнэй
эрхэ баялигта
Оюун ухаанай сайн бумбые суу бэлигийн аришаанаар
дүүргэһэн
Шажаны баригша агуухэ сэнгэлийн далайн
үзэсхэлэнтэ шэмэг
Дээдэ хутагта Лянхуа баригша танаа
зальбаран мургэе.
(Энэ зальбаралда 14-р Далай ламын алдар нэрые бүтэнээрнь
Жамбал Агваан Лувсан Ешэ Данзан Жамса гэжэ үгүүлэн үргэе).

Зүрхэн тарни:

Ум аа гүрү базар дара бада рага манзуири вагиндра сумади
знана шасана дара самудра ири бадра сарва сидди хум хум.

Хооһон шанар, энэрил нигүүлсэл эжэлсүүлһэн замые
Үлэмжэ тодоруулагша замби түбиин шажан
амитанай гэрэл гэгээ
Лянхуа баригша Данзанжамса Далай
лама тандаа
Мүргэн зальбарһанай ашаар үйлэ бүхэн үрэ бүтэсэ
байхань болтогой.

Абарагша дээдэ нигүүлэсхы багша минии
Дорой буурай намайгаа энэрэлдээ болгоо.
Баясан мэшгээһэн дүрээ намдаа
харуулжа хайрла.
Амисхаал уушхаруулха арюун
хургаалаа хүртээжэ хайрла.

Нэгэн үзүүртэ сэдхэл зүрхэнһөө угаа зальбархада,
Ехэ амгаланай хүрдэ дунда залараад,

Һанажа бодоһон үйлэ хэрэг бүгэдые
Һаадгүй аяндаа бүтэхын адис үршөө.

Гэгээрэлдэ хүрэтэр минии үдэр һүниггүй үргэлжэ
Зүрхэн дунда Лянхуа сэсэгэй хүйһэндэ залараад,
Гэгээрэлэй замын харша нүхэсэл
                                бүхэниие амирлуулжа
Зохисто нүхэсэл бүхэнии түбэггүй бүтээжэ адисла.

Минии сэдхэл оюуны үзүүры номдо шэглүүлжэ,
Зүб бэшэ үйлэдэлые заһаруулжа,
Арюусалда ниисэтэй үйлэ хэрэг бүхэниие
Ая зүнгөөрнь бүтээжэ адисла.

Тобшолон хэлэбэл, энэ үеһөө хойто түрэлнүүдтээ
Энэ, хойто наһа, забһарай тохеол бүхэндэ
Этигэжэ горидохо абаралай орон багша
                                танһаа минь өөр үгы
Энэрэхэ мэлмьдээ намайе болгоожо хайрла.

Этигэл найдабаряа алдаһан хөөрхы бидэнии
Энэрилтэ богдо лама минь нигүүлсэн үршөөлөөр
Лагшан дүрэ, зарлиг һургаалтнай
                                сэдхэлһээ һалашагүй
Үзэжэ соносоһоор гэгээрхэ хуби юрөөлы
                                олохо болтогой.

Түрэлһөө түрэлдэ үнэн арюун багшаһаа
Хахасалгүй номой шэмэ согто хүртэһэнөөр
Гэгээрэлэй үе шатын эрдэм бүхэниие түгэсэжэ
Очирдара бурханай хутгийг түргэн олохо болтогой.

*Эдэ зальбарал, һургаалнууд “Өдөр тутмын арюусал” гэхэн
номһоо (Судар тарниин дээжэс) бүрйадишалагдаба.*

Улаанбаатар, 2005 он.

ЗОРЮЛГАНУУД

Д.О.Батожабайн наһанай нүхэр
Лхамасу БАТУЕВНАДА

СЭСЭН ХАТАН

«Байгал далай загаһаар баян, Бадлай адуугаар баян» -
Бардам хүбдүүд элинсэг тухайгаа домогтойт.
Бэрхэ дархаишуул хүбүүдээрээшье суутай бэлэй,
Бадлайн нэрые наһан-шэбишэн омогтойт.

Элинсэгэй нэрые мүнөө сагта нэрлүүлхэ,
Энхэрэл дүүрэн Буряад соогуураа дурдуулха
Үхин заяатнай үндэр тэнгэриһээ һабагшатай
Үнэн табисууртнай Батожабайтай холбоотой -

Уутаар дүүрэн, удхамаар баялиг гээ һаа,
Угай удха угаа элээр тобойн мандаа,
Үүрэй солбон үлзйтэй, та хоёрые ушаруулаа һэн гү?
Үлгэн дэлхэй дэлгэр даа, та хоёрые уулзуулаа һэн гү?

Зол шор хоёрой золголдohon замби түбидэ
Золынъ дишлэжэ, Танаа шэлэн абаа гү,
Залан үргэдэг бурханиинъ хайраа үзүүлжэ,
Зам дээрэнъ Танай дүрөөр мүндэлөө гү?

Элитэ хүнэй орёо бэрхэшээл байдалда
Энэрил хайраяа, Һэшхэлээ дууһан зорюулаат,
Эхэ сэдъхэлээр- далай мэтэ сэдъхэлээр
Инагай һэшхэлээр хэрэмээ барин байгуулаат.

Хэрэмтнай бата һэн гү, хэбэрэг бэшэл һэн,
Хэтын зохёолоо түүхын гуурһаар шурыюулхадань,
Хэмнэшэгүй, бутаришагүй алтан уурхайнъ мэтэ һэн гү?
Хэээдэшиё хүнэшэгүй азатай нангин гуламтань һэн гү?

*Сэсэн хатан нүхэрөө мандуулха хүлдэтэй,
Сэсэгы дураараа улаалзай халбаруулха шэдитэй,
Сэнтэй, хоморой номуудыг бэшүүлхэ хүсэтэй
Сэхээтэн нүхэрөө үргэмжэлхэ үүргэтэй.*

*Хадын горхондол харьялан заримдаа сэнгүүлдэг,
Хабтагай далайдал бэеын сэлмээн нэргээдэг,
Ханашагүй мэдэрэл досоонь түрүүлэн жаргуулдаг -
Хани бэлэйт, хайра бэлигын нэргээн хани.*

*Энхэ дэлхэйгээр зохёолшон хэдышыг элээ наа,
Эрдэмэни-зэндэмэним Буряадтам гэжэ ойлгоо нэн.
Этигэлээ үзүүлмэ, эгээл найдамтай дурамни
Эльгэн тоонто нютагтамни гэжэ мэдэрээ нэн.*

*Зандан сэргээгэ залан эндээл бодхоогоо нэн,
Залаалан, халаалан угни бүхэжэхэ гээд найдаа нэн,
Залиршагүй нэрэдэм нэмэри болоһон амарагни
Заяанайм ганса даа гээд нэмээхэн зосоогоо шэбшээ нэн.*

*Ааяма халуунда гандаһан ногоон ургамалда
Аадарай дуһалаар ами оруулан нэргээгээт,
Адис аришаанаар арюудхан сүршэн сэлмээгээт,
Агуу хүбүүгэ ажабайдалдань азатай уряалаат.*

*Ан-бун ажануугаат, айл бүлын жаргал эдлэн,
Аяр шарахан нарандашыг жэгдэ шаруулаат,
Арай тэсэмээр шуургандашыг нэбтэ үлээлгээт -
Арюухан дураараа абьяасын аришалаат, абараат.*

*Аришалаат, абараат түрөөгүй зохёолнуудыг,
Амидаралда дуудаат бэшэгдээгүй мүнүүдыг,
Атаа жүтөөндэ хаалта, наалта һайса хээт,
Асари бэлигын бусаагаат арадтаа, дэлгээгээт.*

*Залан шууд буянгай хүрдэ эрьюулжэ,
Зондоо тухатай маани, мэгзэмээ дэлгэрүүлжэ,
Нигүүлэсхы сэдхэлээр үндэр наһаяа шэмэглэнэт,
Ниигэм эбэй мандахын түлөө оролдоног.*

*...Оршолон дэлхэйдэ сэнтэйхэн сэржэмээ үргэнэт -
Одото бэлигынь ойлгог лэ шэнэ халаан, залуу зон,
Оршон байг лэ амгалан байдал гэртэнь, үринэртэнь
Одбоевичойнгоо дурасхаал эсэлтэгүй сахиһаар зандаат.*

*Амаралтагүй сэрэгшэниие Тамнай иигэжэ һануулнат.
Алтан хуягаа тайлаха эрхэгүй дабишанат,
Амарагай захяа нангинаар саашань бэелүүлнэт,
Ашата байдалые арадтаа, хүүгэдтээ хүрылнат.*

МОНГОЛ ҮНДЭНЭТЭ АРАДТАА

Лопсон Топхавай нангин дурасхаалда

Бишэрэл хүзэгөө мундаргануудтаяа холбожо ябаһан,
Бэлигээ үргэжэ, биб гэжэ бээ мэдүүлһэн,
Бии хүсээ монгол үндэнэтэ арадтаа зорюулһан
Бидэндээл хайратай, бидэнэйл найза аха нүхэрнай.

Нарьдаг орёлһоо хүсээ абан тэнхэнэн,
Наадгүй сэхэ зохёохы замаар дабшаһан
Хальмагтааш элитэ, Монголдоош эльгэ дулаатай
Хамагтаа мэдээжэ бидэнэйл найза аха нүхэрнай.

Түнхэн нютагаа түхэрелүүлэн дуулаһан,
Түрэл Хужараа түбхын түрүү магтаһан,
Түрэл хэлээ түби дээгүүр зэдэлүүлһэн
Түшэг дуутай бидэнэйл найза нүхэрнай.

НАЙХАН ХУБН ХУРЫЛНААР

Хандажаб Дампиловада зориулнаб

Халуун галаар хайрагдаагүй,
Хүйтэн мүйлхөөр амилаагүй
Ханама намдуу шүлэгүүдые
Хабатай зохёодог хаһамнай

Нарьдагай хормойдоо
үлэшөө гү?

Нэбшээгэй намираа нэльезе
Нэмээхэн мүрэдөө нэмэреэд,
Наадгүй гулгуу мүннүүдые
Нубарюулан жаргадаг хаһамнай

Нарьдагай хормойдоо
тунашоо гү?

Орхихон дуугаа олохоео,
Оршон аялга соносохоёо,
Ошоһон жэлнүүдээ дурсахаяа,
Ошо бадараан нэргээхээ –
Нарьдагай хормойдо хүрэхэмнай гү?

***

Наншагнай сайгаа – гайхал үгы,
Нанаамнай огто бууралтаагүй,
Наруул болбосон элшэ гэрэл
Набагүй голдол урсаһаар лэ.

Набагүй голдол урсаһаар гү?
Налбараад, мүшэрлөөд ургаһаар гү? –
Налаатаад, залаалаад баяжаһаар лэ,
Найхан хубиие хурылһаар лэ.

БУЯНАА ЗОРИУЛААТ

Б.Ц.Семеновто, Д.Н-С.Сультимовта

Эртын тэнгэрийн элшэ гэрэлээр
Эбеэн тэдхэлэй наран мандаа,
Эдэй засагай хэшэг мэтээр
Энэрилтэ һангай буян дэлгэрээ.

Булагнай бурьялһаар,
“Байгалнай” долгилһоор.

Үндэһэн хэблэлэй баялиг жасые
Үнэтэ эрдэни мэтээр сэгнээд,
Үгэлыгын эзэнэй гурим заршамые
Үнэн ёһоор сахин мэдэрээд,

Булагаа бурьялуулаат,
“Байгалаа” долгилуулаат.

Мэндын дууе эльгээн байбал,
Мэнэл хэшэгээр буудаг лэ,
Эрын солые үргэн байбал,
Эсэгийн нэрэ мүнхэжэдэг лэ.

Булагнай бурьялан байг лэ,
“Байгалнай” долгилон байг лэ!

ХАБАТАЙ СОЛГОЙ ШҮЛЭГШЭН

Уулын үбгэн Ц.Ц.Найдановта

Уянгын нарин хүбшэргэе
Урлаг зураг соо толотуулхан,
Уран найраг шүлэгөөр
Ульһа абьяас бадаруулхан

Урдын сагыг мартаагүй
Уулын үбгэдэй нэгэнийнь
Улад зоной сэдхэл соо
Урма зориг түрүүлнэт.

Ташханэйн солгон дуунуудыг
Тодожо абаад хадууһан,
Тожоон төөбиин жабхалангыг
Тоожо һайханаар мүрлэһэн

Хүбшэ тайгаяа магтаһан,
Хүдэри гүрөөһөө зураһан,
Хангайн соло үргэһэн
Хабатай хүхюун шүлэгшэн -

Аймагай солото һайндэрөөр
Ахатан, Танаа амаршалай,
Амар мэндээ мэдүүлэе,
Амгалан тайбаниие хүсэе.

2017 оной июнь һара

ХАЙРАТА ХҮҮХЭНЭЭ ДУРДАНАБ ДАА

Хүхэ огторгойн мандал соо,
Хөөбэри сагаан үүлэн соо
Хүүхэнэйм урихан шарай
Найханаар мэшээн үзэгдөөд,
    Үндэр энэрилтэ бурхадай
    Үргөө сооноо туяатаһандаал,
    Үзэгдөөгүй нариихан утаһаар
    Үршөөл хайраа эльгээһэндэл
Нара, Нара татуулнал,
Наруул элшэ мандуулнал,
Хүлгүү мэдэрэл хүнөөнэл,
Хүндүүлхэе саашалуулнал.
    Урда наһанайнгаа түрэлые,
    Урда үеын угсаатаниие
    Угаа элеэр зүүдэндээ
    Удхалан байжа харадаг
Замбиин зүнтэй нюусые
Зүрхэлжэ таахые туршадаг,
Залитай удхатай үзэгдэл
Залгахадажа тайлбарилдаг
    Далай багшын адиста
    Дайдын холоһоо хүртэдэг,
    Дагшан ороной гэрэлые
    Дамхан бөөдээ шэнгээдэг
Шэдитэй эдитэй бэлэйлши –
Шэмхэ хөөрхэн хүүхэмни.
    Хэшэг буян, юрөөлшни –
    Хэмнэшэгүй бэлиг лэ,
    Хэтын үгэ, захяашни –
    Хэлбэришэгүй бэхихэн лэ!
Шэди эдииш дурданаб даа,
Шэмхэ хөөрхэн хүүхэмни.

ХАНДАМААНАРАЙ ОЛБОГ

Табилан байгаа гү, танаа дахажа,
Алханын алтан оройдо хүрэхэмни,
Тоонтымни үхин гэжэ дэмжэжэ,
Анхараа бэлэйт, аха нүхэрни.

Шулуунһаа шулуунда хүрэн дабшаабди,
Шууд лэ дээшээ, буртаг шэдхээр,
Мүлхин ургадаг нарһан, хушаар
Мүхэдгүй сэхэ, шүтөөн тээшээл.

Тэн оройдонь абар-табар
Тэды эды мододой һубаряан,
Мэлигэр мүхэреэн шулуунай дунда
Мүнхын тогтомол аршаанай дуһал.

Түхэреэн, гонзогоршые хөөрхэн түхэлтэй
Түхээрһэн мэтэ ногоохон талмайнууд.
Тэндэнь сэсэгүүд талбагуудые бүридхэн
Тэнсэлгүй һайханаар һалбархань жэгтэй.

Таһалжа болохогүй гансашые сэсэг,
Тэнгэрийн Хандамаанарай олбог юм ха -
Түбэдтэ хүрөөд, бусадаг юм ха,
Түрэлэй холбоо татадаг юм ха.

Дээрэхээ буужа, эндээ амардаг,
Дээдын номуудые эндээ уншадаг,
Дам һубаряа шүтөөнһөө суглуулһан
Далита һургаалаа эндээл номлодог.

Энгельсина ГАРМАЕВА

БИСАЛГАЛАЙ ТӨЛН

*Зохёолшодой, сэтгүүлшэдэй найжа Галина
Базаржаповада*

Арадайнгаа сониной Арюун Гоохон -
Абажа, хинажа, абаржа ябадаг

Галина Хандуевнагай

Гэрэлтэй харуул таага руу

Гүйдэл дундаа оробоб,

Гайхаж ехээр харабаб –

Гүрөөнэ, бугадаа нуугаад,

Гунан ехэ дэлхэе

Гурба дахин эрьеэд,

Гушан гурбан нюусыень

Гулидхан тааж абанал.

Гуурһанайнгаа эди шэдеэр,
Гулган ерэһэн мэдэрэлээр
Газетэ “Үнэн” – “Дүхэригэйнгөө”
Гай гарзыень гахай болгожо,
Газаа гарган туужархёод,
Галтай урихан нюдөөрөө
Гэгээн нара гиигүүлээд,
Гал ехэ гуламтыень
Гэрэлтэй ордон болгонол!
Уран үгэдэ дуратай зоной
Урмыень дүнгөөд, алдууень заһаад,
Гарыень барижа, далииень үргөөд,
Газар дээрэһээ Тэнгэридэ хүргэнэл,
Гансата ехээр һэргээжэ,
Гайхамшаг арюун мэдэрэл
түрүүлнэл!

Наашатай, урагшатай
Найман Намсарай бурханай
Наян үнгын хэшэгтэй хадаа
Найдамтай, зохёолшо хүнүүдэй
Найжань боложо мүндэлнэл!
Үлдэжэ, дааража зобоһон
Үншэрһэн үхибүүдтэ,
Үбдэжэ ядарһан
Үбгэд, хүгшэдтэ –
Үнжэгэн дальбараануудта
Уурхай үлгыень заһана,
Үлэ хоолынь залгуулна,
Энхэрэн хайрлажа, хамгаалжа,
Эхэ мэтэ тэдхэнэ.
Эгээлэй сагуудай уудамые
Энэрил һайханаар шэртэнэ,
Энхэ мүнхын тэмдэгүүдые
Өөршэлэн үрдин согсолно.
Өүлэн хатан эжыдэл

Өөрсэ үүргэ бэелүүлнэ –
Өөрэ удхатай зохёолнууды
Өөдөн, бурхадта хүргэнэ.
Боди сада угсаатанай
Бэлигыень таажа дэмжэнэ,
Болбосорол заяа ехэтэнэ
Бисалгал хэжэ үргэнэ.
Үндэр Тэнгэриһээ үршөөлтэй
Үзэлэй сайхан Саран дүүхэй,
Үлгэн Дэлхэйһээ үрезлтэй
Үржэн Хандын элшэн сайд.
Урлал онсо гутал үмдөөд,
Уһан дээгүүр гүйжэ ябаад,
Угаа бузар, улаан галтай
Ута хэлэ аманай утаае
Угайнгаа урдын орхимжо бэһээр
Оройжо саран унтараана,
“Үнэн” сонинһоо холодуулна.
Захаамин залгаа нютагайнгаа
Захатай дэгэл үмдэжэ,
Зэдынгээ зэрэлгээ эрье дээрэ,
Зэлэтэмэ, толотомо Дэлхэй дээрэ
Эб найрамдалай гулабхаагай
Энхэ һүлдые хиисхүүлнэ,
Зүүн зүгэй хөөршөөмэ
Зүнтэйхэн зүгы боложо,
Эгээл гоё сэсэгүүдые
Эрьежэ наадан хиидхүүлнэ,
Эмтэйхэн тоһыень суглуулжа,
Эршэтэйхэн ажалдаа яарана.
Эжэл нүхэдтөө хубаажа,
Энхэрэлэй элшэдэ хүртэнэ...

2003 он

ГАРШАГ

ОРОЛТО ҮГЭ

Ардан Ангархаев «Замби түбиин зальбарал» 4

ЗАЛЬБАРАЛ 8

I. ЗАМАЙМ ЭХИН-ЗОЛОЙМ ҮЛГЫ

Замбуулин ехэ дэлхэйн зулай...	12
Захаамин нютагай таабайнар...	13
Хүмүүн боложо түрэхэдэм...	14
Хан элшэ...	15
Төөбиидөө...	16
Энхэрэл...	16
Үүлэн-хадаг...	17
Эхын буянта дуранда...	18
Эжымни...	19
Гуниг...	20
Гал заяаша...	21
Хабсагайн хүнды сууряантай...	22
Шэди...	22
Нютагтам...	23
Ёлто уулын хормойдо...	24
Энгийн ногоон ургабашье...	24
Зэдэ гол...	25
Төөбиим үһыем гүрэбэ...	25
Талын дунда ганса модон...	26
Үбгэн абын захяа соо...	26
Энхэ сагай элшэн сайд, та...	27
Хайран даа, наһамнай...	28
Багшын хараса, хайрлал соо...	29
Шад улаахан зэдэгэнээ...	29
Долгитонон буржагар үһэндөө...	29

Нютагайм нюруу бүхэнийнь...	30
Үлэгшэн голдо умбаханаа...	30
Хуһалуур	31
Алцаг, Армаг, Бургалтай, Тори...	31
Дээдэ-Бургалтайн уудамын даа	32
Баруун хадын оройд	33
Үбһэ сабшалган	33
Хүхын гутал	34
Хүршэдөө - Дарижаб ахайда	35
Байсагалтанай аймагай...	36
Хүхы-Золушка	36
Нюуса	37
Үргэһэн соомни – нютагни	38
Түрэлхи хэлэнэй багшанар	39
Табатайхан бишыхан ябахадаа...	40

II. БОДИ СЭДЬХЭЛЭЙ МҮРНҮҮД

Урлалай тэнгэрийе баясуулһаар...	43
Алтарганын үрэ (найруулга)	44
Абарал (поэмэ)	47
Наһажаал үем...	52
Соодой ламын соло	53
Элинсэг	53
Сандан-Жамса таабайн дурасхаалда	55
Һүнэһэд хаагуур һүндэлнэб	56
Эхин эсэсын нэгэл юм...	57
Хэшэг	58
Замбида юртэмсэнүүд захагүйл даа...	58
Сэнхирхэн тугаа хийсхүүлэе	59
Уран шүлэгни үе сагтай хүтэрэлдөөд...	60
Тад ондоохон шүлэг	61
Үнэн зүрхэнһөө үзэн ядахые үзөөшьегүй хаа...	62
Далайн шуургандал, дайдын һалхиндал...	63
Бэдэрээд нэгэтэ үзэдэг гү?	64

Захааминай хүүхэнби гэн гэнэйм...	64
Уулын эзэн	65
Хангайн нэбшээн	66
Хөөрхэн минии дэгжүүхэй	67
Үдэшын ганса одон	69
Байгалай сэсэг	70
Эзэн Наранай магтаал	71
Үльгэрэй далайе гаталжа үзөө гүбди?	72
Буумал сэсэг	73

III. УДХАТАЙ УШАРАЛНУУД

Нүүлшын зам	76
Ушаруулхал бидэниие бурхан...	78
Зүүдэнэй тайлбари	79
Абаралта худаг	80
Миисгэйхэн тухай агшан зуур...	82
Нургаал	83
Нэргылгэ гү?	84
Наятай хүгшэниие баясуулба	84
Намаарал	85

IV. ДҮЛЭТЭЙХЭН ДҮРБЭН МҮРНҮҮДНИ

V. ЯПОН АЯЛГААР

VI. ГУБИИН ГОО ҮЗЭСХЭЛЭН

Агуу Монголоу амин нүлдэ	124
Бударгана тухай дуулал	126
Элинсэгэй захяа	130
Отгонтэнгэрийн магтаал	131
Гуа захагүй элдин талын...	131
Хэнэй зохёон губи юм бэ?	132
Хуа шаргал манхан губи...	133

VII. ОРШУУЛГАНУУД

Елена Хоринская “Буурашагүй гэрэлдэш доро дохиноб...”	136
Андрей Румянцев «Хани нүхэсэлэй үлгы»	144
Михаил Шиханов “Бусажа ерэдэг буян болоод...”	149
Светлана Нестерова “Уриһаар зандаа, урихан “Олимп”	155
Анна Виноградова “О, гэрэлтэ гэгээн Дара эхэ, бидэнээ адисла”	162
Татьяна Григорьева “Аалиханаар орохоб, аргаахан амилһаар”	166

VIII. ҮДЭР БҮРИИН АРЮУДХАЛ҂АА

Мааниин хургаал	175
Сагаан Дара эхэдэ зальбарал	180
Ногоон Дара эхэдэ зальбарал	182
Далай ламада зальбарал	188
<i>(Монгол хэлэнһээ буряадшалагдаба)</i>	

IX. ЗОРЮУЛГАНУУД

Сэсэн хатан (Л.Б.Батожабайда)	192
Монгол үндэһэтэ арадтаа... (Лопсон Тапхаевай дурасхаалда)	195
Найхан хуби хурылһаар (Хандажаб Дампиловада зорюулнаб)	196
Буянаа зорюулаат (Б.Ц.Семеновто, Д.Н-С.Сультимовта)	197
Хабатай солотой шүлэгшэн (Уулын үбгэн Ц.Ц.Найдановта)	198
Хайрата хүүхэнээ дурданаб даа	199
Хандамаанарай олбог (Эрдэмтэн И.А.Батуевта)	200

БИСАЛГАЛАЙ ТОЛИ

Энгельсина Гармаева - Зохёолшодой, сэтгүүлшэдэй найжа	
Галина Базаржаповада зорюулга	201

Литературно-художественное издание
БАЗАРЖАПОВА Галина (Доржи-Ханда) Хандуевна
(стихи на бурятском языке)

Моление

Редактор Т.В. Самбялова

Набор Д.Д.Зурбанова

Дизайн А.О.Батомункуев

Издательство «НоваПринт»

Республика Бурятия

г. Улан-Удэ

ул. Ранжурова, 1.

Тел. 8 (3012) 212-220, 21-25-52

Подписано в печать . Формат 60х90/16.

Печать офсетная. Бумага офсетная. Заказ № .

Тираж 500 экз.

Отпечатано ООО «НоваПринт».

www.np03.ru